

**Қ.ЖҰБАНОВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ӨҚІРЛІК УНИВЕРСИТЕТІ
АКТЮБИНСКИЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ К.ЖУБАНОВА**

Кітапхана – Библиотека

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ БОЙЫНША
2025 ЖЫЛЫ АТАЛЫП ӨТІЛЕТІН
ЖӘНЕ ЕСКЕ АЛЫНАТЫН
КҮНДЕР ТІЗБЕГІ**

**КАЛЕНДАРЬ
ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ И ПАМЯТНЫХ ДАТ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ
НА 2025 ГОД**

Ақтөбе - 2024

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті
Актюбинский региональный университет им. К.Жубанова

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ БОЙЫНША
2025 ЖЫЛЫ АТАЛЫП ӨТІЛЕТІН ЖӘНЕ ЕСКЕ АЛЫНАТЫН
КҮНДЕР ТІЗБЕГІ**

**КАЛЕНДАРЬ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ И ПАМЯТНЫХ ДАТ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ НА 2025 ГОД**

Кітапхана сайты

Онлайн кітапхана

Instagram

Facebook

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті

Кітапхана

Зерттеушілерді қолдау офисі

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ
БОЙЫНША 2025 ЖЫЛЫ АТАЛЫП ӨТІЛЕТІН ЖӘНЕ
ЕСКЕ АЛЫНАТЫН
КҮНДЕР ТІЗБЕГІ**

Ақтөбе – 2024

ӘОЖ 323/324(574)
КБЖ 66.3(5Қаз)
Қ 14

Қазақстан Республикасы және Ақтөбе облысы бойынша 2025 жылы аталып өтілетін және еске алынатын күндер тізбегі / бас. жауапты Жумабаев К.С., құраст.: Шадманова Г.Қ. - Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті кітапханасы. 2024. - 204 бет.

АЛҒЫ СӨЗ

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті кітапханасының ақпараттық - библиографиялық үрдістерді автоматтандыру бөлімі 2025 жылға арналған «Қазақстан Республикасы және Ақтөбе облысы бойынша 2025 жылы аталып өтілетін және еске алатын күндер тізбегін» дайындап шығарды.

Күнтізбеге тарихи, рухани және мәдени маңызы бар оқиғалар, мемлекеттің қалыптасуы мен нығаюына зор үлес қосқан, халыққа кеңінен танымал қайраткерлердің, ғылым мен өнердің көрнекті қайраткерлерінің мерейтойлары енгізілді. Сонымен қатар, қазақстандық Кеңес Одағы Батырларының мерейтойлық күндері, Қазақстан Республикасының ұлттық, мемлекеттік, кәсіптік және өзге де мерекелі күндер берілген.

Күнтізбе хронологиялық ретпен жүйеленген. «Туған күні, айы белгісіз қайраткерлер, мекемелер мен тарихи оқиғалар тізімі» жеке топтастырылған. Жұлдызшамен (*) белгіленген күндерге қысқаша анықтама жазылды. Көмекші құрал ретінде есімдердің алфавиттік көрсеткіші берілген.

Күнтізбе кітапханалар мен мәдени мекемелерге, бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлеріне және көпшілік қауымға арналған.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖӘНЕ
АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ БОЙЫНША
2025 ЖЫЛЫ АТАЛЫП ӨТІЛЕТІН ЖӘНЕ
ЕСКЕ АЛЫНАТЫН КҮНДЕР ТІЗБЕГІ**

ҚАҢТАР

- 1 қаңтар*** Республикалық «*Казахстанская правда*» газеті шыққанына 105 жыл (1920)
- 1 қаңтар** **Жақсылық Тасмамбетов**, физика-математика ғылымдарының докторы, профессор, туғанына 70 жыл (1945)
- 5 қаңтар*** **Қадыр Мырзалиев**, халық жазушысы, ақын, туғанына 90 жыл (1935-2011)
- 6 қаңтар** **Исатай Нурлыбаев**, профессор химия ғылымдарының кандидаты, техника ғылымдары докторы, туғанына 85 жыл (1940)
- 10 қаңтар*** **Есенберлин Ілияс**, қазақ жазушы, туғанына 110 жыл (1915-1983)
- 10 қаңтар** **Әділғазы Қайырбеков**, ақын, әдебиетші, журналист, ғалым-филолог, қоғам қайраткері, туғанына 70 жыл (1955)
- 12 қаңтар*** **Сәбит Досанов**, жазушы, туғанына 85 жыл (1940-2024)

АҚПАН

- 2 ақпан**** ***Мұхтар Мағауин***, жазушы, туғанына 85 жыл (1940)
- 13 ақпан**** ***Ескендір Хасанғалиев***, әнші, композитор, ҚазКСР еңбек сіңірген әртісі, ҚР халық әртісі, туғанына 85 жыл (1940-2021)
- 15 ақпан**** ***Ермұхан Бекмаханов***, қазақ тарихшы ғалым, туғанына 115 жыл (1915-1966)
- 19 ақпан**** ***Сапар Байжанов***, жазушы, журналист, туғанына 95 жыл (1930-1999)

НАУРЫЗ

- 1 наурыз**** ***Қазақстан халқы Ассамблеясының*** құрылғанына 30 жыл (1995)
- 20 наурыз**** ***Тұманбай Молдағалиев***, халық ақыны, туғанына 90 жыл (1935-2011)
- 21 наурыз**** ***Қуандық Шаңғытбаев***, ақын, туғанына 100 жыл (1925-2001)
- 22 наурыз**** «***Ана тілі***» газетінің шыға бастағанына 35 жыл (1990)

СӘУІР

- 1 сәуір **** ***Нұрғиса Тілендиев***, сазгер, дирижер, туғанына 100 жыл (1925-1998)
- 19 сәуір**** ***Адам Мекебаев***, жазушы, ақын, публицист, туғанына 85 жыл (1940-2014)
- 26 сәуір**** ***Сәбит Мұқанов***, жазушы, қоғам қайраткері, туғанына 125 жыл (1900-1973)

МАМЫР

- 6 мамыр**** ***Рауф Кутуев***, жаяу әскер, Кеңес Одағының Батыры, туғанына 100 жыл (1925-1944)
- 9 мамыр**** ***Ұлы Жеңіске – 80 жыл*** (1945)
- 10 мамыр**** ***Мейірхан Ақдәулетов***, ақын, журналист, туғанына 75 жыл (1950)
- 12 мамыр**** ***Әнуар Әлімжанов***, қазақ жазушысы, туғанына 95 жыл (1930-1993)
- 16 мамыр**** ***Есенбай Дүйсенбайұлы***, ақын, журналист, туғанына 85 жыл (1940-2011)
- 30 мамыр**** ***Өмірзақ Шанов***, суретші, мүсінші, туғанына 75 жыл (1950)

МАУСЫМ

1 маусым* **Рымғали Нұрғали**, филология ғылымының докторы, профессор, туғанына 85 жыл (1940-2010)

1 маусым* **Қайрат Байбосынов**, әнші, туғанына 75 жыл (1950)

15 маусым* **Әлия Молдағұлова**, Кеңес Одағының Батыры, мерген, ефрейтор, туғанына 100 жыл (1925-1944)

ШІЛДЕ

6 шілде* **Нұрсұлтан Назарбаев**, Елбасы, туғанына 85 жыл (1940)

25 шілде* **Шәмшиябану Сатпаева**, әдебиеттанушы, филология ғылымдарының докторы, профессор, академик, туғанына 95 жыл (1930-2002)

29 шілде* **Қайыр Жұбанов**, ғалым, техника ғылымдарының докторы, профессор, туғанына 90 жыл (1935-2021)

ТАМЫЗ

10 тамыз* **Абай Құнанбайұлы**, ақын, ағартушы, туғанына 180 жыл (1845-1904)

15 тамыз* **Шәмші Қалдаяқов**, композитор, туғанына 95 жыл (1930-1992)

26 тамыз* **Қожабай Жазықов**, Кеңес Одағының Батыры, туғанына 105 жыл (1920-1982)

30 тамыз* **Қазақстан Республикасы Конституциясына** 30 жыл (1995)

ҚЫРКҮЙЕК

5 қыркүйек* **Жұбан Молдағалиев**, ақын, туғанына 105 жыл (1920-1988)

ҚАЗАН

3 қазан* **Иса Байзақов**, қазақтың халық ақыны, әнші, домбырашы, композитор, туғанына 125 жыл (1900-1946)

4 қазан* **Мәжит Мұқанов**, психология ғылымының докторы, профессор, туғанына 105 жыл (1920-1986)

5 қазан* **Кәрім Айнабеков**, ақын, туғанына 85 жыл (1940)

15 қазан **Әбу (Әбуғали) Сәрсенбайұлы**, ақын, жазушы, туғанына 120 жыл (1905-1995)

23 қазан* **Жақсылық Айжанов**, ақын, туғанына 75 жыл (1950)

ҚАРАША

2 қараша **Жиенғали Тілепбергенов**, жазушы, драматург, туғанына 130 жыл (1895-1933)

- 10 қараша*** *Үмбетай Уайдин*, ақын, сатирик, туғанына 90 жыл (1935-2018)
- 15 қараша** *Мәлік Ғабдуллин*, жазушы, әдебиет зерттеуші, қоғам қайраткері, туғанына 100 жыл (1915-1973)
- 24 қараша*** *Сапарғали Бегалин*, жазушы, қазақ балалар әдебиетінің негізін салушы, туғанына 130 жыл (1895-1983)
- 25 қараша*** *Міржақып Дулатұлы*, ақын, жазушы, ХХ ғасырдың басындағы қазақ мәдениеті мен әдебиетінің ірі өкілі, туғанына 140 жыл (1885-1935)
- 27 қараша*** *Қалдыбай Бектаев*, ұстаз-ғалым, математик, лингвист, филология ғылымының докторы, профессор, туғанына 105 жыл (1920-1996)
- 28 қараша*** *Жұмекен Нәжімеденов*, ақын, туғанына 90 жыл (1935-1983)

ЖЕЛТОҚСАН

- 19 желтоқсан*** *Төлеген Тоқтаров*, Кеңес Одағының Батыры, туғанына 105 жыл, (1920-1945)
- 24 желтоқсан*** *Бауыржан Момышұлы*, қазақ совет жазушысы, Совет Одағының батыры, Ұлы Отан соғысының ардагері туғанына 115 жыл (1910-1982)
- 27 желтоқсан*** *Мұхамеджан Қаратаев*, қазақ әдебиеттанушысы, жазушы, критик, Қазақ ССР ғылым Академиясының академигі, туғанына 115 жыл (1910-1995)

ТУҒАН КҮНІ, АЙЫ БЕЛГІСІЗ ҚАЙРАТКЕРЛЕР, МЕКЕМЕЛЕР МЕН ТАРИХИ ОҚИҒАЛАР ТІЗІМІ

- ***Тілеу Айтұлы***, би, батыр қолбасшы, туғанына 395 жыл (1630-1684)
- ***Айшуақ хан***, туғанына 305 жыл (1720-1810)
- ***Ақтамберді Сарыұлы***, әйгілі жырау, батыр, қоғам қайраткері, туғанына 350 жыл (1675-1768)
- ***Ақтан батыр***, туғанына 255 жыл (1770-1854)
- ***Ақтан Керейұлы***, ақын, туғанына 175 жыл (1850-1912)
- ***Әбу-Насыр әл-Фараби***, ұлы ойшыл-ғалым, туғанына 1155 жыл (870-950)
- ***Нұрпейіс Байғанин***, ақын, туғанына 165 жыл (1860-1945)
- ***Сұлтан Баймағамбетов***, Кеңес Одағының Батыры, туғанына 105 жыл (1920-1943)
- ***Жүсіп Баласағұни***, ақын, ойшыл, ғалым, мемлекет қайраткері, туғанына 1005 жыл (1020)
- ***Былшық би***, туғанына 165 жыл (1860-1933)
- ***Доспамбет жырау***, туғанына 535 жыл (1490-1523)
- ***Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті*** құрылғанына 90 жыл (1935)
- ***Қазақ хандығының*** құрылғанына 560 жыл (1465)

- **Махмуд Қашқари**, ХІ ғасырдың көрнекті ғұлама ғалымы, туғанына 995 жыл (1030-1126)
- **Бөкенбай батыр Қараұлы**, кіші жүз батыры, туғанына 345 жыл (1680-1774)
- **Мөңке би**, туғанына 350 жыл (1675-ө.ж.б)
- **Бекет Мырзагұлұлы**, қазақтың әйгілі батыры, ағартушы, сәулетші, туғанына 275 жыл (1750-1813)
- **Абыл Тарақұлы**, күйші, халық композиторы, туғанына 205 жыл (1820 – 1892)
- **Тәуке хан**, қазақ ханы, туғанына 345 жыл (1680-1718)
- **Дәулеткерей Шығайұлы**, күйші, туғанына 205 жыл (1820-1887)
- **Қазтуған Сүйіншіұлы**, жырау, туғанына 605 жыл (1420-ө.ж.б.)

МЕРЕЙТОЙЛЫҚ КҮНДЕРГЕ ҚЫСҚАША АНЫҚТАМА

1 қаңтар

**РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
«КАЗАХСТАНСКАЯ ПРАВДА» газеті
шыққанына 105 жыл (1920)**

«Казахстанская правда» - республикалық қоғамдық-саяси газет, Қазақстандағы беделді мерзімді басылымдардың бірі. Құрылтайшы және шығарушы – «Казахстанская правда» республикалық газеті ашық акционерлік қоғамы. 1920 жылдың қаңтарынан қыркүйегіне дейін «Известия киргизского края», 1921 жылдың 1 шілдесінен 1923 жылдың 18 қарашасына дейін «Степная правда», 1923 жылдың желтоқсанынан 1931 жылдың аяғына дейін «Советская степь» атауымен жарық көрді. 1932 жылдың қарашасынан «Казахстанская правда» атымен шығып келеді. 1920 жылы Қырғыз (Қазақ) ревкомының, 1921-23 жылы РК (б) П Қырғыз (Қазақ) ОАК және Кәсіпшілер одағы кеңесінің, 1937-91 жылдары Қазақстан КПОК-і, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі мен Министрлер Кеңесінің органы болды, 1957 жылы ұйымдастырушылық және насихаттық қызметі үшін он мыңыншы санының жарық көруіне байланысты Еңбек Қызыл Ту орденімен марапатталды. 1991 жылдан республикалық, қоғамдық-саяси газет. «Казахстанская правда» еліміз бастан өткерген тарихи кезеңдер мен оқиғаларға дер кезінде үн қосып отырады. Республиканың саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени өміріндегі жаңалықтарды жиі жариялап тұрады. Аптасына 5 рет орыс тілінде шығады.

Қадыр Гинаятұлы Мырзалиев, 1935 жылы 5 қаңтарда Орал облысының Жымпиты кентінде туған. Ақын, Қазақстанның халық жазушысы (1995), ҚР Мемлекеттік сыйлығының иегері. 1958 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетін тәмамдаған. Еңбек жолын сол кезде жаңадан ашылған балалар журналы «Балдырғаннан» бастаған. «Жұлдыз» журналы редакциясында поэзия және сын бөлімінің меңгерушісі, жауапты хатшы, бас редактордың орынбасары, 1968-1973 жылдары «Жазушы» баспасында қазақ поэзиясы бөлімінің меңгерушісі, «Балауса» баспасының редакторы, кейін Қазақстан Жазушылар одағында поэзия секциясының кеңесшісі болған. 1966 жылы «Ой орманы» жинағы үшін Қазақстан Ленин комсомолының сыйлығы берілді. 1980 жылы «Жерұйық» жыр кітабы үшін Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанды. Ол Қазақстанның халық жазушысы. 2001 жылы Тәуелсіз «Тарлан» сыйлығын алды. Оның жетпістен астам поэзиялық, прозалық, сондай-ақ әдеби-сын кітаптары жарық көрді, өлеңдері мектеп оқулықтарына енді. Ал әнге арнап жазылған өлеңдерінің саны екі жүзден асты. Тұңғыш жинағы «Көктем» 1959 жылы жарық көрді. 1966 жылы «Ой орманы» өлеңдер жинағы үшін Қадыр Мырза Әліге Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының лауреаты атағы берілді. 1980 жылы «Жерұйық» жыр кітабы үшін ол Қазақ ССР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанды. 2001 жыл Тәуелсіз «Тарлан» сыйлығына ие болды. 1993 жылы Қадыр Мырза Әлі өлемдік поэзияға қосқан аса зор еңбегі үшін Моңғолияның халықаралық «АВЪЯС» сыйлығын алды. Қадыр Мырза Әлі Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесіне екі рет депутат болып сайланды, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президиумының мүшесі болды. Соңғы жылдары ақынның он алты томдық таңдамалары жарық көрді. 2003 жылы Санкт-Петербургтің «Славия» баспасында «Прапамять» атты үлкен бір томдығы орыс тілінде басылып шықты. Ақын, Қадыр Мырзалиев 2011 жылы дүниеден озды.

Ілияс Есенберлин (1915-1983) Ақмола облысындағы Атбасар қаласында дүниеге келген. Жазушының балалық шағы аштық жалмаған зұлмат заманға тап келіп, 5 жасында тұл жетім қалды. Бала Ільяс балалар үйіне тапсырылды. Шығармашылыққа бір табан жақын өскен ол қабырға газетіне өлең жазып тұрды. Мектепті тәмамдаған соң, Қызылорда қаласына барып, интернат мұғалімі болып жұмысқа орналасты.

Кейін Қарсақпайдағы аудандық атқару комитетінде жұмыс істеді. Жұмыс ісей жүріп, Алматыдағы Қазақ тау-кен институтына түсті. Талантты да талапты бала тез көзге түсіп, 1937 жылы Қазақстан КСР-ның бірінші Конституциясын қабылдаған Қазақстан Советтерінің алғашқы Төтенше съездіне делегат болып сайланды.

1940 жылы институтты аман-есен аяқтап, Жезқазғанға жұмысқа жіберілген. Сол жылы күзде Қызыл әскер қатарына шақырылтып, Рига әскери-саяси училищесінде оқып, соғысқа аттанды. 1942 жылы қатта жарақаттанып, госпитальге түсіп, бір жылдан соң мүгедек болып елге оралды.

1947 жылға дейін Қазақстан Компартиясының Орталық комитетінің аппаратында инструктор болып жұмыс істеді. Соғыс аяқталарда, 1937 жылы атылып кеткен әділет халық комиссары Хамза Жүсіпбековтың қызына үйленіп, қайныенесін АЛЖИР-ден алдырғаны үшін НКВД-ның назарына ілігіп, 1949 жылы 10 жылға бас бостандығынан айырылды. Жазасын Қарақұм каналы құрылысында жарылыс жұмыстары жөнінен тау инженері болып бес жыл жұмыс істеп өтеді.

Айдаудан келген соң Қазақ КСР-ның Геология министрілігінде, кейін шахтада басқарма басшысы болып қызмет атқарады. Ұсталғанша ол өлең азса («Айша» (1945 жыл) және «Сұлтан» (1949 жыл) поэмалары, «Алғыс өлеңдер жинағы» (1949 жыл), жазасын өтеп келген соң прозаға көшті («Адам туралы повесть» (1954 жыл), «Өзен жағасында» (1960 жыл).

1958 жылдан «Қазақфильм» киностудиясында редактор, 1962 жылдан «Қазгослитиздат» мекемесінде редактор, 1967 жылдан «Жазушы» баспасында директор, содан Қазақстан жазушылар одағының хатшысы (1971-1975 жылдары) болып қызмет атқарды. 1975 жылдан бастап толық шығармашылық жұмысқа көшіп, 16 жылда 15 роман дүниеге әкеледі. 1962 жылы драматургияда күшін сынап, «Таудағы тартыс» пьесасы Республикалық жас көрермен театрының сахнасында қойылды. Қазақ тіліне Константин Дмитриевич Ушинскийдің шығармаларын аударды. 1969 жылы «Қаһар», 1971 жылы «Алмас қылыш», 1973 жылы «Жанталас» романдарын жазды. Романдар 15-ші ғасырдан 19-шы ғасырдың ортасына дейінгі қазақ тарихы суреттелген «Көшпенділер» трилогиясына біріктірілді. Сөз болатын тақырыптар: қазақ халқының қалыптасуы, Қазақ хандығының Жоңғар хандығымен арпалысы, Қытай, Хиуа, Бұхара, Ресей империясы секілді көршілерімен аумалы-төкпелі қарым-қатынастары.

Қазақ әдебиетінде бұрын-соңды тарихи тақырыпта қалам тартылмаған. Алғаш рет 1976 жылы «Көшпенділер» атымен жарық көрген трилогия орыс тілінің өзінде 12 рет басылып, 1,5 миллион тиражбен тарады. Жалпы «Көшпенділер» трилогиясы әлемнің 30 тілінде жарық көріп, 50 рет қайта басылды. 2005 жылғы есеп бойынша, дүние жүзіне таралған жалпы тиражы 3 миллион дана. Бұл трилогияның негізінде 2005 жылы «Көшпенділер» атты тарихи көркем фильмі түсірілді. Қазақстан республикасы мемлекеттік сыйлығының лауреаты, қазақ әдебиетінің тарихында бүгінге дейін ең көп роман (17) жазған жазушы Ілияс Есенберлиннің қаламынан туған «Айқас», «Ғашықтар», «Қатерлі өткел», «Алтын құс», «Маңғыстау майданы», «Алтын аттар оянады», «Көлеңкемен қорғай жүр», «Алыстағы арпалыс», «Аққу құстар қуанышы», «Махаббат мейрамы» романдары - тың тақырыпта жазылып, қазақ әдебиетінде оған дейін мүлде көтерілмеген мәселелерді қозғаған, әдебиетке серпін әкелген, оқырман сүйіспеншілігіне бөленген туындылар. Өмірінің соңында жазушы «Алтын Орда» трилогиясын жазды (1982-83 жылдары). Жазушы 1983 жылы Алматыда дүние салды.

Сәбит Досанов 1940 жылы 12 қаңтарда Қостанай облысы, Аманкелді ауданының Байғабыл ауылында туған.

1985–1989 жж. КСРО әдебиет қоры Қазақ бөлімшесінің директоры, 1991–1995 жж Республикалық Халық шығармашылығы және мәдени қызмет көрсету орталығының Бас директоры, 1996–1997 жж. мемлекеттік «Қайнар» баспасының Бас редакторы болып істеді. Т.Жүргенов атындағы Өнер академиясында ұстаздық қызмет атқарған. Африкадағы Дунду, Қазақстандағы Қостанай қалаларының, Ақсуат, Аманкелді аудандарының құрметті азаматы. Көптеген роман, повесть, әңгімелердің авторы. «Қайырлы таң», «Жанр тағдыры», «Сексен бестің көктемі», «Адаспаңдар, адамдар», «Тотем под чадрой», «Тензор степного кургана» атты кітаптары бар.

1998 жылы мемлекеттік «Санат» баспасынан қазақ тілінде, ал 2003 жылы Мәскеудің «Советский писатель» баспасынан орыс тілінде «Жиырмамыншы ғасыр» романы жарық көрді. 2002 жылы «Советский писатель» баспасынан таңдамалы шығармаларының бір томдығы жарыққа шықты. «Дауыл», «Ертең бюро» атты драмалары М.Әуезов атындағы академиялық драма театрында, Атырау, Жезқазған, Семей, Тараз, Бішкек қалалары сахналарында қойылды. ҚР Мемлекеттік сыйлықтың иегері, жазушы, М.Шолохов атындағы Халықаралық сыйлықтың лауреаты, Ресей педагогика және әлеуметтік ғылымдар академиясының академигі.

Мұхтар Мағауин — тарихшы, жазушы, қазақтың ауыз әдебиетін зерттеушісі ғалым. Филология ғылымдарының докторы, Мемлекет сыйлығының лауреаты (1984), Қазақстанның халық жазушысы.

1940 жылы 2 ақпанда Семей облысының Шұбартау ауданында туған.

1962 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетін, 1965 жылы оның аспирантурасын бітірген. Еңбек жолын 1965 жылы бастады. Қазақ әдебиеті газетінде бөлім меңгерушісі, 1967-1971 жылдары Жазушы баспасында бас редактордың орынбасары, Қазақ КСР Ғылым академиясының М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтында аға ғылыми қызметкер болып істеген, Мәскеуде М.Горький атындағы Әдебиет институтында қазақ фольклоры мен қазақ әдебиеті тарихы бойынша арнайы лекциялық курстар жүргізді. 1983-1984 жылдары еркін шығармашылық қызметте, 1984-1986 жылдары Жазушы баспасының бас редакторы. 1987 жылы еркін шығармашылық қызметте, 1988 жылдан бері Жұлдыз журналының бас редакторы. Баспасөз бетінде алғаш рет 1959 жылы көрінді. 60-жылдары негізінен әдебиет зерттеушісі ретінде танылды. Қобыз сарыны атты ғылыми монографиясы жарық көрген (1968). Бұдан соңғы кезеңде көркем прозаға көбірек ден қойды. Көкмұнар (роман, 1972), Бір атаның балалары, Көк мұнар (повестер мен әңгімелер), Аласапыран (тарихи роман-дилогия, 1980-1982), Шақан Шері (роман), Мен (ғұмырбаяндық роман-хамса), Құмырсқақырғын (әңгімелер), Үлтсыздану ұраны (мақалалар) және тағы басқа кітаптары жарық көрген. 2002 жылы он үш томдық шығармалар жинағы басылып шықты. Көптеген шығармалары орыс тіліне аударылған, шетел тілдерінде басылған.

Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, жазушы, әдебиет зерттеушісі. Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының хатшысы. Аласапыран тарихи роман-дилогиясы үшін Қазақ КСР-інің Абай атындағы мемлекеттік сыйлығы берілді. (1984). Қазақстанның Халық жазушысы, Түркияның Халықаралық Түркі дүниесіне қызмет сыйлығының сахибы.

13 ақпан

ЕСКЕНДІР ХАСАНҒАЛИЕВ
туғанына 85 жыл (1940-2021)

Ескендір Өтегенұлы Хасанғалиев 1940 жылы 13 ақпанда Батыс Қазақстан облысында туған. Әнші (лирикалық баритон), композитор.

Құрманғазы атындағы Алматы мемлекеттік консерваториясының вокальды-хор факультетін Е.Виноградов пен Н.Шарипованың класы бойынша курсты және Эль-Фараби атындағы Шымкент мәдениет институтын бітірді. 1970 жылдан бастап, Қазақ радиосы мен теледидарының солисі. Е. Хасанғалиевтің орындау мәнері жоғарғы кәсіби деңгейімен ерекшеленеді. Ол Қазақстанның белгілі эстрадалық әншілері орындайтын көпшілікке жақсы танымал әндердің авторы. Хасанғалиевтің "Әдемі", "Асыл арман", "Өмірімнің жазы", "Атамекен" әндерін тек Қазақстан тыңдармандары емес, шетелдерде де ықыласпен қабылдайды. Шығармашылығына тақырыптың әмбебаптылығы мен материалды берудің көп салалығы тән. Хасанғалиев әндерінің тақырыбы сан алуан. Ол қазақ, орыс, татар, неміс ақындарының туған ел, еңбек, жастық шақ, махаббат тақырыбындағы өлеңдеріне көптеген ән жазды. Оның бірнеше ән жинағы жарық көрді. Хасанғалиев гастрольдік сапармен Моңғолия (1975), Болгария (1982), Югославия (1968), Алжир (1969), Сирия мен Ливан (1973), Швеция және Финляндия (1970), т.б. елдерде болды.

1970 жылы Қазақстан Комсомол сыйлығының иегері. 1984 жылы Қазақстан Республикасының халық артисі. 2000 жылы «Құрмет» орденімен марапатталған.

15 ақпан

ЕРМҰХАН БЕКМАХАНОВ
туғанына 115 жыл (1915-1966)

Ермұхан Бекмаханұлы Бекмаханов (15.02.1915, Төре ауылы, Баянауыл ауданы, Павлодар облысы — 06.05.1966, Алматы) — тарихшы ғалым, тарих ғылымдарының докторы (1946 жылы), профессор, Қазақ КСР ҒА-ның корреспондент мүшесі (1962 жыл).

1937 жылы Ресейдің Воронеж қаласындағы педагогикалық институтын бітіргеннен кейін Қазақ КСР халық ағарту комиссариатының жанындағы ғылыми зерттеу институтында еңбек еткен. Отан соғысы жылдарында Республиканың халық ағарту комиссариатының басқарма бастығы болған. Сонымен қатар Алматының жоғарғы оқу орындарында ұстаздық қызмет атқарған.

1946-1947 жылдарда Қазақ КСР Ғылым академиясында жаңадан құрылған Тарих, археология және этнография институты директорының ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары, 1947 жылдан бастап, өмірінің соңына дейін, яғни 1966 жылғы мамырдың алтысына дейін Қазақ мемлекеттік университетінде өзі ұйымдастырған Қазақстан тарихы кафедрасын басқарды.

Е.Бекмахановтың ғылыми мұрасы оның тақырыптарының алуан түрлі болуымен, тарихи мәселелерді кең қамтуымен және оларды байыпты шешуімен ерекшеленді. Оның еңбегінің бастысы 1947 жылы Алматыда орыс тілінде жарық көрген ХІХ ғасырдың 20-40 жылдарындағы Қазақстан атты монографиясы болды. Осы тақырыпта 1946 жылы Мәскеуде тарих мамандығы бойынша докторлық диссертация қорғаған.

Асыра сілтеу, бұрмалау және күдікшілдік бел алған осы тұста бұл еңбекке пікір айтушылардың кейбіреулері оны Кенесары Қасымұлы бастаған қозғалыстың тарихын ақтау тұрғысынан көрсеткен еңбек деп бағалап, оны буржуазияшыл-ұлтшыл идеологияны дөріптеуші деген саяси кінәға ұшыратты.

Е.Бекмаханов еңбегіне байланысты пікірталастар 1947 жылдың екінші жартысында күшейе түсті. Ермахан Бекмаханов бірақ айтқанынан қайтпады. Халқы үшін жан аямай күрескен Кенесары Қасымовтың батыр екенін дәлелдеген, оның кітабын да, өзін де қызыл империя аямай жазалады. 1947- 1950 жылдарда Е.Бекмахановтың күйі өте ауыр болды, күн өткен сайын оған тиген моральдық соққының салмағы арта берді. Ермұхан Бекмахановты қаралау кампаниясы Тілеуқажы Жанайұлы Шойынбаев, Хадиша Гилимқызы Айдарова және А.Ф. Якунинің қол қойған КСРО-ның басты газеті - Правда газетіндегі 1951 мақаладан басталады. 1951 жылы университеттегі жұмысынан қуылып, партия қатарынан шығарылды.

Ол біраз уақыт Алматы облысы, Нарынқол ауданында мектепте тарих пәнінен сабақ берді, көп кешікпей Жамбыл облысы, Шу ауданындағы Новотроицк селосындағы мектепке мұғалім болып орналасты. Осы жерде 1952 жылы 5 қыркүйекте тұтқындалды. Екі айға жуық тергеу жұмыстары жүргізіліп, 1952 жылдың 3 қарашасында № 699 іс бойынша Е. Бекмахановты айыптау қортындысы дайын болды.

Жоғарыдағы айыптау негізінде 1952 жылы 2 желтоқсан күні Қазақ КСР Жоғарғы Сотының Қылмысты істер жөніндегі коллегиясының үкімімен Е. Бекмаханов 25 жыл мерзімге бас бостандығынан айырылып, ГУЛАГ-тың алыстағы лагерінің біріне айдалды.

Ол кісінің лагерьден тиісті органдарға жазған көптеген арыздарының нәтижесінде, академик, қоғам қайраткері Анна Михайловна Панкратова сияқты қайырымды адамдардың көмегінің арқасында Берия атылғаннан кейін Е. Бекмахановтың ісі қайта қаралып, 1954 жылы 16 ақпанда оның ісі жабылып, өзі ақталып шықты.

ГУЛАГ-тың лагеріндегі адам төзгісіз азапты күндерді басынан кешкеніне қарамастан, қайсар ғалым, артына халықтың игілігіне айналған мол ғылыми мұраларын қалдырды. Өзі ұсталып кеткенге дейін бастап қойған Қазақстанның Ресейге қосылуы атты еңбегін аяқтау ісімен айналысты. Бұл еңбегі А.М.Панкратованың баға жетпес көмегінің арқасында Мәскеудегі Наука баспасынан 30 баспа табақ көлемінде 1957 жылы жарық көрді.

Е.Бекмаханов өзінің жемісті еңбегіне сай ғылым мен қоғамдағы орнын қайтадан алды. Оған университеттегі өзі ұйымдастырған кафедрасы қайтарылып берілді. 1964 жылы Қазақ КСР Ғылым академиясының мүше-корреспонденті болып сайланды. Өмірінің соңғы он жылында өнімді еңбек етіп, терең мазмұнды ғылыми шығармалар жазды, орта мектептер үшін Қазақ КСР тарихының оқулығын жазды. Бірнеше жас ғалымдарды даярлауда ат салысты. Шәкірттері бүгінде Республика Ғылым академиясының мүшесі, ғылым докторы, профессор дәрежелеріне жетіп, ұстаздарының ғылыми өмірін жалғастыруда.

Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін Е. Бекмахановтың басты еңбегі — ХІХ ғасырдың 20-40 жылдарындағы Қазақстан ақталып, орыс және қазақ тілдеріндегі нұсқалары Қазақ университеті (қазіргі Санат) баспасынан жарық көрді.

Ермахан Бекмаханов жөнінде Халық қаһарманы, академик Шапық Шөкин былайша еске алған: Ұлтымыздың аса көрнекті тарихшысы Ермахан Бекмаханов уақыт бедеріне бағынбаған, шыншыл ғалым болатын. Ол докторлығын екі рет қорғады. Еңбегінің нашарлығынан емес, тыйым салынған Кенесары тақырыбына жазылғандықтан. 1947 жылы Қазан төңкерісінің 30 жылдығына байланысты Одақтық Академия бойынша үлкен салтанатты кеңес өтуі керек болатын. КСРО ҒА-ның басшысы Вавилов Сәтбаевқа телефон соғып, Қазақстан тарапынан баяндама жасайтын адамды айтуды сұрайды. Қаныш Бекмахановты ұсынады. Жиналыста қағазсыз сөйлеген жас баяндамашыға ғалымдар таңтамаша болады.

19 ақпан

САПАР БАЙЖАНОВ
туғанына 95 жыл (1930-1999)

Сапар Байжанов 1930 жылы Жамбыл облысының Шайқорық ауылында туған. Еңбек жолын 1947 жылы Алматы облысы Кеген ауданының Жалаңаш ауылындағы орта мектептің мұғалімі болып бастады, содан кейін Кеген аудандық Халық ағарту бөлімінің инспекторы болып жұмыс істеді.

1952 жылы ҚазМУ-дың журналистика бөлімін бітірді. 1950 жылы университетте оқып жүрген кезінде «Лениншіл жас» газетіне әдеби қызметкер болып қабылданды, мұнда 1958 жылға жейін бөлім меңгерушісі, жауапты хатшы, редактордың орынбасары қызметтерін атқарды.

1958-64 жылдары «Мәдениет және тұрмыс» журналында алдымен редактордың орынбасары, кейін бас редакторы болып жұмыс істеді.

1965-73 жылдары Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің насихат және үгіт бөлімінің нұсқаушысы, баспасөз секторының меңгерушісі, бөлім меңгерушісінің орынбасары қызметтерін атқарды.

1973 жылы «Социалистік Қазақстан» газетінің бас редакторлығына тағайындалды. Бұл қызметте 11 жыл жұмыс істеді. Осы жылдары ол Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің мүшесі, Қазақ ҚСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты, Қазақстан Журналистер одағы басқармасының төрағасы, КСРО Журналистер одағы басқармасы төрағасының орынбасары болып сайланды.

1984 жылдан 1994 жылғы зейнет демалысына шыққанға дейін республика Бас архив басқармасының бастығы болып істеді.

С.Байжановтың сіңірген еңбегі Халықтар достығы, Құрмет Белгісі ордендерімен, медальдармен, республика Жоғарғы Кеңесінің Құрмет грамоталарымен атап өтілді. Оған «Қазақстанның еңбек сіңірген қызметкері» атағы берілген.

Ол – Қазақстан Республикасы Гуманитарлық ғылымдар академиясының толық мүшесі.

С.Байжановтың шығармашылық мұрасы романдардан, пьесалардан, сондай-ақ, аудармалардан тұратын жиырмадан астам көркем шығарманы құрайды. 1974 жылы оның «Үш қиян – үш даңғыл» очерктер кітабы КСРО Журналистер одағының сыйлығына ие болды. Соңғы жылдары көбіне архивтік зерттеулермен айналысып, көптеген тарихи мәлімет пен құжаттарды ғылыми айналымға ендірді. Оның «Архив – айғақ» кітабы Ахмет Байтұрсынов атындағы сыйлықты алса, «Абай және архив» туындысы Әлихан Бөкейханов атындағы сыйлықпен атап өтілген.

С.Байжанов жан-жақты білгір адам, еңбекқор да адал басшы, адамдарға ықыласшыл да сезімтал.

1 наурыз

**ҚАЗАҚСТАН ХАЛҚЫ
АССАМБЛЕЯСЫНЫҢ
құрылғанына 30 жыл (1995)**

Қазақстан халқы Ассамблеясы — 1995 жылғы 1 наурызда Қазақстан Республикасының Президентінің Жарлығымен құрылған Мемлекет басшысы жанындағы консультативті-кеңесші орган.[1] Ел Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан халқы Ассамблеясын құру идеясын алғаш рет 1992 жылы Тәуелсіздіктің бірінші жылына арналған Қазақстан халқының бірінші форумында жариялады. Мұндай институтты құру қажеттілігі саяси тұрғыдан, сондай-ақ жаңадан құрылған, тәуелсіз, полиэтносты, поликонфессиялық мемлекеттің тұрақты дамуы тұрғысынан туындаған еді. Аталған бастама мәдениет аралық диалогты нығайтудың жаңа кезеңінің негізін қалап, этносаралық қатынастарды дамыту мәселелерін жоғары деңгейде шешуге мүмкіндік жасайтын әлемдік тәжірибедегі тың бағыт болып табылды. Жиырма жылдық тарихында Ассамблея қарқынды дамып, елеулі өзгерістерді бастан кешірді.

Оның дамуы барысында Н.Назарбаевтың этносаралық толеранттылық және қоғамдық келісімнің қазақстандық үлгісі қалыптасты. Осы жылдар ішінде Қазақстан халқы Ассамблеясының институционалдық құрылымы нығайып, қоғамды ұйыстырушы әлеуеті толысты, ол халық дипломатиясының маңызды күретамырына айналды. Бүгінде Ассамблея ел Президенті Төрағалық ететін конституциялық орган болып табылады. Бұл оның ерекше мәртебесін айқындайды.

20 наурыз

ТҰМАНБАЙ МОЛДАҒАЛИЕВ
туғанына 90 жыл (1935-2011)

Тұманбай Молдағалиев 1935 жылы 20 наурызда Алматы облысының Еңбекшіқазақ ауданындағы Жарсу ауылында туған. 1956 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетін тамамдаған. Еңбек жолын «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас алаш») газетінде әдеби қызметкер болудан бастаған. 1956-1959 жж. «Пионер» журналында әдеби қызметкер, 1959-1971 жж. «Жазушы» баспасында редактор, аға редактор болған. 1971-1973 жж.

«Балдырған» журналында жауапты хатшы, 1973-1984 жж. «Жалын» альманахының бас редакторы қызметтерін атқарған. 1984-1986 жж. Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының хатшысы болды.

Тұңғыш өлеңдер жинағы 1957 жылы «Студент дәптері» деген атпен жарық көрді. Содан бергі уақыт ішінде ақынның қырықтан астам кітабы басылды. Орыс және батыс классиктерінің, сондай-ақ туысқан республикалар ақындарының өлеңдерін қазақшалаған.

1968 жылы «Жаңа дәптер» жинағы үшін Республика Комсомолы сыйлығының, 1982 жылы «Жүректегі жазулар» кітабы үшін Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты атанған. 1992 жылы Бүкіл Түркі дүниесі ақындарының Физули және Жамбыл атындағы Халықаралық сыйлықтарын алды. Қазақстанның Халық жазушысы. «Парасат» орденінің (2004) иегері.

Н.Тілендиевтің, Ш.Қалдаяқовтың, Ә.Бейсеуовтің көптеген әндеріне өлең жазған («Құстар әні», «Құстар қайтып келеді», «Бақыт құшағында», «Әнім сен едің», «Шақырады көктем», т.б.). 2007 жылы «Құстар қайтып барады» атты ән текстерінің жинағы шықты.

1957 жылы «Тың жерді игергені үшін», 1970 жылы «Еңбектегі ерлігі үшін» медальдарымен, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Грамотасымен марапатталған.

21 наурыз

ҚУАНДЫҚ ШАҢҒЫТБАЕВ
туғанына 95 жыл (1925-2001)

Қуандық Шаңғытбаев (1925–2001) 21 наурызда Ақтөбе облысының Қарабұтақ ауданында дүниеге келген. Қазақ мемлекеттік университетін бітірген (1943).

1944–1955 жж. Ақтөбе педагогикалық институтында кафедра меңгерушісі, облыстық «Социалистік жол», «Актюбинская правда» газеттерінде бөлім меңгерушісі, 1955–1973 жж. «Қазақ әдебиеті» газетінде, «Жұлдыз» журналында бас редактордың орынбасары, бас редактор, «Қазақфильм» киностудиясында, Қазақ радиосында бас редактор.

Алғашқы кітабы «Ар» деген атпен 1945 жылы жарық көрді. Кейін «Өлеңдер» (1965), «Аққу әні» (1968), «Стихи» (1970), «Арма, республикам» (1974), «Лирика» (Таңдамалы, 1976), «Жыр жаһаны» (Ауд., 1980), «Гүлтолықын» (1982), «Саршатамыз» (1982), «Жыл құсы» (Таңдамалы, 1987), «Махаббат пен ғадауат» (1995) лирикалық кітаптары жарық көрді. Қ.Байсейітовпен бірге «Беу, қыздар-ай» (1960), «Ой, жігіттер-ай» (1967), «Құтырғаннан құтылған» пьесаларын (1960), «Алтын таулар», «Айсұлу» (1963) операларының либреттосын жазды.

Көптеген ән өлеңдерінің авторы. А. С. Пушкиннің «Евгений Онегин» романын (1949, 1986), М.Ю.Лермонтов, И.В.Гете, Р.Бернс лирикаларын, О.Хаямның рубаяттарын, М.Горькийдің «Қыз бен ажал» поэмасын (1941) қазақ тіліне аударды. Аудармашылық қызметі үшін Халықаралық Пушкин сыйлығына ие болды. Қазақстанның Халық жазушысы.

«Ана тілі» ұлт газеті. Алғаш жарық көруі: Республикалық «Ана тілі» газеті тәуелсіздіктің жылымығы есе бастаған 1990 жылы, Ұлыстың ұлы күні наурыздың 22-сінде жарық көрді. Бағыты: «Ана тілі» – Мемлекеттік тілдің бірден-бір жоқшысы, үні айбары. Республикадағы тіл тақырыбында шығатын ресми жалғыз басылым.

«Ана тілі» тек Мемлекеттік тіл ғана емес, ұлтқа қатысты кез келген күрмеулі мәселелерді көтеріп келеді. Қазақтың тілі, қазақтың ауылы, қазақ мектебі, балабақшасы, қазақ жастары, қазақ ғылымы, т.б. көптеген тақырыптар басылым беттерінен түсіп көрген емес. Таралымы: Ұлт мүддесін бірінші орынға қоятын газеттің 90-жылдардағы таралымы 100 мыңнан асып жығылады.

Бүгінгі таңда газеттің 26 000-дай оқырманы бар, төрт түрлі түспен, 12 бет А2 форматпен басылуда.

Алған марапаттары: 2005 жылы Қазақстан Журналистика Академиясының «Алтын жұлдыз» сыйлығымен, бірнеше мәрте Ақпарат министрлігінің Құрмет грамотасымен, арнаулы дипломдарымен, әртүрлі бәйгелердің бас жүлделерімен марапатталуы – осының айғағы.

2006 жылдың 11 мамырдағы нөміріне басылымның Бас редакторына ҚР Президенті Н.Назарбаевтың «Қазақстанның болашағы – қазақ тілінде» деп арнайы сұхбат беруі республика жұртшылығы тарапынан тағдыры күрмеулі мемлекеттік тілдің, сондай-ақ, «Ана тілінің» жеңісі ретінде бағаланды.

Бас редакторлар туралы: 1990-97 жылдар аралығында басылымның Бас редакторы белгілі қаламгер Жарылқап Бейсенбайұлы болса, 1997-2006 жылдарда белгілі жазушы, Президент сыйлығының иегері Мереке Құлкенов,

2006 жылдың тамызынан желтоқсан айына дейін ҚР Президенті сыйлығының иегері, саяси ғылымдар кандидаты Жұмабек Кенжалин, 2006 жылдың қараша айынан 2009 жылдың наурызына дейін филология ғылымдарының кандидаты Мақсат Тәж-Мұрат, 2009 жылдың наурызынан 2018 жылдың шілдесіне дейін жазушы-журналист, Қазақстан Республикасының Мәдениет қайраткері Самат Ибраим басқарды.

2018 жылдың шілдесінен 2021 жылдың қаңтарына дейін ақын-журналист Жанарбек Садыханұлы ӘШІМЖАН басқарды. 2021 жылдың қаңтарынан 2023 жылдың қаңтарына дейін журналист-жазушы Қали Сәрсенбай басқарды.

2023 жылдың қаңтарынан қазірге дейін Қазақстан Жазушылар одағының мүшесі, Мемлекеттік «Дарын» Жастар сыйлығының лауреаты Ерлан Жүніс басқарып келеді.

1 сәуір

НҰРҒИСА ТІЛЕНДИЕВ ***туғанына 100 жыл (1925-1998)***

Тілендиев Нұрғиса Атабайұлы 1925 жылы 1 сәуірде, Алматы облысы, Іле ауданы, Шілікөмер ауылында дүниеге келген. Композитор, дирижер, домбырашы. Қазақстанның (1975) және КСРО (1984) халық артисі, Қазақстанның Халық Қаһарманы (1998). Екінші дүние жүзілік соғысқа қатысқан. 1949-50 жылдарында Алматы консерваториясында (қазіргі Қазақ ұлттық консерваториясы), 1950-52 жылдары Мәскеу консерваториясын (профессор Н.П.Аносовтың класы бойынша) оқыды.

1952-61 жылдары Қазақ академиялық опера және балет театрының дирижері, 1960-64 жылдары Қазақ академиялық халық аспаптары оркестрінің бас дирижері болып қызмет атқарды.

Н.Тілендиев Қазақ академиялық фольклорлық-этнографиялық халық музыкалық аспаптары «Отырар сазы» оркестрін Қазақ филармониясы жанынан 1980 жылы ұйымдастырды.

Алғаш шағын ансамбль ретінде жұмыс істеді, ал 1982 жылдан оркестр болып құрылды. Мұндағы қос ішекті, үш ішекті домбыралар, қобыз, сыбызғы, саз сырнай, жетіген, шаң қобыз, асатаяқ секілді ертеден белгілі музыкалық аспаптардың орындауындағы шығармалар өзінің ұлттық нақышымен ерекшеленеді. Кейіннен оркестрдің аспаптар құрамы кең шанақты және шіңкілдек домбыралар, нар қобыз, жез қобыз, мес қобыз, сазген, аса шертер, адырна, даңғыра, т.б. музыкалық аспаптармен толықтырылды.

Репертуарында халық күйлері «Кеңес», «Салкүрең», «Сарыөзен», халық композиторларының Тәттімбеттің «Қос басар», «Сарыжайлау», «Сылқылдақ»; Сүгірдің «Кер толғау», «Бес жорға»; Ықыластың «Ерден күйі», «Қамбар батыр», осы заманғы қазақ композиторларының М.Төлебаевтың «Еске алу»; Н.Тілендиевтің «Ата толғауы», «Аңсау», «Көш керуен»; К.Күмісбековтің «Фараби сазы», «Қорқыт күйі» шығармалары бар. Оркестр 1984 жылы Алматы қаласында өткен Бүкілодақтық фестивальға қатысты. 1985 жылы Мәскеудің П.И.Чайковский атындағы Үлкен концерт залында өткен шығармашылық концертте жоғары кәсіби орындаушылық шеберлігін танытты. 1985 жылы Оркестр Бүкілодақтық Комсомол сыйлығының лауреаты атанды.

1968-81 жылдары «Қазақфильм» киностудиясы музыкалық редакциясының бас редакторы, 1981-98 жылдары өзі ұйымдастырған «Отырар сазы» фольклорлық этнографиялық ансамблінің көркемдік жағын басқарды.

Еркін төгілген әсем әуен, сымбатты ырғақ, нәзік лиризм, азаматтық пафос пен динамикалық серпін – композитор шығармаларына тән қасиет.

Алматы консерваториясының құрметті профессоры (1995) болған. Қазақстан Мемлекеттік сыйлығының (1978) иегері. 1999 жылы Алматы қаласында композитор есімімен көше (бұрынғы Софья Ковалевская атындағы),

«Отырар сазы» фольклорлық этнографиялық ансамблі (2000) аталады және ол тұрған үйге (Алматы қаласы, Қонаев көшесі, 96-үй) мемориалдық тақта орнатылды. Отан ордені, 2 рет Еңбек Қызыл Ту орденімен және медальдармен марапатталған. 1998 жылы қайтыс болды. Топырақ бұйырған жері Жамбыл кесенесінің іргесі.

19 сәуір

АДАМ МЕКЕБАЕВ **туғанына 85 жыл (1940-2014)**

1940 жылы 19 сәуірде Қызылорда облысы, Қармақшы ауданы, «Ақжар» кеңшарында дүниеге келген. 1965 жылы Қазақ мемлекеттік университетін, 1987 жылы Мәскеудегі Дүниежүзілік әдебиет институтының жоғары әдеби курсы бітірді.

1965 жылы республикалық «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас Алаш») газетінде, 1966 жылдан Қызылорда облыстық мәдениет басқармасында жұмыс істеп, 1971-1974 жж. аралығында Қызылорда облыстық Халық творчествосы үйінің директоры қызметін атқарды.

1974-1975 жж. республикалық «Қайнар», 1975-1981 жж. «Жазушы» баспаларында редактор болды. 1981-1982 жж. Қазақ КСР Мәдениет министрлігінде, 1983-1984 жж. Қазақ КСР мемлекеттік сценаристер алқасының кеңесшісі, 1987-1992 жж. «Жұлдыз» журналында, 1992 жылдан «Қазақ әдебиеті» газетінде қызмет атқарды. Қазір «Ақиқат» журналында қызмет істейді.

«Жадыра», (1970) «Жезтырнақ» (1973), «Аңыз» (1978), «Құпия қойма» (1979), «Бойжеткен» (1982), «Айтылмай қалған аңыз» (1990) секілді оннан астам повестің басын құрған проза кітаптары мен «Періште келіншек» (1982), «Жер кіндігіндегі апат» (1992), «Дауылды жер» (1988), «Қазына сыры» (1994) романдарының авторы.

1985 жылы Мәскеудегі «Советский писатель» баспасынан «Лебединая печаль», 1987 жылы «Суховей» повестер жинағы орыс тілінде жарық көрген. «Құпия қойма» романы (2008), «Сырдария кітапханасы» сериясымен екі томдығы (2009) жарық көрді.

«Ерен еңбегі үшін» (2001) және Тәуелсіздіктің 10 жылдығына арналған медальдармен марапатталған, Халықаралық «Алаш» әдеби (2005) және С.Сәдуақасов атындағы ҚР Журналистер одағы сыйлықтарының лауреаты. 2014 жылы 8 ақпанда дүниеден өткен.

22 сәуір

СӘБИТ МҰҚАНОВ *туғанына 125 жыл (1900-1973)*

Мұқанов Сәбит Мұқанұлы - қазақ әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі, қоғам қайраткері, Қазақстанның халық жазушысы, Қазақстан Ғылым академиясының академигі. Қазіргі Солтүстік Қазақстан облысы Жамбыл ауданы Сәбит Мұқанов атындағы ауылда туған. Омбыдағы оқытушылар курсы, Орынбордағы жұмысшылар факультетін, Мәскеудегі Қызыл профессорлар институтының әдебиет бөлімін бітірген.

Ауыл молдасынан оқып, хат таныған. Жасынан ел аузындағы жыр-толғауларды, қисса-дастандарды жаттап, мақамдап айтып үйренген. 14-15 жасынан өлең-жырды ауызша да, жазып та шығара бастайды.

Сәбит Мұқанов әдебиетке араласқаннан бастап-ақ дәуір, заман алға қойған тақырыптарға қалам тербеді. Ол қазақ әдебиетінің барлық жанрында өндіре еңбек етті.

Жазушы қаламынан туған әдеби мұра сан жанрлы, мол көлемді, идеялық-эстетикалық мәні жоғары да бағалы.

Ол 80 мың жолға жуық лирикалық өлең, жиырмаға тарта поэма, бірнеше повесть пен роман, көптеген әңгіме, очерктер, оннан астам пьеса, жоғары оқу орындарына арналған оқулықтар, қазақ ақын-жазушыларының шығармаларын талдайтын монографиялар, қазақ мәдениетінің тарихы және этнографиясы туралы зерттеу еңбектер, тағы басқа сан-салалы кітаптар жазды.

Сәбит Мұқановтың алғашқы өлеңдері мен поэмалары, мақалалары мен әңгімелері («Көңілім», 1917; «Бостандық», 1919, т.б.) 1917 жылдан жариялана бастады. Ол 1924 жылы өлеңдер мен мақалалардан және аударма шығармалардан тұратын «Совет өкіметі һәм қазақ әйелі» атты тұңғыш кітапшасын шығарған. 20 жасынан поэма жаза бастады: «Балбөпе», «Жетім қыз», «Батырақ», «Қанды көл», «Жүйткі, қара айғырым», 1926-1927 жылдары «Кешегі жалшы мен бүгінгі жалшы», «Октябрьдің еткелдері» поэмалары, «Ақбөпенің сыры» повесі жарық көрген.

1928 жылы «Сұлушаш» дастаны, 1931 жылы «Адасқандар» романы (орыс тілінде «Сын бая», 1934), махаббат мәселесін көтере отырып, әлеуметтік мәні зор түйіндерді толғаған.

Ал «Адасқандар» романы қазақ әдебиетіндегі тұңғыш романдардың бірі саналды. Ол бұл романды едәуір өзгерістер енгізіп, 1959 жылы «Мөлдір махаббат» деген атпен қайта бастырып 1-дүниежүзілік соғыс, 1916 жылғы көтеріліс, Ақпан революциясы, Қазан төңкерісі, Азамат соғысы, Қазақстанда Кеңес өкіметінің орнауы, тағы басқа ірі тарихи оқиғалар роман сюжетіне арқау болған. Романдағы басты тақырып - қазақ халқының, Қазақстанның тарихи тағдыры.

«Ботагөз» романы - қазақ халқы өміріндегі төңкерістік ірі кезеңді шебер бейнелеген келелі шығарма. Роман КСРО халықтары тілдерінде және бірқатар шет ел тілдерінде аударылып басылды. «Ботагөз» романына негізделіп пьеса жазылып, Қазақстан театрлары сахнасына шықты, кинофильм түсірілген.

Сәбит Мұқанов 40-жылдары «Менің мектептерім» романын, «Балуан Шолақ» повесін, «Сырдария» романын, «Поэзия маршалы», «Майданға хат», «Жеңімпаз Қызыл Армия», «Фашизмнің ажалы», тағы басқа прозалық және поэзиялық шығармаларын жазды. Прозада ол роман мен мемуарлық әдебиеттің дамуына үлес қосты.

50 жылдары «Шоқан Уәлиханов» драмасын, «Тыңдағы толқындар» романын жазды. «Саяхаттар», «Туған жердің тыңында», «Тыңда тұнған байлық», «Алыптың адымдары», «Адам-Атаның шоқысында» кітаптарын шығарған. Өлеңмен жазылған «Замандас туралы аңыз» атты шығармасын 1961 жылы жариялады.

9 мамыр күні Қазақстан халқы Ұлы Жеңіс күнін аталып өтеді. Бұл мереке әр отбасына ыстық, өйткені соғыс бірде-бір жанұяны айналып өтпеді. Әр отбасында соғысқа қатысып, жеңіспен оралған немесе ерлікпен қаза тапқан және оралмаған ата-әжелері бар. Қаншама адам тылда еңбек етті. Сұрапыл соғыста жеңіске жету жолында миллиондаған адамның өмірі қиылды, сондықтан адамзат өткен соғыстың құрбандарын жақсы біледі.

Қазақстаннан 1941-1945 жылдардағы қанды қырғынға 1,5 миллион ұл мен қыз аттаныпты. 600 мыңнан астам қазақстандық бұл соғыстан оралмады.

500-ден астамы елге Батыр атанып, аңызға айнала оралды.

Қазақстан тарихы мәліметтеріне сәйкес, бүкіл соғысты басынан өткерген қазақстандық 12 дивизия құрметті атақтар алған. Олардың бесеуі — бір, төртеуі — екі, екеуі — үш орденмен марапатталды. Бес дивизия гвардиялық аталды, олардың ішінде Кеңес Одағының Батыры Иван Панфилов атындағы атақты 8-гвардиялық дивизия бар.

Жалпы Ұлы Отан соғысында 497 қазақстандық Кеңес Одағының Батыры атағын алды. 1990 жылы 11 желтоқсанда соңғы Кеңес Одағының Батыры атағы қолбасшы Бауыржан Момышұлына берілді.

Төрт қазақстандық Талғат Бигелдинов, Леонид Беда, Иван Павлов және Сергей Луганский 2 мәрте Кеңес Одағының Батыры атанды. Ұрыс кезінде қаза тапқан пулеметші Мәншүк Мәметова және мерген Әлия Молдағұлова Батыр атағын алды.

Батыр атағын алғандар қатарында атқыштар Төлеген Тоқтаров, Сұлтан Баймағамбетов, Сергей Лутфиллин, Мин Сен Юр, артиллеристер Серікбай Мүткенов, Иван Новиков, ұшқыш Нүркен Әбдіров, минометші Қарсыбай Сыпатаев, атты әскер Бақытжан Қаратаев, сапер Петр Гончаров, политрук Мәлік Ғабдулин, торпедалық катер командирі Борис Ущев және басқалар бар. 110 қазақстандық Даңқ орденінің толық иегері болды.

Рейхстагқа шешуші шабуылға шыққан және Жеңіс туын тіккендердің ішінде қазақстандық Рақымжан Қошқарбаев, капитан Борис Чупрета, минометші А.Бактыгереев, пулеметші П.Е.Вицько, байланысшы К.М.Волочаевтар болды.

Қазақстан аумағында шайқас болған жоқ, бірақ республика майданның берік тылына айналды.

Соғыс кезінде көптеген ҒЗИ орталықтары, Мәскеу, Ленинград, Киев және басқа қалалардың оқу орындары Қазақстанға қоныс аударды.

10 мамыр

МЕЙІРХАН АҚДӘУЛЕТҰЛЫ
туғанына 75 жыл (1950)

Ақын Мейірхан Ақдәулетұлы 1950 жылы 10 мамырда Ақтөбе облысы Ырғыз ауданының Темірастау (қазіргі Жаныс би) ауылында туған. Орта мектепті бітірген соң Калинин атындағы кеңшарда жұмысшы болды. Кеңес Армиясы қатарында әскери борышын өтеп келгеннен кейін Қарабұтақ ауданының Шевченко атындағы орта мектебінде мұғалім, аудандық комсомол комитетінің нұсқаушысы, бөлім меңгерушісі, аудандық «Жаңа өмір» газетінің тілшісі қызметтерін атқарды.

1979 жылы Алматы қаласына қоныс аударғаннан кейін республикалық «Пионер» журналының бөлім редакторы, аға редакторы, республикалық «Арай» - «Заря» журналының бөлім меңгерушісі, жауапты хатшысы, республикалық «Дәуір» - «Время» газетінің саяси шолушысы, редактордың міндетін атқарушы, республикалық «Қазақ әдебиеті» газетінің бөлім меңгерушісі, республикалық «Алтын Орда» газетінің бас редакторы, «Шамшырақ-Ақтөбе» ЖШС директоры болды. Ақтөбеден шығатын республикалық әдеби-көркем, көпшілік «Адырна» журналының бас редакторы.

12 мамыр

ӘНУАР ӘЛІМЖАНОВ
туғанына 95 жыл (1950)

Әлімжанов Әнуар - (1930–1993) 12 мамырда бұрынғы Талдықорған облысы, Сарқанд ауданындағы Қарлығаш ауылында туған. Алдымен шешеден, 1941 жылы әкеден жетім қалған ол интернатта, балалар үйінде тәрбиеленіп, білім алған.

1949 жылы Лепсі педагогика училищесін, 1954 жылы Қазақ мемлекеттік университетінің журналистика бөлімін бітірген. Жазушы өзінің журналистік қызметін облыстық «АлмаАтинская правда» газетінен бастаған.

1955 жылы наурыз айынан бастап «Литературная газетаның» Қазақстан бойынша меншікті тілшісі, кейінірек «Ленинская смена» газеті редакторының орынбасары, Қазақстан және Қырғызстан республикалары бойынша «Правда» газетінің тілшісі, «Қазақфильм» студиясының Бас редакторы, «Қазақ әдебиеті» газетінің Бас редакторы, Қазақстан Жазушылар одағы басқармасының бірінші хатшысы, республикалық тарихи ескерткіштер мен мәдениетті қорғау жөніндегі Қазақ қоғамы Орталық кеңесі президиумының төрағасы, КСРО Жоғарғы Кеңесі Ұлттар Кеңесінің төрағасы қызметтерін атқарды.

Жазушы Азия және Африка елдері жазушыларымен байланыс жөніндегі комитеттің, Африка халықтарымен достықтың Қазақ Ассоциациясы Президиумының, Африка халықтарымен достықтың Ассоциациясы Басқармасының мүшесі, Қазақ КСР және КСРО Жоғарғы Кеңестерінің депутаты болды.

Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының, Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының, Халықаралық Дж. Неру атындағы сыйлықтың лауреаты. «Құрмет Белгісі», Халықтар Достығы ордендерімен марапатталған. Қазақстанның Халық жазушысы.

Шығармалары: Белый друг, желтый друг, черный друг. Очерк. А., ҚМКӘБ, 1958; Когда встречаются друзья.

Очерк и рассказы, А., ҚМКӘБ, 1959; Вечные корни. Очерки и рассказы, А., ҚМКӘБ, 1960; Пятьдесят тысяч миль по воде и суши. Очерки и рассказы. А., ҚМКӘБ, 1962; Плающее копьё.

Очерки и рассказы. А., «Жазушы», 1976; Караван идет к солнцу. Повесть, А., ҚМКӘБ, 1963; Синие горы. Повесть. А., ҚМКӘБ, 1964; Сувенир из Отырара. Повесть А., «Жазушы», 1966; «Мость Карасункара». Повесть. А., «Жазушы», 1969; Стрела Махамбета. Роман. А., «Жазушы», 1969;

Избранные в 2х томах. А., «Жазушы», 1979; Көгілдір таулар. Повестер. А., «Жалын», 1982; Дороги людей. Роман. М., «Советский писатель», 1984. Бұл кітаптардың басым көпшілігі Алматыда қазақ тілінде, Мәскеу баспаларында орыс тілінде басылды.

16 мамыр

ЕСЕНБАЙ ДҮЙСЕНБАЕВ
туғанына 85 жыл (1940-2011)

1940 жылы 16 мамырда Байғанин ауданының Қалдайбек ауылында дүниеге келген. Көрнекті қазақ ақыны. 1958 жылы Жарқамыс орта мектебін, 1963 жылы Қазақ Мемлекеттік Университетінің филология факультетін бітірген. Еңбек жолын бастауыш сынып мұғалімінен бастап, көп ұзамай журналистік қызметке ауысты.

Байғанин аудандық «Ленин туы» газеті редакторының орынбасары, Ақтөбе облыстық «Коммунизм жолы» газетінде бөлім меңгерушісі болып істеді. 1978-84 жылдары Алматыдағы «жазушы» баспасында аға редакторлық қызмет атқарды.

Есенбай Дүйсенбаев қазақ поэзиясына өз үні, өз бояуымен келіп, ерекше танымал болған ақын. Ол поэзияны қадірлейтін оқырмандардың сүйікті ақынына айналып, ондаған өлең жинақтарын берді. Оның шығармаларында халықтық, ақын-жыраулардың екпін мен жігерге, қайсарлыққа құрылған үздік дәстүрі бар.

Сол дәстүр дүбірі осы күнге дейін ұласып келеді. Е.Дүйсенбаевтың алғашқы жыр топтамасы 1967 жылы Қазақстан Комсомолы Орталық Комитетінің дипломына ие болды, бертінірек келе ұлы Абайдың туғанына 150 жыл толу мерекесінде бас бәйгені, халықаралық Жамбыл атындағы сыйлықты жеңіп алды.

Есенбай Дүйсенбаевтың «Боз ала таң мен бозторғай» (1971), «Ақ пейіл» (1974), «Ұланғайыр» (1977), «Ашық аспан» (1978), «Ақ желкенді ағыстар» (1979), «Біздің толқын» (1981), «Ашық хат» (1982) деп аталатын жыр жинақтары Алматыдағы «Жазушы» және «Жалын» баспаларынан жарық көріп, еліміздің өлең сүйер оқырмандарына кеңінен тарады. 2000 жылы 60 жасқа толуына орай оған ауданның «Құрметті азаматы» атағы берілді.

30 мамыр

ӨМІРЗАҚ ШАНОВ
туғанына 75 жыл (1950)

Мүсінші Өмірзақ Шановтың шығармалары әрқашан да өнерсүйер қауым мен өнертанушылардың назарын аударып келеді. Көптеген шығармашылық көрмелерге қатысқан, үнемі идеялық белсенділігінен танбаған мүсінші. Оның ізденістерінде құрылымды пластика қабаттасып келіп, тақырыптың мазмұнын байытып, композициясын жетілдіре түседі.

Ол жасаған туындылар өткір зейіннен өтіп, өзіндік жанр мен стиль типінде көзге түсіп, қазақ мүсін өнерінің кәсіби түрін жандандыра түсті. Енді бір жағынан, қоғамның ілгерілеуші күштері тарих барысында, сондай-ақ өнерде де көркем бейнелеудің стильдік ізденістеріне зәру болатыны шындық. Әлеуметтік ілгерілеушілікті ынталандыратын, адамзаттың тұрмыс-тіршілігін, қоғамның дамуын шын мәнінде алға жылжытатын, белгілі бір дәуірде өмір сүруші адамға расында да жаңа қадір-қасиеттер сыйлай алатын дүние, тарихта көбіне сол дәуірдің, сол заманның бет-бейнесі, негізгі сипаты деп табатын дүниесі болады. Классикалық бейнелеудің монументалдылығы өнердің тек мол мүмкіншіліктері ғана емес, өнердің сипатының танымдық мәнінде, сондай-ақ қажеттілігінде.

Ө.Шановтың тапқан дүниесі қазақ топырағындағы классицизм. Автордың мүсіншілік стихия мінезі – классицизм десек қателеспейміз.

Архитектоникасы, композициясының анықтығы, басты әрекеттің бөлек көрсетілуі, пішіндерінің мүшеленуі, жекелеген ауқымдардың тым айқындылығына қол жеткізілетін кеңістіктің барельефтік түсіндірілуін бірден байқауға болады.

Мұның барлығы – рационализмнің элементтері. Осының бәрі сайып келгенде Өмірзақ Шанов шығармашылығының өзегі. Өзінің сезімі мен тебіренісін, толқынысын жүгендей алатын философтың «байсалдылығы», төзімділігі табиғатына тән болғанымен, шығармаларындағы композицияның салмақтылығы мен ұстамдылығы да белгілі бір дәрежеде осын-дай маңызға ие.

Әр жұмысының сұлбалық айқындылығы мен пішіндерінің мүшеленуі оның мүсінділігін күшейтеді. Аса мұқияттылық, зейін қою деңгейінің артуына әрқашан жағдай жасайды.

Жақыннан көріп, тамашалау үшін композицияның ұсақ-түйектерін, егжей-тегжейлі, кезекпелі оқылуы, бейнелерінің сан қырлылығы, фактурасының сұлулығы, композициясының әрбір бөлшегінің қарап, тамсанып, түйсінуге қорек болатын бейне бір академиялық заңдылықтардың пластикалық шежіреге толы жағдайын көруге болады.

Мүсінші жаңа бетбұрыс жасауға икем. Қай тақырыпты алса да мүсінші адам мінезінің қалтарыс-қатпарына батыл барлау жасайды.

Ө.Шанов құбылыстардың түбіне үңіліп, олардың астарына үңіліп, ол жөнінде өзінің меншікті пікірін қалыптастыруға ұмтылады. Ө.Шановтың мүсін өнеріндегі ой ұшқырлығы мен психологиялық тұжырым ерекшелігі, қиял мен ойдың ұштасуы, ұлттық ерекшеліктердің түрленуі арқылы жандандырылған түрлері көптеп кездеседі. Пішін суретшінің ой-қиялына бағынышты бола отырып, оның қолының икеміне қарай сан мыңдаған түрге еніп құбыла түседі.

Салт атты сақ сарбаздарын бейнелегенде лаконизмділігі мен қарапайымдылығы айқындылығына әсер етіп қана қоймай, экспрессияны еркіне бағындыра білген. Оның қатаңдығы, батылдығы және мазмұнының салтанаттылығы ерекше көрінеді.

Мүсінші тарихты, оның негізгі заңдылықтарын қаншалықты терең, дұрыс түсінген сайын, оның қолынан шыққан туындылары да, эстетикалық орынды пішінде түсіріліп, көрерменнің сана-сезіміне де соншалықты терең әсер етіп, өнерде өз орнын көрсете алған.

Сонда мүсіншінің туындылары толысып, мінсіз сомдалып, аталмыш туындылардың монументалдылығы айқын бола береді. Өнер туындыларының «мәңгілігінің» алғышарты да осында.

Тірі көркем шығармашылық әрдайым адамзат болмысының негізгі мәселелерін жоғарыда баяндалған маңызында қоюға түрткі болып, адамды тікелей тарих заңдарымен қақтығыстыруға талпынады. Осыған дейін өнердің осы мәселелерімен бас қатырған мүсінші біздің қазақ өнерінде болған емес.

Юморға да өте бейім, психологиялық тереңдік, бейнелі дүниені ой елегінен өткізіп көрсету тәсілі туралы айтсақ та, ең бастысы Ө.Шанов шығармашылығы бүгінде өзінше бір әлем екендігі.

1 маусым

РЫМҒАЛИ НҰРҒАЛИ
туғанына 85 жыл (1940-2010)

Рымғали Нұрғали Нұрғалиұлы - 1940 жылы 1 маусымда Семей өңіріндегі Абыралы ауданының Қайнар аулында туған.

Қазақ мемлекеттік университетінің филология факультетін (журналистика бөлімі, 1963), аспирантурасын (1967), докторантурасын (1972) бітірген.

1962-1965 жылдары «Лениншіл жас» (қазіргі «Жас алаш») газетінің Солтүстік Қазақстан, Көкшетау, Павлодар, Целиноград, Қостанай облыстарындағы тілшісі болып очерктер, әңгімелер жазып, фольклор нұсқаларын жинады. 1966 -1968 жылдары Қазақстан Жазушылар одағы сын секциясында кеңесші болған. 1968-2000 жылдары әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-де доцент, профессор, факультет деканы, 1986-1997 жылдары «Қазақ энциклопедиясында» бас редактор қызметтерін атқарған. Қазір Астанадағы Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия университетінде қазақ әдебиеті кафедрасының меңгерушісі. Филология ғылымының докторы, профессор, ҚР ҰҒА корреспондент-мүшесі, академигі (2004).

М.Әуезов шығармашылығының алғашқы кезеңдерін, ұлы қаламгердің драматургиясын монографиялық тұрғыдан зерттеген. Қазақтың алғашқы режиссері, көрнекті драматург Ж.Шанин мұрасын жан-жақты танытты, 20-30 жылдардағы қазақ әдебиеті ұжымдық монографиясына (1997) автор болды.

«Абай» энциклопедиясының бас редакторы, 11 - сыныпқа арналған Қазақ әдебиеті оқулығының авторларының бірі. «Қазақ ССР. Қысқаша энциклопедия», «Ол кім? Бұл не? Шәкірт энциклопедиясы», «Ислам», «Абай», «Философиялық сөздік», «Әлемде талай қызық бар», «Боздақтар. Естеліктер кітабы» сияқты энциклопедиялар мен сериялардың, жобалардың, әдебиет пен өнер, эстетика мен театр мәселелерін сөз ететін көптеген эссе, портрет, шолу, мақалалар циклінің авторы.

ҚР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты (1988), Ш.Уәлиханов атындағы сыйлықтың иегері (2003), «Жоғары мектептің үздік қызметкері» (1984).

1 маусым

ҚАЙРАТ БАЙБОСЫНОВ
туғанына 75 жыл (1925-1944)

Қайрат Әукенұлы Байбосынов 1950 жылы 1 маусымда Қарағанды облысы (бұрынға Жезқазған облысы) Жаңаарқа ауданы Атасу кентінде дүниеге келген. Алматы эстрада-цирк студиясын бітірген. әнші, Қазақстанның халық әртісі, Қазақстан Мемлекеттік сыйлығының лауреаты.

1969-1988 жылдары - «Гүлдер» ансамблінің әншісі әрі Алматы эстрада-цирк студиясының оқытушысы. 1988-1999 жылдары Алматы консерваториясының аға оқытушысы, доценті, кафедра меңгерушісі, Республикалық эстрада-цирк колледжінің директоры болған. Қазіргі уақытта Құрманғазы атындағы консерваторияның профессоры.

Ұмыт болған, сирек орындалатын әндерді халық арасына таратуда елеулі еңбек етті. Концерттік сапармен АҚШ, Жапония, Германия, Франция Испания, Италия, Бирма, Сингапур, т.б. елдерде болып, ұлттық өнерімізді шетел тыңдаушыларына танытты.

Элия (шын есімі Ілия, май дандас достары «Лия» деп атапты) Нұрмұхамбетқызы Молдағұлова (1925 ж. 15 маусым),

Ақтөбе облысы, Қобда ауданы, Қаз КСР – 1944 ж. 14 қаңтар, Псков облысының солтүстігіндегі Новосокольники, Казачиха ауылы, РКСФР) – Кеңес Одағының Батыры (1944), снайпер, ефрейтор.

1925 ж. 15 маусымда Ақтөбе облысы, Қобда ауданының Бұлақ ауылында Сарқұлов Нұрмұхаммед және Молдағұлова Маржанның отбасында дүниеге келген. Бала кезінде анасынан айырылып (1933 ж.), кейіннен Алматыда ағасының қолында тұрған, ал 1935 ж. бастап Ленинград, Красногвардейский ауданы, Гурдин көшесіндегі №46-шы балалар үйінде тәрбиеленген.

Санкт-Петербургтегі 9-орта мектебінде оқыды. Оқудағы озаттығы және үлгілі тәртібі үшін Элия Қырымдағы Бүкілодақтық пионерлер лагері – Артекке жіберіледі. Артеkte батырлар тақтасына Рубен Ибаррури, Тимур Фрунзе сияқты батырлармен қатар Элия Молдағұлованың да суреті енгізілген. Соғыс басталған соң балалар үйімен бірге Ярослав облысының Вятское селосына эвакуацияланған. Вятское орта мектебінен 7-сыныпты бітірісімен Рыбинск авиациялық техникумына түседі, бірақ көп ұзамай (1942) ЖШҚӘ-ға (Жұмысшы-Шаруа Қызыл Әскері) майданға жіберу туралы өтініш жібереді.

1943 ж. Снайперлер дайындау орталық әйелдер мектебін аяқтайды.

1943 ж. бастап 54-ші арнайы атқыштар бригадасы 4-батальонының снайпері болған (22-ші әскер, 2-ші Балтық жағалауы фронты). Жау әскерінің 30-дан аса сарбаздары мен офицерлерінің көзін жойған. 1944 ж. 14 қаңтарда Псков облысының солтүстігіндегі Новосокольники ауданында қаза тапты.

Элия Нұрмұхамбетқызы Молдағұловаға 1944 ж. 4 маусымда Кеңес Одағы Батыры атағы берілді. Ленин орденімен марапатталды.

Элия Нұрмұхамбетқызы Молдағұловаға Новосокольники ауданының Монакова ауылында жерленген.

Әлия есімімен көшелер, ондаған мектептер (Мәскеудегі № 891 орта мектебі, Шымкенттегі № 29 орта мектебі, Новосокольники № 72 орта мектебі, Оралдағы № 38 орта мектебі), Әскери-теңіз флотының кемелері, Каспий жүк таситын теплоходы аталған. Ақтөбе, Астана, Алматы, Мәскеу, Санкт-Петербург, Новосокольники қалаларында ескерткіштер орнатылған. Ақтөбеде облыстық мемориалды музей жұмыс жасайды.

6 шілде

НҰРСҰЛТАН НАЗАРБАЕВ
туғанына 85 жыл (1940)

1940 жылғы 6 шілдеде Алматы облысы, Қаскелең ауданы, Шамалған ауылында дүниеге келген.

1967 жылы Қарағанды металлургия комбинаты жанындағы жоғары техникалық оқу орнын бітірді.

Экономика ғылымдарының докторы. Қазақстан Республикасы Ұлттық ғылым академиясының академигі. Бірқатар шет мемлекеттер мен еліміздің жетекші университеттерінің құрметті профессоры және докторы. Көптеген кітаптар мен ғылыми мақалалардың авторы.

1960-1969 жылдары Қарағанды металлургия зауытында жұмыс істеді.

1969-1973 жылдары Қарағанды облысы Теміртау қаласындағы партия-комсомол жұмыстарында жауапты қызметтер атқарды.

1973-1977 жылдары – Қарағанды металлургия комбинатының партком хатшысы.

1977-1979 жылдары – Қарағанды облыстық партия комитетінің хатшысы, 2-хатшысы.

1979-1984 жылдары – Қазақстан КП Орталық Комитетінің хатшысы.

1984-1989 жылдары – Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің төрағасы.

1989-1991 жылдары – Қазақстан КП ОК бірінші хатшысы, 1990 жылғы ақпан-сәуір аралығында Қазақ КСР Жоғары Кеңесінің төрағасы.

1990 жылдың сәуірінен – Қазақстан Республикасының Президенті.

1991 жылдың 1 желтоқсанында тұңғыш рет Қазақстан Президентінің жалпыхалықтық сайлауы өтті. Сайлау нәтижесінде Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев басым дауыспен (98,7 процент) жеңіске жетті.

1995 жылдың 29 сәуірінде жалпыхалықтық референдум нәтижесінде Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә.Назарбаевтың өкілеттігі 2000 жылға дейін ұзартылды.

1999 жылдың 10 қаңтарында өткен баламалы сайлаудың нәтижесінде Н.Назарбаев 79,78 процент дауыс алып, Қазақстан Республикасы Президенті болып қайта сайланды.

2011 жылдың 3 сәуірінде сайлаушылардың 95,5 процент дауысын алып, Қазақстан Республикасының Президенті болып қайта сайланды.

2015 жылғы 26 сәуірде өткен кезектен тыс сайлауда айқын жеңіске жетті.

2019 жылғы 19 наурыздағы «Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігін атқару туралы» № 887 Жарлыққа сәйкес, Нұрсұлтан Назарбаев 2019 жылғы 20 наурыздан бастап Қазақстан Республикасы Президентінің өкілеттігін атқаруды тоқтатты.

25 шілде

ШӘМШИЯБАНУ СӘТБАЕВА
туғанына 95 жыл (1930 – 2002)

Сәтбаева Шәмшиябану Қанышқызы 1930 жылдың 25-шілде айында қазіргі Павлодар облысы Баянауыл ауданы Қаныш Сәтбаев атындағы ауылда дүниеге келіп, 2002 жылдың 1-қаңтарында Алматыда облысында дүниеден өткен. Әдебиет зерттеуші, филология ғылымдарының докторы (1971), профессор (1988), Қазақстан Республикасының Ұлттық Ғылыми Академиясының академигі (1979), Қазақстан Республикасының Халық ағарту ісінің озаты (1980).

Қазақ педагогика институтында, 1965 жылдан Қазақстан Ғылым Академиясының Әдебиет және өнер институтында аға ғылыми қызметкер, бөлім меңгерушісі қызметерін атқарды.

Ғылыми зерттеу еңбектері әдебиет тарихына, салыстырмалы әдебиеттану (компаративистика) мен әдебиеттер байланысын зерттеуге арналған. Ш.Сәтбаеваның еңбектерінде әлемдік сюжеттер, интермәтіндер, көркем аударма, әдеби сапарнама секілді компаративизм мәселелері қамтылған. Ол «Орта Азия және Қазақстан әдебиетінің тарихы» (1961) басылымында қазақ әдебиеті бөлімін әзірлеуге қатысты,

«Қазақ әдебиетінің ұлтаралық байланысы» (1970), «Әдебиеттер достығы» (1986) жинақтары мен «Қазақ әдебиеті тарихының» 3 – томын шығаруға белсене қатысты.

«XIX-XX ғасырдың бірінші жартысында қазақ- еуропа әдеби байланыстары» (1972), «Әдеби байланыстар» (1974), «Қазақ әдебиеті мен Шығыс» (1982) т.б. монографиялары жарық көрді.

29 шілде

ҚАЙЫР ЖҰБАНОВ
туғанына 90 жыл (1935-2021)

Қайыр Ахметұлы Жұбанов 1935 жылы 29 шілдеде Ақтөбе облысы, Темір ауданында қазақ музыкасын зерттеуші, академик, әйгілі композитор Ахмет Қуанұлы Жұбановтың отбасында дүниеге келген. Қайыр Жұбанов 1953 жылы И.Губкин атындағы Мәскеу мұнай институтына түсіп, 1958 жылы «Мұнай және газды өңдеудің инженер-технологы» мамандығын үздік бітірген.

Оның ерен еңбегі әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетімен (кезіндегі С.М.Киров атындағы Қазақ мемлекеттік университеті) тығыз байланысты. 1976 жылы осы университетке катализ және техникалық химия кафедрасының меңгерушісі қызметіне тағайындалып, КСРО Еңбек Ері, академик Д.Сокольскийдің жетекшілігімен әртүрлі каталитикалық процестер үшін катализаторларды таңдау, олардың физика-химиялық қасиеттерін және гидрлеудің математикалық моделін анықтау бойынша кеңауқымды ғылыми-зерттеу жұмыстарын жүргізіп, 1981 жылы докторлық диссертациясын қорғайды.

1994 жылы кафедрада «мұнай химиясы» мамандығы ашылып, алғашқы түлектер Қ.Жұбановтың жетекшілігімен жасалынған «Мұнай химиясы», «Мұнайхимиялық синтез»,

«Мұнайды өндірістік өңдеу», «Мұнай өңдеудің каталитикалық әдістері» деген арнайы курстар бойынша дәрістер алды, экологияға да үлкен назар аударылып, оның жетекшілігімен «Мұнай өңдеудің экологиялық мәселелері» – арнайы және «Химиялық өнеркәсіптің экологиялық мәселелері» жалпы курстарының бағдарламалары жасалып, оқытылды. Қазіргі таңда ҚазҰУ-дің химия және химиялық технология факультетінің 5 кафедрасындағы ғалыми-тәжірибелік базаларының басын біріктірген ЖҒТЖМ ҒЗИн-ты болашақта шағын зауыттарда қосымша мұнай-химиялық синтездеудің кешендерін салуда.

Қ.Жұбановтың ғылыми зерттеулер жүргізу барысында алынған теориялық маңызды және практикалық мәні бар нәтижелерін қолданысқа алатыны сөзсіз.

Соңғы жылдарда ғалымның жетекшілік етуімен, мұнайды және көмірді терең өңдеуде түзілетін п-, м-ксилолдар негізінде жоғары температураға төзімді полимерлер алуға қажетті мономерлер синтездеу технологиясының негізін жасау қолға алынып отыр.

Қайыр Жұбанов – 500-ге жуық ғылыми мақаланың, 9 монографияның және 15-тен аса оқу құралының авторы.

Оның ғылыми жетекшілігімен 9 доктор және 40-қа тарта ғылым кандидаттары даярланып, жұмыс нәтижелері бойынша 60 авторлық куәлік пен патенттер алынды.

10 тамыз

АБАЙ ҚҰНАНБАЕВ
туғанына 180 жыл (1845-1904)

Ұлы ақын, ағартушы, философ, композитор, аудармашы, саяси қайраткер, жазба әдебиеті мен қазақ әдеби тілінің негізін салушы, реформатор Абай (Ибраһим) Құнанбайұлы 1845 жылы Шыңғыс тауды жайлаған Тобықты руында дүниеге келді.

Абайдың арғы тегі Орта жүз Тобықты Арғын ішіндегі Олжай батырдан басталады. Олжайдан Айдос, Қайдос пен Жігітек тарайды. Әрқайсысы бір-бір рулы ел болып кеткен. Айдостың Айпара деген әйелінен Ырғызбай, Көтібақ пен Топай туған. Олардың ішінде Ырғызбай оза шауып, ел басқару ісіне араласқан.

Ырғызбайдан Үрке, Мырзатай, Жортар мен Өскенбай тарайды. Өскенбай шаруаға жайлы, билікке әділ кісі болған деседі. Осы Өскенбайдың әйелі Зеренен Абайдың әкесі Құнанбай туады.

Болашақ ақын ел анасы атанған Зере әжесінің таусылмайтын аңыз-ертегілерін естіп, сөзге шебер Ұлжан анасының тәрбиесін көріп өсті.

Абай алғашқы өлеңін 10 жасында жазған. Ал ақындық қуатын танытқан үлкен шығармасы – "Қансонарда". Абай өлеңдерінің ішінде мазмұны жағынан да, көркемдік бітімі жағынан да ерекшеленіп тұрған үздік туындылар көп.

"Сегіз аяқ", "Қан сонарда бүркітші шығады аңға", "Қалың елім, қазағым, қайран жұртым", "Желсіз түнде жарық ай", "Өлсем, орным қара жер сыз болмай ма?" сияқты өлеңдерінің әрбіреуі тың дүние, шығармашылық жаңалық. Александр Пушкиннің "Евгений Онегин" шығармасынан "Татьянаның хатын" және "Ленскийдің сөзін", Михаил Лермонтовтың "Ой", "Жолға шықтым бір жым-жырт түнде жалғыз", "Қанжар", "Теректің сыйы" және тағы басқа өлеңдерін қазақ тілінде сөйлетті.

Абайдың іргелі еңбектерінің бірі әрі бірегейі – қара сөздер. Осы сөздердің бірнешеуі алғаш рет 1918 жылы Семейде шыққан "Абай" журналында жарық көрді.

1904 жылы 23 маусымда Мағауияның өлімінен кейін тура 40 күн өткен соң өзі де қайтыс болады. Бір жарым айдан кейін Абайдың ақын баласы Ақылбай Семейде дүние салады.

15 тамыз

ШӘМШІ ҚАЛДАЯҚОВ
туғанына 95 жыл (1930-1992)

1930 жылдың 15 тамызында Оңтүстік Қазақстан облысы Отырар ауданы Шәуілдір ауылында ата-анасының зарыға күткен перзенті дүниеге келді. Әкесі Қалдаяқ (шын аты - Әнәпия) ұл туса Жәмшид патшаның атын қоям деп жүргенде түс көреді. Түсінде ұлының айдын көлде аққу құс болып жүзіп жүргенін көріп, жақсыға жориды.

Созақтың той-думанының көркі де Қалдаяқ пен Сақыпжамал еді. Олар әуелетіп ән салғанда жиылған жұрт бірге қосылып, ортақ қуаныштың көрігін қыздыратын. Өз кезінде Шәді төренің ұстаханасы болған жерде Қалдаяқ ауыл шаруашылығына қажет құрал-саймандарды жасап, шеберлігімен ауылдастарының сый-құрметіне бөленген жан еді.

Сөйтіп, айы-күні жетіп Сақыпжамал босанып, сәби жарық дүниеге келіп есімін Жәмшит қояды.

Бала анасының әлдиін тыңдамаса ұйықтамайды. Анасы Естайдың «Қорланын» ыңылдап айтып отырып тербеткеннен бе, Шәмшінің өмір бойы сүйіп айтатын әні «Қорлан» болыпты...

Шәмші мектеп жасында әкесінің домбырасын ұстап, сырнайын тартып жүрді. Ауылға келген сыған жігітінен мандолина сатып алды.

Бала кезінен әкесінің әперген патифонынан Күләш Байсейітованың жүрек толқытып, сезім тербейтін күміс дауысын тыңдап, жаны жадырады. Қолына мандолинасын алып сол әуенге ілесті. Естіген сайын бойы балқыды. Сөйтіп, Латиф Хамидидің «Бұлбұл» әнін мектеппен қоштасу кешінде мандолинамен орындап, ауылдастарының алдында мерейі өсті.

Шәмші бірден өнер жолына түскен жоқ. Әуелі Қапланбектегі зооветтехникумды бітірсе, кейін Сахалиндегі әскери училищені, елге келген соң Ташкент қаласындағы Хамза Ниязи атындағы музыка училищесін, содан соң Қазақтың Құрманғазы атындағы консерваториясының композиторлар дайындайтын факультетінде оқыған.

Әлдебір себептермен Шәмші диплом ала алмай қалғандықтан өмірінің соңына дейін әуесқой сазгерлер қатарында жүрді.

Шәмші Қалдаяқов Ташкентте оқып жүрген кезінде ән сапарымен Жамал Омарова келеді. Шәмші ол кісіге арнайы жолығып, сүйікті апайына ән шығарып жүргенін, консерваторияға түскісі келгенін айтады. «Жақсыдан шарапат» дегендей, Жамал апай болашақ композитордың үлкен өнер жолына түсуіне септігін тигізеді. Бұл 1956 жылдың маусым айы еді. Кейін Шәмшінің «Қайықта» алғаш Жамал орындады.

Шәмші Тұманбай Молдағалиев, Мұзафар Әлімбаев, Нұтфолла Шәкенов, Қадыр Мырзалиев және Сабырхан Асанов сынды ақындармен бірге шығармашылық байланыста болды. Өмірінің соңғы кезінде біраз уақыт елде тұрды.

Тұрмыс тауқыметін көрді. Ол атақтылар қатарында дүниенің молшылығын көріп, зор құрметке ие бола алмады. Қайта қарапайым халықпен терезесі тең, қоян-қолтық араласып адами қасиетімен өмір сүрді.

Шәмші Қалдаяқовтың көптеген әндері Роза Бағланова, Ришад Абдуллин, Бибігүл Төлегенова, Рашид Мұсабаев, Зейнеп Қойшыбаева сынды әншілердің ән бағдарламасынан берік орын алды. Шәмші 1965 жылы Республика жастар сыйлығының лауреаты болды.

1991 жылы Шәмші Қалдаяқов жайлы «Жылдарым менің, жырларым менің» (реж. Т.Ахметов) атты ғұмырнамалық деректі телефильм түсірілді. Артына музыкалық мол мұра қалдырған Шәмші Қалдаяқов 1992 жылы 29 ақпанда Алматы қаласында қайтыс болды.

26 тамыз

ҚОЖАБАЙ ЖАЗЫҚОВ
туғанына 105 жыл (1920-1982)

Жазықов Қожабай 1920 жылы Қызылбұлақ ауылдық кеңесіне қарасты Қызылшоқы деген жерде шаруа отбасында туған.

1938 жылы Жарқамыс орта мектебінде жеті класс білім алғаннан кейін Темір қаласындағы педагогикалық техникумда екі жыл оқып, одан әрі оқуын жалғастыруға жағдайы болмайды да, 1940 жылы Аманкелді бастауыш мектебінде мұғалімдік қызметін бастайды. 1942 жылы Кеңес армиясы қатарына шақырылып, Ресейдің Бугурусан қаласында кіші командирлер даярлайтын қысқа мерзімді курсы бітіріп, 337-полктің құрамында пулеметшілер бөлімшесінің командирі болып Воронеж майданында соғысқа кіреді. Кейіннен барлаушылар даярлайтын жеделдетілген курсты аяқтап, атақты 25 гвардиялық атқыштар дивизиясының сапында барлаушылар бөлімшесінің командирі болып, Украин майдандарында соғысады.

Ерлік істеріне сай 1943 жылы «Ерлігі үшін» медалін, «Қызыл Жұлдыз» орденін алады, ал 1944 жылы үшінші дәрежелі «Даңқ» орденін, екінші рет «Қызыл Ту» орденімен наградталды.

1945 жылы Будапешт қаласын жаудан азат ету операциясын жүзеге асыруда көрсеткен жауынгерлік қызметі үшін Кеңес Одағы Батырының Алтын жұлдызы мен Ленин ордені беріледі. Елге жеңіспен оралғаннан кейін Жазықов Байғанин аудандық партия комитетінің нұсқаушысы болады. Ақтөбе, Шымкент педагогикалық институттарын бітіріп, жоғары білім алады. Байғанин аудандық оқу бөлімінің меңгерушісі, аудандық партия комитетінің бөлім меңгерушісі, облыстық партия комитетінің нұсқаушысы, Родников ауданында МТС партия ұйымының хатшысы, Байғанин аудандық мәдениет бөлімінің меңгерушісі, ауылшаруашылығы қызметкерлері, кәсіподағы аудандық комитетінің төрағасы, Темір, Байғанин аудандық партия комитеттерінің нұсқаушысы қызметтерін атқарады.

1972 жылдан 1982 жылы қазан айында қайтыс болғанға дейін аудандық кеңес атқару комитеті төрағасының орынбасары болады. Сондай-ақ ол әр жылдарды мектепте мұғалім, Жарқамыс орта мектебінің директоры да болған.

Жазықов 1975 жылы Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет Грамотасымен, 1976 жылы «Еңбектегі ерлігі үшін» медалімен наградталады. Байғанин ауданында бір көше Қожабай Жазықов атында. Ақтөбе қаласындағы бір көше де осы батырдың есімімен аталады. Қаланың «Оторвановка» атанып кеткен ескі бөлігіндегі бұрынғы Донский көшесі 1998 жылы Ақтөбе қалалық мәслихатының №283 шешімімен Қожабай Жазықов атындағы көше болып өзгертілді.

30 тамыз

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
КОНСТИТУЦИЯСЫНА 30 жыл
(1995)**

Қазақстан Республикасының Конституциясы - Қазақстан Республикасының Ата Заңы. Ағымдағы Конституция 1995 жылы 30 тамыз күні жалпыхалықтық Референдум негізінде қабылданды және 5 қыркүйек күні өз күшіне енді. Конституция 9 тараудан, 98 баптан тұрады.

Конституция мемлекеттік құрылыстың құқықтық негізін қалыптастырушы құжат болып табылады.

Ол мемлекеттілік тетік, қоғамдық, саяси институттар ретінде қызметтің негізі боларлық принциптерін орнықтырды, адам мен азаматтың конституциялық мәртебесін белгіледі, экономикалық құрылыстың негіздерін айқындады. Бұл тәуелсіз Қазақстанның қабылдаған екінші конституциясы. Алдыңғы конституция 1993 жылы 28 қаңтарда қабылданған болатын.

5 қыркүйек

ЖҰБАН МОЛДАҒАЛИЕВ
туғанына 105 жыл (1920-1988)

Жұбан Молдағалиев — қазақ ақыны. Оралда ауыл шаруашылық техникумын бітіріп, 1940–47 жылы Кеңес Армиясы қатарында болды. Ұлы Отан соғысына қатысты. Одан кейінгі жылдары: «Лениншіл жас» (1948–52), «Қазақ әдебиеті» (1955–56) газеттері мен «Жұлдыз» журналы (1958–63) редакцияларында, Қазақстан Жазушылар одағында (1953–54; 1963–71; 1 секретары) қызмет істеді. Алғашқы өлеңі («Ленин тірі») Орал «Комсомол ұрпағы» газетінде (1939) басылды. Тұңғыш жинағы «Жеңіс жырлары» деген атпен 1949 жылы жарық көрді. Жұбан Молдағалиевтің көптеген поэмаларында азаматтық сарын мен көңіл күйі лирикасы басым. «Жыр туралы» поэмасында (1963) татар ақыны Кеңес Одағының Батыры Мұса Жәлилдің ерлігі бейнеленген.

Ол «Жесір тағдырында» (1965) қазақ әйелінің өткен заманғы қатал тағдыры мен оның жаңа өмір жолындағы күресін көрсетті. «Мен қазақпын» поэмасында қазақ халқының өмірі, ұлттық ерекшелігі реалистік тұрғыда берілген.

«Айттым сөлем» лирикалық поэмасы (1967) махаббат пен ерлікті жырлайды. «Кісен ашқан» (1969) поэмасында Құрманғазының осы аттас күйіне құлақ қойып, ой жібере отырып, өскен өнер, өркендеген халық тағдыры баяндалған. Оның ақындық өнерін айқын танытқан бұл шығармаеына Қазақ КСР-інің Мемлекеттік сыйлығы (1970) берілді.

1970 жылы Жұбан Молдағалиевтың таңдамалы шығармаларының 2 томдығы жарық көрді. Жұбан Молдағалиев көркем аударма мен публицистика саласында да жемісті еңбек етіп келеді.

Бірсыпыра шығармалары: ағылшын, неміс, араб, испан, поляк, монгол, француз, венгр және басқа шетел тілдерінде басылып шықты.

Жұбан Молдағалиев 7-сайланған Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесінің депутаты, Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президиумының, Қазақстан Компартиясы Орталық комитетінің мүшесі (XII—XIII-съездерде) болып сайланды.

Ж. Молдағалиев екі рет Еңбек Қызыл Ту және 2-дәрежелі Отан соғысы, «Құрмет Белгісі» ордендерімен, медальдармен марапатталған.

3 қазан

ИСА БАЙЗАҚОВ
туғанына 125 жыл (1900-1946)

Байзақов Иса - қазақтың халық ақыны, әнші, әртіс, домбырашы, композитор. Павлодар облысы Ертіс ауданы Үлгілі ауылында туған. Семейдегі жұмысшылар факультетін, Орынбордағы қазақ халық ағарту институтын, Қазақ педагогикалық институтын бітірген Әкесі Байзақ ескіше хат таныған, жасында ән салып, өлең шығарған, шағын шаруалы, сауыққой кісі болған. Иса 9-ға шыққанда шешесі қайтыс болып, өлеңші, әңгімеші әжесі Жанбаланың бауырында өседі.

Кішкентайынан ол «Домбырашы бала», «Әнші Иса» атанады. Революцияға дейін байлардың қозысын бағады, қойын жаяды, шахтада жұмысшы болады.

Оқып жүрген кезінде суырып салма ақындығы, әншілігі, домбырашылығымен ерекше кезге түседі. Өлеңдері баспасөзде бірінші рет 1924 жылы жарияланған. 1926 жылы Қызылордада Қазақтың тұңғыш ұлттық театры ашылғанда Әміре Қашаубаев, Қалыбек Қуанышбаев, Құрманбек Жандарбеков, Серке Қожамқұлов, Елубай Өмірзақов, тағы басқа актерлармен бірге жаңа театрдың негізін қалаушылардың бірі болды. Жас театр қойған алғашқы пьесаларда - Мұхтар Әуезовтің «Еңлік-Кебегі» мен «Бәйбіше-тоқалында» басты рөлдерде ойнаған.

Ал өзі инсценировка жасаған «Біржан-Сара» қойылымында Біржан болып ойнап, ақындық, әншілік, домбырашылық өнерімен жұртты ерекше сүйсіндіреді.

Ұлы Отан соғысы жылдарында Оңтүстік Қазақстан облыстарында тұрып, ел аралап, үгітшілік қызмет атқарды.

Халықты жауын жеңуге шақырды. Еңбек Қызыл Ту орденімен және көптеген медальдармен марапатталған. Әнші-ақынның есімі Павлодар облысы Ертіс ауданыдағы ауылдық округке, Үлгілі ауылындағы орта мектепке берілген.

4 қазан

МӘЖИТ МҰҚАНОВ
туғанына 105 жыл (1920-1986)

Мұқанов Мәжит Мұқанұлы (1920-1985) – қазақ психологы. Жалпы, даму және этникалық психология саласындағы маман, Қазақстандағы психология ғылымының танымал жетекшісі және ұйымдастырушысы. Психология ғылымдарының докторы (1980), профессор.

Он бес жыл бойы КСРО ОП-ның республикалық бөлімін басқарды. Жыл сайынғы университет аралық ғылыми «Психология» журналының (1970-1981) бас редакторы болды. А.И. атындағы Ленинград педагогикалық институтын бітіргеннен кейін. Герцен және С.М. атындағы Қазақ мемлекеттік университетінің аспирантурасы. Кирова кандидаттық диссертациясын қорғап, 35 жыл бойы Алматыдағы университеттерде психологиядан сабақ берді.

1958 жылдан өмірінің соңғы күндеріне дейін атындағы ҚазПИ-де қызмет етті. Абай, 1968 жылдан бастап Қазақстандағы алғашқы психология кафедрасын басқарды. М.Мұқанов қазақ этносының мәдениеті мен әдет-ғұрпының терең білгірі болды.

1953-60 жылдар арасында Алматының шет ел тілдері педагогикалық институтының, 1960-1985 жылдары Қазақтың Абай атындағы пединститутының психология кафедрасының меңгерушісі болды.

М.Мұқанов 1980 жылы докторлық диссертация қорғап, кешікпей профессор атағын алды. Ол жалпы психология, жас, педагогикалық, этнос психологиясынан жазылған оннан аса жеке еңбектердің авторы.

5 қазан

КӘРІМ АЙНАБЕКОВ
туғанына 85 жыл (1940)

Кәрім Айнабеков 1940 жылы 5 қазанда Оңтүстік Қазақстан облысы, Ордабасы ауданына қарасты (бұрынғы Арыс ауданы), Бадам стансасында өмірге келген. Новосібір электротехникалық институтын және Қазақ мемлекеттік университетін бітірген. Шымкент облыстық өндірістіктехникалық байланыс басқармасында бөлім бастығы, кейін осы мекеме басқармасы бастығының орынбасары қызметін атқарды.

1998–1999 жж. Ақтөбе қалалық Пошта бастығы, 1999–2003 жж. «Қазақтелеком» Ақтөбе облыстық дирекциясында қызметкер болған. 1977 жылы «Тұңғыш кітап» сериясымен «Таң шапағы» («Жалын»), 1991 жылы «Махаббат моншақтары» (Ақтөбе), 1994 жылы «Сені іздеймін» («Рауан»), 1998 жылы «Күнім, күніңмін» («Рауан»), 2002 жылы «Жанарымда жалғыз сен» («Білім») атты жыр жинақтары жарық көрген. «Жұлдызым жоғары» атты хикая, әңгімелер, очерктер, эсселер, аудармалар жинағы шыққан. Қырғыз жазушысы Таш Мияшевтің «Қоштасу» повесін, Александр Гельманның «Арождан алдында» пьесасын аударған.

Х.Исламов пен А.Қадыровтың «Малшылар патшасы» пьесасын қазақ тіліне тәржімалаған, бұл қойылым Ақтөбе қаласындағы «Алақай» қуыршақ театрында сахналанған.

Қазақстан Республикасының «Құрметті байланысшысы» атағының иегері. «Еңбектегі ерлігі үшін», «Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігіне 10 жыл» медальдарымен марапатталған.

Әбу Сәрсенбаев 1905 жылы 15 қазанда қазіргі Атырау облысы Құрманғазы (Теңіз) ауданы Мақаш ауылдық округінің Алға ауылында дүниеге келген. 1929 жылы Астрахань кеңестік партия мектебін бітіріп, 1932-1934 жылдары Алматыдағы Комвузда оқыған. 1934-1936 жылдары «Түрксіб» газетінде редактор, 1936-1942 жылдары Қазақтың мемлекеттік баспасын басқарды. 1942-1947 жылдары Кеңес Әскері қатарында қызмет етіп, Ұлы Отан соғысына қатысқан. 1947-1953 жылдар аралығында Қазақтың мемлекеттік оқу-педагогикалық баспасының директоры болды.

Әдебиетке 1930 жылдардың орта тұсында келді. «Еділ толқыны» (1937), «Жүрек сыйы» (1938), «Ант» (1939), «Ақша бұлт» (1947) жыр жинақтары оның ақындық қарымын танытса, «Туған өлке» (1948), «Махаббат жыры» (1949), «Отан таңы» атты кітаптары Ұлы Отан соғысынан кейінгі жылдардағы еңбек қаһармандарының бейнесін жасауға арналған. Оның прозалық шығармаларының ішінде Каспий теңізшілерінің қазіргі еңбегіне, өміріне арналған «Теңіз әуендері» (1969) романының орны ерекше болса, «Толқында туғандар» (1953) кітабында байырғы қазақ балықшы-жұмысшыларының ауыр тіршілігін шыншылдықпен бейнелейді.

«Арбасу» (Қ.Жұмалиевпен бірлесіп, 1948), «Теңіз махаббаты» (1975) атты пьесалары, «Әдебиет хрестоматиясы» (Е.Исмайыловпен бірге құрастырған, 3 сынып үшін, 1938), «Оқу кітабы» (үлкендер мектебіне арналған, 1941), «Ана тілі» (3 сынып үшін, 1948, 1959) атты оқулықтары жарық көрген. Әскери новеллалар мен эсселер жинақтары да бар. Шығармалары орыс, эстон, түрікмен, тәжік, болгар, т.б. тілдерге аударылған.

А.Пушкин, М.Лермонтов, Ш.Петефи, Н.Некрасов, Фаиз шығармаларын қазақ тіліне аударған.

Жазушының әдебиетке қосқан еңбектері еленіп, 1987 жылы Қазақстанның Халық жазушысы атағы берілді.

Октябрь (Қазан) Революциясы, I дәрежелі Отан соғысы, Еңбек Қызыл Ту, Халықтар достығы, «Қызыл Жұлдыз», «Құрмет белгісі», «Парасат» ордендерімен марапатталған. 1995 жылы 25 қарашада өмірден өтті.

23 қазан

ЖАҚСЫЛЫҚ АЙЖАНОВ
туғанына 75 жыл 1950)

1968 жылы Жарқамыс орта мектебін бітірген. Алматыдағы Қазақтың Мемлекеттік университетінің филология факультетін тамамдаған. Еңбек жолын 1968-1969 жылдары Жаңатаң бастауыш мектебінде ұстаздық қызметтен бастаған.

1975 - 1979 жылдар аралығында Жем, Жаңатаң орта мектептерінде мұғалім, оқу ісінің меңгерушісі, 1979 жылдан облыстық телекомпанияда редактор, 1985 жылы аға редактор, 1986 - 1996 жылдары Бас редактор болып қызмет еткен. 1996 жылдан бері осы телекомпания төрағасының орынбасары болып қызмет атқарған.

2 қараша

ЖИЕНҒАЛИ ТІЛЕПБЕРГЕНОВ
туғанына 130 жыл

Жиенғали Тілепбергенов (1895–1933) Ақтөбе облысының Темір ауданында туған. Өз ауылындағы бастауыш мектептен кейін Орынборда оқып, 1915 жылы Уфадағы «Ғалия» медресесіне ауысады.

Оны 1918 жылы тамамдайды. Медреседегі қазақ балалары 1915–1918 жж. шығарған «Садақ» атты қолжазба журналдың Б. Майлиннен кейінгі редакторы болды. Қонжар, Қандыағашта мұғалім (1918–1920), Темірде оқу бөлімінің инспекторы, меңгерушісі (1920–1925), Ақтөбедегі «Кедей» газеті (1925) редакторының орынбасары, Петропавлдағы «Бостандық туы» газетінің редакторы (1927–1928), Қызылордадағы ағарту институтының оқу-тәрбие жұмысын басқарушы (1929), «Сыр бойы» газеті редакторының орынбасары, Алматыдағы қазақ мемлекеттік баспасының (1931), Темірдегі «Социалистік майдан» газетінің редакторы (1932–1933) болды.

1930 жылы «Таңбалылар» атты повесін жазды. «Перизат–Рамазан», «Тілші» пьесалары қазақтың ұлттық театрының сахнасында қойылды. Әңгімелері мен фельетондар жинағы 1969 жылы «Ізбасар» деген атпен жеке кітап болып басылды.

10 қараша

ҮМБЕТ УАЙДИН
туғанына 90 жыл (1935-2018)

Уәйдаұлы Үмбетбай (Уайдин) 1935 жылы 10 қарашада Ақтөбе облысы, Ырғыз ауданы, Темірастау ауылында туған.

Қазақ мемлекеттік университеті филология факультетінің журналистика бөлімін бітірген (1965). 1957–1958 жж. Донбастағы Красный луч қаласында шахта құрылысшысы, 1958 жылы Шалқар аудандық газеті редакциясы жанындағы баспаханада баспашы (печатник) болған.

Кейін Қазақ радиосы, «Ара–Шмель» журналы, Қазақфильм киностудиясы, «Өнер» баспасы, Қазақстан кітапқұмарлар қоғамы мен Жазушылар одағында әр түрлі қызметтер істеген. Көп жылдан бері әл-Фараби атындағы ҚазМҰУ-дың журналистика факультетінде және Абай атындағы қазақ тілі мен әдебиетін тереңдете оқытатын дарынды балалар мектеп-интернатында ұстаздық етіп келеді.

Ақтөбе облысы Шалқар, Ырғыз аудандарының Құрметті азаматы. Жекелеген кітаптары орыс, украин, қырғыз, қарақалпақ, тува тілдеріне аударылған.

Қазақстан сатириктерінің «Найзагер» қауымдастығы президентінің орынбасары. ҚР Жоғарғы Кеңесінің Құрмет Грамотасымен марапатталған.

Шығармалары: Қара көзілдірік. А., «Жазушы», 1969; Құрдым сиыр. Балаларға арналған суретті кітап. А., «Жазушы», 1971; Ендігісін айтпаймын. Өзіл-сықақтар. А., «Жазушы», 1978; Ішің білсін. Өлеңдер. А., «Жазушы», 1976; Контейнермен келген кемпір. Өзіл-сықақтар. А., «Жалын», 1978; Тілсіз қоңырау. Өзіл-сықақ әңгімелер. А., «Жазушы», 1980; Быды-быды. Өзіл-сықақтар. А., «Жалын», 1982; Нанайын ба, нанбайын ба? Өлеңдер. А., «Жазушы», 1984;

Особая столичная простокваша. Сатирический сборник. А., «Жалын», 1984; Өмірге құштарлық. Публицистика. А., «Жазушы», 1985; Мәселе қайда жатыр. Публицистика. А., «Жазушы», 1987; Пәлен-пәштуан. Әзіл-сықақтар. А., «Жазушы», 1992; Алло, бұл кім? Сахналық сатира. А., «Өнер» 1991; Мәңгілік мәселе. Публицистика. А., «Рауан», 1993; Атың кім, әй? Әзіл-сықақтар. «Қожанасыр» баспасы, 1995; Знакомство по объявлению. Сатира. Общий сборник. 1986; Әумин! Өлеңдер жинағы. «Өлке», 2001; Сен кімге күлесің. Сатира. А., «Ана тілі», 2003; Біз былай байығанбыз. Сатира. «Ана тілі», 2005; Оңашадағы ойлар. Қанатты сөздер. «Нұрлы әлем», 2005; Әдеп әлемі. Танымдық-тағлымдық педагогика. «Ана тілі», 2008.

15 қараша

МӘЛІК ҒАБДУЛЛИН
туғанына 100 жыл (1915-1973)

Мәлік Ғабдуллин (1915–1973) - 15 қарашада Көкшетау облысының Зеренді ауданындағы Қойсалған ауылында дүниеге келді.

1935 жылы ҚазПИдің тіләдебиет факультетін бітірген. «Пионер» газеті жауапты редакторының орынбасары, КСРО Ғылым академиясының Қазақ филиалында кіші ғылыми қызметкер болып істеген. 1938–1941 жж. ҚазПИдің аспирантурасында оқыды.

Генерал И.В.Панфилов бастаған даңқты 28 гвардия дивизиясы құрамында Ұлы Отан соғысына бастанаяқ қатысты. Автоматшылар ротасының саяси жетекшісі, Затқыштар батальонының комиссары, полк үгітшісі болған. Мәскеу іргесіндегі қанды шайқаста қаһармандықтың асқан үлгісін көрсеткен.

1944–1946 жж. КСРО Қорғаныс Министрлігі Жоғарғы Саяси Басқармасы үгіт-насихат бөлімінің бастығы болып істеген.

1946–1951 жж. Қазақ КСР Ғылым академиясы Тіл және әдебиет институтында директордың орынбасары, директоры, 1951–1963 жж. ҚазПИдің ректоры, 1963 жылдан өмірінің соңғы күніне дейін Қазақ КСР ҒА М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтында фольклор бөлімінің меңгерушісі міндеттерін атқарды. Екі рет КСРО Жоғарғы Кеңесінің депутаты болып сайланған.

1938 жылдан бастап қазақ фольклорының мәселелерін терең зерттеген ғалым.

1947 жылы «Қобланды батыр» жырын ғылыми зерттеудің проблемалары» деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. «Қазақ халқының ауыз әдебиеті» деген (1958) монографиясында халқымыздың лироэпосы, батырлық жырлары, ертегіаңыздары, тұрмыссалт өлеңдері, жұмбақтар, мақалмәтелдер, жаңылтпаштар, суырыпсалма өнері туралы ғылыми топшылаулар мен қорытындылар жасады.

Филология ғылымының докторы (1959), профессор (1959), КСРО Педагогика ғылымдары академиясының академигі (1959), Совет Одағының Батыры (1943), Қазақ КСРнің еңбек сіңірген ғылым қайраткері (1961), Қазақ КСР Ғылым академиясының Ш.Уәлиханов атындағы сыйлығының лауреаты (1972). Қызыл Жұлдыз, 1 дәрежелі Отан соғысы ордендерімен және медальдармен марапатталған.

Шығармалары: Менің майдандас достарым. ҚБМБ, 1947; Алтын жұлдыз. ҚБМБ, 1948; Майдан очерктері. ҚМКӘБ, 1959; Ел намысы – ер намысы. А., «Жазушы», 1966; Сұрапыл жылдар. А., «Жазушы», 1972; Қазақ халқының ауыз әдебиеті. А., «Мектеп», 1958; Атааналарға тәрбие туралы кеңес. А., «Мектеп», 1966; Менің майдандас достарым. А., «Жазушы», 1985.

24 қараша

САПАРҒАЛИ БЕГАЛИН
туғанына 130 жыл (1895-1983)

Сапарғали Бегалин (1895–1983) 24 қарашада Шығыс Қазақстан облысы, Абай ауданы, Дегелең ауылында дүниеге келген. Қазақ балалар әдебиетінің негізін қалаушылардың бірі. 1915 жылы Семей қаласындағы орыс-қырғыз (қазақ) училищесін бітірген.

1929–1935 жж. Дегелең облыстық атқару комитетінің төрағасы, Қарқаралы уездік атқару комитетінің мүшесі.

Бөлім меңгерушісінің орынбасары, аудандық халық судьясы болды. Қазақ егіншілік халық комиссариатында, Түркісіб басқармасында жауапты жұмыстар атқарды.

1935–1956 жж. «Теміржолшы» газетінде, Қазақ КСР ҒАның Тіл және әдебиет институтында (қазіргі Әдебиет және өнер институты), Қазақстан Жазушылар одағында қызмет етті.

Алғашқы өлеңі – «Қазақ бозбалаларына» 1914 жылы «Айқап» журналының № 9 санында басылды. «Қыран кегі» (1943), «Цимлян теңізі» (1953), «Таңдамалы» (1956), «Сырлы қайнар» (1963), т.б. өлеңдер мен поэмалар, «Көксегеннің көргендері» (1948), «Ермектің алмасы» (1955, 1985), «Сәтжан» (1947, 1973, 1978), «Жас бұтақ» (1953), «Жеткіншектер» (1960), «Мектеп түлектері» (1961), «Шоқан асулары» (1971), «Қыран туралы аңыз» (1976), «Екі томдық шығармалар» (1976), т.б. әңгіме, повестер жинақтары, «Замана белестері» (1975) романы жарық көрді.

Халық ақындарының шығармаларын сұрыптап жинақ етіп шығарды («Халық ақындары», 1953; «Өмір жыры», 1953), өнер саңлақтары жөнінде («Сахара сандуғаштары», 1976), жыр алыбы Ж.Жабаев туралы монография жазды. Көптеген туындылары шетел тілдеріне тәржімеленді.

Халықтар Достығы, «Құрмет Белгісі» (2 рет) ордендерімен және медальдармен марапатталған.

24 қараша

МІРЖАҚЫП ДУЛАТҰЛЫ **туғанына 140 жыл (1885-1935)**

Қарға тамырлы қазақ үшін, айбарлы алты алаш үшін жанын қиған асыл арыстарымыздың бірі - Міржақып Дулатұлы. Өз еркімен емес, темір шеңгелді жалмауыз жүйенің маңдайға тиген қатты соққысынан қалың ұйқыға кеткен қаймана халықтың есін жинап, еңсесін көтерту үшін шыбын жанын шүберекке түйіп, бозторғайдай шырылдаған, сол күрес жолында қоғам қайраткері болып қана қоймай, қазақ әдебиетінің дамуына өлшеусіз үлес қосып, ұрпағына баға жетпес асыл қазына қалдырып кеткен сегіз қырлы, бір сырлы дарын бұрынғы Торғай облысының Жангелдин ауданындағы Қызбел атырабында 1885 жылы 25 қарашада дүниеге келген.

Әкесі Дулат ескіше оқыған, өз дәулеті өзіне жетерлік шаруасы бар, қолы шебер адам болыпты.

Көзі ашық, көкірегі ояу әке кіші баласы - Міржақыпты «оқысын, білсін» деп ауыл молдасына оқуға береді.

Міржақып Дулатов өзі жазған өмірбаянында «1897 жылы мен екі сыныптық орыс-қазақ училищесіне түстім, оны бітіргеннен кейін оқытушылар курсына оқып, ауыл мұғалімі деген мамандық алдым. Осымен менің оқу орындарынан білім алуым аяқталды. 1902 жылдан бастап ауылда мұғалімдік қызметімді атқара жүріп, бос уақытымды білімді жетілдіруге жұмсадым», - деп жазады.

Торғай топырағына білімнің ұрығын сеуіп кеткен Ыбырай Алтынсарин мектебі жас ұрпаққа бұл кезде игі ықпалын тигізді. Мұқан мұғалім де, Ахмет Байтұрсынұлы да, ағасы Асқар да Ыбырай Алтынсарин мектебінің түлектері еді.

Міржақып анасынан екі жасында, әкесінен он екі жасында айырылып, ағасы Асқардың қолында тәрбиеленеді. Асқар әкесі Дулаттың Міржақыптың оқып, білімді азамат болып, өсуін армандаған тілегіне сай, інісінің оқуын әрі жалғап, білім алуына ерекше көңіл бөледі.

XX ғасырдың басындағы қазақ қоғамының өзекті мәселелерін күн тәртібіне шығарған және қазақ зиялыларының еркін пікір алаңына айналған. «Қазақ» газеті жарық көре бастағаннан бастап оның бас редакторы Ахмет Байтұрсынұлының орынбасары қызметінде Міржақып Дулатұлы болды. Міржақыптың тұңғыш өлеңдер жинағы 1909 жылы Қазан қаласында «Оян, қазақ!» деген атпен басылып шықты. Қазақ оқырмандары арасында бұл кітаптың әсері өте күшті болды. Бұл кітап жас авторға патша әкімдерінің тарапынан қуғын-сүргін ала келді, ол тергеу органдарының бақылауына алынды, артынша «Оян, қазақ!» кәмпескеленді.

1910 жылы Қазандағы Каримовтар баспасынан «Бақытсыз Жамал» романы жарық көреді. Әр жерде шығатын қазақ басылымдарына, әсіресе «Айқап» журналына үзбей жазып тұрады.

1935 жылы қазанның 5-і күні Ақ теңіз – Балтық каналының бойындағы Сосновец стансасында, лагерьдің лазаретінде ауыр науқастан қайтыс болады.

Дулатұлының «қылмысты» ісін жан-жақты тексере келіп, Қазақ КСР-нің прокуроры 1988 жылғы қазанның 27-сі күні тиісінше наразылық білдірді де, Республика Жоғарғы Сотының коллегиясы сол жылғы қарашаның төртінде оның ардақты есімін біржола ақтады.

XX ғасырдың бас кезіндегі қазақ мәдениеті мен әдебиетінің ірі өкілі Міржақып шығармалары халқымен қайта қауышты. Оның атында көшелер, мектептер, туған жерінде мұражай бар, ескерткіш орнатылған.

27 қараша

ҚАЛДЫБАЙ БЕКТАЕВ
туғанына 105 жыл (1920-1996)

Қалдыбай Бектайұлы Бектаев (27.11.1920, Оңтүстік Қазақстан облысы Бөген ауданы Шұбар ауылы – 1996, Шымкент қаласы) – физика-математика ғыл. канд., филол. ғыл. докт. (1975), проф. (1976), Қазақ КСР-інің еңбек сің. ғыл. қайраткері (1980). 2-дүниежүз. соғысқа қатысқан.

Орта Азия ун-тін бітірген (1946). 1946–1948 ж. Шымкент педагогика институтында оқытушы, 1958–1996 ж. кафедра меңгерушісі, декан (1965–1968) болды. 1968–1974 ж. Қазақстан ғылым академиясының Тіл білімі институтының статист.-лингвист. зерттеулер және автоматтандыру тобын басқарды. Негізгі ғыл. еңбектері ықтималдық теориясына, матем. статистикаға, ақпарат теориясына және матем.-инж. лингвистика мәселелеріне арналған. Ол – математика және кибернетикалық әдістерді түркі тілдерін зерттеуге тұңғыш рет қолданған ғалым. Бектаевтың басшылығымен республикада алғаш рет электрондық есептеуіш машинаның көмегімен мәтіндердің ағылшын тілінен орыс тіліне машиналық аудармасы жасалды. 2-дәрежелі Отан соғысы, Еңбек Қызыл Ту, «Құрмет Белгісі» ордендерімен және медальдармен марапатталған. Бектаевтың жетекшілігімен 1979 ж. «М. Әуезовтің «Абай жолы» романының жиілік сөздігі» жарық көрді. Бұл еңбекте жазушының сөз байлығына, сөздерді қолдану тәсіліне, стилистикалық ерекшеліктеріне сандық сипаттама берілді.

Бұл зерттеу қазақ және жалпы түркі тілдерін, көркем шығарманың тілдік ерекшеліктерін зерттеушілер үшін мол мағлұматтар береді.

28 қараша

ЖҰМЕКЕН НӘЖІМЕДЕНОВ
туғанына 90 жыл (1935-1983)

Жұмекен Сабырұлы Нәжімеденов - 1935 жылы 28 қарашада Атырау облысы, Құрманғазы ауданы, Қошалақ құмының Ашақ деген жерінде дүниеге келді.

1954 жылы Нұржау кеңесіне қарасты Ленин атындағы орта мектепті бітіргеннен кейін 1954-55 жж. «Жас қайрат» сегізжылдық мектебінде қазақ тілі мен әдебиетінен сабақ берді. 1955-56 жж. Қарағандыдағы №33/34 шахтада комбайнердің көмекшісі болып істеді. 1956-59 жж. Құрманғазы атындағы Алматы консерваториясының халық аспаптар бөлімінде дәріс алды. 1959-65 жж. «Жазушы» баспасында кіші редактор, 1965-66 жж. «Лениншіл жас» газетінің әдебиет және өнер бөлімінің меңгерушісі, 1966-71 жж. Қазақстан Жазушылар Одағында әдеби кеңесші болып қызмет атқарды.

1971-73 жж. Москва қаласындағы М.Горький атындағы Әдебиет институты жанындағы Жоғарғы әдеби курсты бітірді. 1974-78 жж. Қазақ мемлекеттік кітап саудасы жөніндегі комитетінде редактор, 1978-83 жж. «Мектеп» баспасының тарих және география бөлімінің меңгерушісі болып қызмет істеді.

Алғашқы өлеңі «Лениншіл жас» газетінде 1955 жылы жарияланды. Тұңғыш өлеңдер жинағы «Балауса» атпен 1961 жылы жарық көрді. Содан бергі уақыт ішінде ақынның «Сыбызғы сыры» (1962), «Өз көзімнен» (1964), «Жоқ, ұмытуға болмайды!» (1965), «Жарық пен жылу» (1966), «Күй кітабы» (1967), «Мезгіл әуендері» (1968), «Ұлым,саған айтам» (1970), «Қызғалдақ жайлы баллада» (1971), «Мен туған күн» (1972), «Жеті бояу» (1979), «Шуақ (1980), «Ашық аспан» (1981), «Темірқазық» (1982), «Қыран қия» (1984), «Менің топырағым» (1985), «Ұрпағым, саған айтам» (1988), «Мен тамырмын» (2001), «Қасірет пен қайсарлық» (2001),

«Жаңғырық» (2003), «Менің Қазақстаным» (2008) атты өлеңдер мен поэмалар жинақтары жарық көрді. Үш томдық өлеңдер мен дастандар жинағы 1996-1997 жж. , екі томдық өлеңдер жинағы 2005 ж.жарық көрді.

2010 жылы ХХ ғасырдағы қазақ әдебиетінің озық үлгілі классикалық шығармаларының «Алтын қалам» сериясы бойынша өлеңдер мен поэмалар жинағы жарыққа шықты. 2012 жылы Ж.Нәжімеденовтың жеті томдық толық шығармалар жинағы «Қазығұрт» баспасынан жарық көрді.

Қаламгер проза жанрында да қажырлы еңбек етті. Оның қаламынан «Ақ шағыл» (1973), «Кішкентай» (1975), «»Даңқ мен дақырт» (1977) атты романдар жарық көрді. Ақынның әңгімелері мен повестері, хикаяттары мен сын мақалалары топтастырылып, 2005 жылы «Аспан шақырады» деген атпен басылып шықты.

Ж. Нәжімеденов асқан күйші болатын. Оның «Күй кітабы» атты шығармасының негізінде 2006 жылы аудио-кітап жарыққа шықты. Аудиокітапта ақынның күй құдіретін түсіндірген өлеңдері және өнер қайраткерлерінің орындаған туындылары қатар өріліп, тыңдарманына тарту етілген.

Ақынның орыс тіліне аударылған «Весенние ветры» (1969), «Мое рождение» (1982), «Тебе говорю, потомок» (1986), «Солнцеворог» (1994) атты өлеңдер жинақтары басылды. 2003 жылы Санкт - Петербург қаласында орыс тіліне аударылған таңдамалы өлеңдері топтастырылған «Я есть» атты өлеңдер мен поэмалар жинағы жарық көрді.

2002 жылы Атырау ақын-жазушыларының кітапханасы сериясымен «Жұмекен» атты жинақ басылып шықты. 2005 жылы «Менің Қазақстаным» (2005) атты кітап қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарық көрді.

Түрік ақындарының өлеңдерін, А.Блоктың «Зауал» дастанын, М.Лермонтов пен В.Маяковскийдің көптеген өлеңдерін, А.Вознесенскийдің шығармалар жинағын қазақ тіліне аударды.

Ақын 1963 жылы Москвада өткен Жас жазушылардың IV конференциясына делегат болып қатысты.

1967 жылы Ұлы Отан соғысындағы қасіретті жырлаған «Жоқ, ұмытуға болмайды!» деген дастандар жинағы үшін Қазақстан Ленин комсомолы сыйлығының лауреаты атанды. Ж.Нәжімеденов - Атырау облысының Құрметті азаматы.

Жүмекен Нәжімеденов - 2006 жылы қабылданған Қазақстан Республикасы Әнұранының авторы.

2010 жылы «Менің Қазақстаным» атты өлеңдер мен дастандар жинағы үшін Қазақстан Республикасының Мемлекеттік сыйлығын иеленді.

Ақынның туған ауданында бір ауыл және орта мектеп оның есімімен аталады. Ол туралы «Жүмекен» атты деректі фильм және М.Азбанбаевтың «Менің Қазақстаным - Жүмекен» атты зерттеу кітабы жарық көрді. Ақын шығармашылығы туралы Қ.Юсуповтың «Ж.Нәжімеденовтің ақындығы» деген монографиясы басылды.

2006 жылы ақынның өмірі және шығармашылық жолы туралы «Жүмекеннің жүрегі» деген естелік кітап жарық көрді.

19 желтоқсан

ТӨЛЕГЕН ТОҚТАРОВ
туғанына 100 жыл (1920-1945)

Еліміздің еркіндігін, ар намысын қорғаған ержүрек перзентеріміздің бірі - Төлеген Тоқтаров. Ол 1920 жылы Шығыс Қазақстан облысы Таврия ауданы Қарақұдық ауылында дүниеге келген.

Төлегеннің ата-анасы ашаршылық жылдарының құрбаны болған. Әкесінің інісі Ғадылқұмар Төлегенді сол кездегі Риддер қаласына алып келеді. Мұнда Төлеген қазақ мектебінде жеті кластық білім алады. Кішкентай кезінен қиындық қыспағын көріп, ол өте пысық әрі өжет болып өседі. 1938 жылы он жеті жасында сол кездегі ірі кәсіпорын - қорғасын заводына жұмысқа түседі. Ол алғашқы күндерден-ақ өзін қабілетті іскер жас ретінде көрсетеді.

Ұлы Отан соғысы басталғанда әскер қатарына алуын өтінген Төлегеннің өтініші қабылданады. Ерікті түрде ол бастаған лениногорлық бір топ жас жауынгерлер Москва маңындағы Панфилов дивизиясына келіп қосылады.

Бұл 1942 жылдың 12 қаңтар болатын. Осылайша Төлеген 275-полктың автоматшылар ротасының жауынгері болады. Міне осы қаңтар айынан бастап, оның майдандағы өмірі басталады. Содан тоғызыншы ақпанға дейін... Көп емес...

Өте тапқыр, ержүрек те ақжарқын жас жігіт келген күннен-ақ рота жауынгерлері арасында зор сүйіспеншілікке бөленді. Ол өз өнегесімен қарулас жолдастарын жеңіске жігерлендіріп, бәрін батыл қимылдауға, қауіпті кезде селт етпеуге шақырды. «Ажалдың көзіне тура қара, кірпік қақпа, сонда сенен ажал қорқады, сен жеңесің», - дейтін еді ол.

Төлеген Нагаткино, Соколово, Трошково, Бракловицы, Траково деревнялары үшін болған ұрыстарда ерекше ерлігімен көзге түседі, Төлегеннің бөлімшесі 1942 жылдың 9 ақпанында Бородино селосы үшін дұшпанға қарсы ұрыс жүргізді. Бұл ұрыс бірнеше күнге созылды. Даңқты ерлікке толы Бородино үшін болған ұрыста Төлеген қаһармандық ерлік көрсетіп, қаза тапты.

Отан гвардияшы Т.Тоқтаровқа Кеңес Одағының батыры атағын беріп, оны ерлігі жоғары бағаланды. Т.Тоқтаров жайлы ән, опера жазылды.

Лениногор полиметалл комбинатының территориясындабатырға ескерткіш орнатылған. Кенді Алтайда Т.Тоқтаровтың есімімен мектеп, көше, алаң аталады. Жазушы К.Сақабаевтың Төлегеннің өмірбаянына арналған «Намыс» атты повесі 2000 жылы жарық көрді.

24 желтоқсан

БАУЫРЖАН МОМЫШҰЛЫ
туғанына 115 жыл (1910-1982)

Бауыржан Момышұлы (24 желтоқсан 1910 - 10 маусым 1982) — Кеңес одағының батыры, жазушы, Екінші дүниежүзілік соғыстың даңқты жауынгері, әскери қолбасшы, стратег және тактик. Батыс майданындағы 16 армияның 316 (1941 жылдың қарашасынан бастап 8-гвардиялық Қызылту атқыштар дивизиясы 1073 атқыштар полкінің (1941 жылдың қарашасынан 19 Гвардия полкі) және батальон командирі.

Ұлы Отан соғысына генерал-майор И.В. Панфилов басқарған әйгілі дивизиясының құрамында 1941 жылдың қыркүйек айынан бастап қатысты. Батальон командирі ретінде аға лейтенант Бауыржан Момышұлы Москва үшін шайқаста 207 рет ұрысқа қатысты. 1941 жылдың 16-18 қараша күндері вермахтың Мәскеу бағытында екінші мәрте жасаған жорығы кезінде аға лейтенант Момышұлы басқарған батальон дивизиядан қашықта, Матронино деревнясының жанында Волоколам тасжолында асқан ерлікпен ұрыс жүргізді. Білікті комбаттың басшылығы арқасында 3 күн бойы фашистер шабуылын тойтарып, батальон үлкен шығынсыз, ұрысқа қабілетті жағдайда қоршаудан шығады.

1928-1930 жылдары бастауыш мектепте ұстаздық етеді. Біраз уақыт аудандық атқару комитетінің жауапты хатшысы ретінде қызмет атқарады. Аудандық милицияда 6 айдай жұмыс істейді.

1932 - 1934 жылдар аралығында Қызыл Армия қатарына қызмет етеді. 1933 жылы полк мектебін бітіреді. Атқару комитетіндегі қызметімен көзге түскен Бауыржан Тимофей Дубовиктің қолдауымен Шымкент өнеркәсіп банкінің экономисі болады.

Осы қызметте жүрген уақытта 1936 жылы Республикалық банктің меңгерушісі Б.М.Барханның жолдамасымен Ленинградтағы Финанс академиясының жанындағы бір жылдық курсты бітіреді. Біліктілігін бағалаған басшылық оны КСРО өнеркәсіп банкінің республикалық басқармасына аға консультант ретінде тағайындайды. 1936 жылы жаңадан құрылып жатқан бөлімге взвод командирлігіне шақырылады. Бұл кезде рота командирі, полк штабы бастығының көмекшісі болады.

1939 жылы әкесі Момыш қайтыс болады. 1946-1948 жылдары Ворошилов атындағы әскери академияның тыңдаушысы болады. 1948-1950 жылдары 49-атқыштар бригадысы командирінің орынбасары қызметін атқарады. 1952 жылы Кеңес Армиясы Бас Штабының жанындағы Жоғары әскери академияны тәмамдайды. 1953 жылы академик Ван-Чон-Худың басқаруымен келген Қытай делегациясымен кездеседі. Соғыстан кейін 1950-1955 жылдары Совет Армиясы әскери академиясында сабақ береді. 1956 жылы полковник атағымен отставкаға шыққан соң, елге оралады.

Елде біраз уақыт жұмыс табылмайды. Өмірбек Жолдасбеков Қазақ Ұлттық Университетінің әскери кафедрасына жұмысқа алмақ болады. Алайда оған да қарсылық болған көрінеді. Батыр енді толықтай шығармашылықпен айналысады. Ол қазақ және орыс тілдерінде бірдей жазып, өз өміріндегі көрген білгендерін шығармаларына арқау етеді.

Оның қаламынан туған, өмір шындығының негізіндегі тамаша романы мен әңгіме, повестері қалың оқушының іздеп оқитын шығармаларына айналады. Олар бірнеше қайтара басылып шығарылды. Бауыржан соғыс уақытында Серігім, Жазушыға, Қалыбек аға, Біреулерге, Омарбекке, Жардың мұңы, Ғ-ға, Ана тілін ардақта, Досыма, Толғау атты өлеңдер жазған. 1952-1956 жылы Офицердің күнделігі, Бір түннің тарихы, Біздің семья деген алғашқы кітаптары жарық көрді.

27 желтоқсан

МҰХАМЕДЖАН ҚАРАТАЕВ
туғанына 115 жыл (1910-1995)

Мұхамеджан Қаратаев (1910–1995) 27 желтоқсанда қазіргі Қызылорда облысы, Сырдария ауданы, Телікөл ауылында туған.

Әдебиет зерттеуші, Қазақ КСР Халық жазушысы (1987), профессор (1967), Қазақ КСР ҒА-ның академигі (1975). Қазақ КСР-нің еңбек сіңірген қайраткері (1974). Абай атындағы Алматы мемлекеттік университетін бітірген (1933).

1936–1938 жж. Қазақстан Жазушылар одағында жауапты хатшы, төрағасы, Абай атындағы Алматы мемлекеттік университетінің қазақ және орыс әдебиеті кафедрасының меңгерушісі.

1938 жылы КСРО ҒА-ның Қазақ филиалы президиумының мүшесі, Қазақ әдебиеті секторының меңгерушісі.

1947–1951 жж. Жамбыл педучилищесінде оқытушы.

1955–1960 жж. Қазақ мемлекеттік көркем әдебиет баспасында (қазіргі «Жазушы») редактор, бас редактордың орынбасары, директор.

1960–1968, ҚСЭ-нің бас редакторы (1968–1979), 1979–1988 жж. Қазақ КСР ҒА-ның Әдебиет және өнер институтында бөлім меңгерушісі, кеңесшісі.

Ол 30-жылдардан сыншы-ғалым ретінде қазақ әдебиетіне белсене араласты. 50-жылдардың орта кезінен бастап қазақ әдебиетінің даму тарихын, теориясын, эстетикалық мақсат-мұратын зерттеумен шұғылданады. Қазақ әдебиетінің қалыптасу проблемаларын зерттеді. «Туған әдебиет туралы ойлар» (1958), «Шеберлік шыңына» (1963). «Социалистік реализмнің қазақ прозасында қалыптасуы» (1965), «Эпостан эпопеяға» (1969), «Революция рухымен» (1978), т.б. еңбектер жазды. «Даладағы дабыл» атты публицистикалық романы қазақ және орыс тілдерінде бірнеше рет басылды. М.Горькийдің «Менің университетім», М.Шолоховтың «Тынық Дон» романын (3-кітап) аударған.

Халықаралық әдебиет сыншылары қауымдастығының мүшесі (1974), Қазақ КСР Мемлекеттік сыйлығының лауреаты («Асулар алда» монографиясы үшін, 1974).

Еңбек Қызыл Ту, Халықтар Достығы, «Құрмет Белгісі» ордендерімен және академик С.И.Вавилов атындағы медальдармен марапатталған. Шығармалары: «Туған әдебиет туралы ойлар» (1958), «Рожденная Октябрем» (1958), «Путешествия за песнями» (с Брагиным А.) (1958), І.Жансүгіров (1959), «Казахская литература» (1960), «Любить и утверждать прекрасное» (1960), «Өнерпаз болсаң арқалан» (1960), «Гудок в степи» (с Алтайским К.). (1961), «Даладағы дабыл» (1962), «Шеберлік шыңына» (1963), «С.Сейфуллин» (1964), «Әдемілікке үйрететін ұстаз» (1965), «Осы заман шындығы – қазіргі әдебиет өзегі» (1965), «Социалистік реализмнің қазақ прозасындағы қалыптасуы» (1965), «Мировоззрения и мастерство» (1965), «Сұлулықты қастерлейік» (1965), «Мұхтар Әуезов» (1967), «Эпостан эпопеяға» (1969), «От домбры до книги» (1969), «На пути солнца и ветра» (1969), «Әдебиет және эстетика» (1970), «Путешествие в Жер-Уюк» (1971), «Совет әдебиетінің мақтанышы» (1972), «Таңдамалы шығармалар» (1-3 том). (1974), «Свет русской культуры» (1975), «В Семье единой» (1976), «Эстетика казахского фольклора» (1976), «Қазақ әдебиетінің классигі – М.Әуезов» (1977), «Жиделі-Байсын – земля счастья» (с К.Алтайским). (1977), «Вершины впереди» (1977), «Революция рухымен» (1978), «Новые горизонты» (1979), «Октябрь төлі» (1980), «Ғ.Мүсірепов» (1982),

«Көргенім мен көңілдегім» (1982), «Ізденіс іздері» (1984), «Соб. Соч. В 3-х томах» (1986–1987), «Бетбұрыс белестері» (2005), «Ғасырлар үндеуі» (2006), «Основоположники казахской советской литературы» (совместно с Б.Наурызбаевым и М.Дуйсеновым). (1984), «Қазақ совет әдебиеті» (оқулық). (1938), «Қазақ совет әдебиеті» (оқулық). (Т.Нұртазин, С.Қирабаевпен бірге). (1968), «Қазақ совет әдебиеті» (оқулық). (С.Қирабаевпен бірге). (1971), «Қазақ совет әдебиеті» (оқулық). (1987), «Қазақ әдебиеті тарихы 3-т, 2-кіт.» (1967).

ТІЛЕУ АЙТҰЛЫ ***туғанына 395 жыл (1630-1684)***

Тілеу Айтұлы 1630 жылы Ақтөбе облысы Шалқар ауданында туылған. 1680 жылы Салқам Жәңгірдің ұлы әз Тәуке хан сайлағанда Тілеу батыр да ұлықтау рәсіміне қатысқан. Тәуке таққа отырғаннан бір жылдан кейін қалмақ ханы Ғалдан-Бошалақты қазақ жеріне басып кірген. Мұздай қаруланған жоңғар әскері жолындағыны қоғадай жапырып келе жатқан соң әз Тәуке батыстағы қандастарына жаушы аттандырады.

Қазақтың ырыс-ынтымағының беріктігі сол, Тілеу батыр қасына інісі Қалдыбай мен баласы Жолдыаяқты ертіп, 17 мың сарбазбен Түркістанға келеді. Тәукенің алдынан өткен соң Сайрамдағы сұрапыл соғысқа аттанады. Қазақ ордасының алтын дінгегінің бірі болған Сайрамдағы төрт жылға созылған соғыс жеңіліске ұшырағанымен мейманасы тасып келген жоңғарды қалжыратып, қайтадан күш жинау үшін еліне қайтарады.

Тілеу батыр баласы Жолдыаяқ екеуі асқан ерлікпен 1684 жылы осы соғыста қайтыс болады. Қазақ астанасы Түркістанды осы жолы басып алып, қалың елді қайқы қылыш астында ұстауына мүмкіндік бермейді. Міне, Тілеу батыр он жеті мың сарбазымен елінің азаттығы үшін қырқысқан Сайрам соғысының маңызы. Тілеу батыр мен баласы Жолдыаяқ екеуі Қожа Ахмет Иасауи кесенесінде жерленген. Шымкент пен Ақтөбе қаласында Тілеу мен Жолдыаяқ батырға арнап ескерткіш орнатылған.

АЙШУАҚ ХАН ***туғанына 305 жыл***

Айшуақ хан (1720-1810) - Кіші жүзді билеген хан (1797-1805), Әбілхайыр ханның баласы.

Айшуақ сұлтан Нұралы ханның тұсында Жетіруға билік жүргізген. 1748-1749 жылдары қазақ шонжарларының төрт баласымен бірге (інісі Қожахметті алмастырып) Жаманқалада (Орск қаласы) аманатта болған. Апақ және Жантөре деген балалары Сырым батыр бастаған қозғалысқа белсене қатысуына байланысты 1785 жылы атаман Донсков Айшуақ ханды тұтқынға алып, екі жылдай қамауда болған кезінен Сырым батыр және Ералы сұлтандардың араласуымен босатылады.

Айшуақ хан 1797 жылы 8 тамызда ашылған Кіші жүздегі хан кеңесіне төрағалық еткен. Бұл кеңеске шекті сары Шонай би, сықылар Сұлтанбек, алаша Шақшақ, табын Көшекбай, кердері Бітік мырза және патша үкіметінің өкілі мүфтий М.Хұсайынов мүше болған. Кеңестің жұмысына, негізінен патша үкіметінің өкілі мүфтий М.Хұсайынов ықпал еткенімен, Айшуақ хан Орынбор әкімшілігі мен Сырым батырдың арасын бітістіру, ел ішіндегі тыныштық орнату бағытында елеулі жұмыстар атқарған.

Хандық басқаруды шайқалтуға әбден машықтанған патша үкіметі 74 жастағы Айшуақ сұлтанды 1797 жылы қазанда Орынборда таққа көтереді.

Әскери губернатор жоспары бойынша хан мен Хан Кеңесі бір жерде тұрақтауы тиіс болған. Айшуақ хан Кіші жүзді басқарған жылдарда әлеуметтік-экономикалық, саяси жағдайлардың шиеленісіп, рулар арасындағы тартыс күшейіп, түсінбестік жағдай қалыптасады.

1805 жылы 17 ақпанда өз билігінің дәрменсіздігін сезінген Айшуақ хан біржолата хандық биліктен бас тартып, орнына Айшуақтың баласы Жантөре сайланады.

АҚТАМБЕРДІ САРЫҰЛЫ **туғанына 350 жыл (1675-1768)**

Ақтамберді жырау (1675-1768 ж.ж.) – Оңтүстік Қазақстан өңіріндегі Қаратауда туған, 1768 жылы Семей облысының Абай ауданындағы Жүрекжота деген жерде қайтыс болған. Жорық жырауы, әскербасы, қоғам қайраткері.

Қазақ халқы басынан кешірген ұлы күйзелістер кезінде өмір сүрген Ақтамберді 17 жасынан бастап қалмақтармен, Орта Азия билеушілерімен болған шайқастарға қатысады. Бұл соғыстарда ол батылдығымен ерекшеленеді, кейінірек әскербасылық қабілетімен де көзе түседі. Талай-талай ұрыстарда ысылып, батыр атанған Ақтамберді жырау тарихқа «Ұлы апат жылдары» болып енген оқиғалардың ішінде жүрді. Жоңғарларға қарсы ұлт-азаттық күресін ұйымдастырушылардың бірі болды.

Жоңғар мемлекетін талқандап, Қазақстанның шығыс өңірін жау қолынан босатқаннан кейін, Ақтамберді жырау қазақтарды ежелгі ата-бабалары өмір сүрген қоныстарына орналастыруға белсене атсалысты.

Ақтамберді өз қарамағындағы қазақ руларын отырықшылыққа үйретуге тырысты. Бұл бағытта арық қазуды, бөген салуды ұйымдастырып, қазақтарды егін шаруашылығына үйретуді қолға алады.

Ақтамберді жырау туындылары негізінен нақыл-өсиет түрінде келеді. Олардан көшпелі қазақ халқының ой-арманын, мақсат-мүдделерін білуге болады.

Көшпенділердің өміріндегі үй жануарлары, әсіресе жылқының орны мен рөлі туралы ой -толғаулары өзгелерден биік туады. Ол жылқы малын «ер қанаты» дей келе, оны жауға қарсы шапқан батырдың серігі ретінде суреттейді.

Ақтамберді жырларының арқауы батырлыққа үндеу, жауға қарсы соғысқа жігерлендіру болып табылады. Ол жоңғарлардың билігінде қалған қазақ далаларын азат етуді, қазақ халқының өрлеуін, жоңғар басқыншыларын толығымен жеңуді армандайды.

Көптеген өлеңдерде қазақ халқын жауға қарсы жан аямай күресуге шақырады. Ақтамберді жыраудың сұрапыл соғыстар кезінде туындаған өлеңдері XVIIIғасырдағы қазақтардың жауынгерлік өр рухын дәріптейді.

АҚТАН БАТЫР
туғанына 255 жыл (1770-1854)

Ақан Ақайұлы (шамамен 1770-1854) халық батыры. Руы - Қаракесек. Жанқожа батырдың үзенгілес серігі, оның Хиуа, Қоқан бекіністеріне жасаған жорықтарына қатысқан.

Қазіргі Қызылорда облысының Қазалы ауданы Ақтан батыр (Арықбалық) ауылына қарасты Түлкіқашқан қонысында дүниеге келген.

XIX-шы ғасырдың 20-шы жылдарынан бастап Сыр бойы мен Арал теңізінің шығыс жағалауын қоныстанған қазақтарға өз үстемдігін жүргізе бастаған Хиуа, Қоқан хандықтары 1830-1840 жылдары жергілікті халыққа өктемдігін одан әрі күшейтті. Хиуа хандығы Жаңадария, Қуандария, Қызылқұмнан өтіп, Қосқорған, Арал теңіздеріне дейінгі аралықтағы Сыр бойындағы қазақтарға шапқыншылықтар жасап, малын барымталап, әйел, бала-шағаларын тұтқынға алып кетіп отырды.

Қоқандықтар шекара бекітіп, әкімшілік құрып, 1817 жылдан бастап салына бастаған бекіністерінен әркез жасақтар шығарып, бейбіт елді шауып, алым-салық жинап тұрды.

Осындай зорлық-зомбылықтан жапа шеккен қазақтар, жастайынан әділдігімен, батырлығымен елге танымал болған Жанқожаның төңірегіне топтасады.

Жалпақ жұртқа белгілі жайт - Сыр бойы қазақтарының Хиуа, Қоқан хандықтарының езгісіне және Ресей отаршыларына қарсы ұлт-азаттық көтерілісінің басшысы Жанқожа қаракесек Ақтан батырмен бірге көне Жанкенттің жанындағы Хиуа бекінісі - Жаңақаланы тас-талқан етеді. П.Ивановтың көрсетуі бойынша, бұл оқиға 1842 жылы болған.

Жаңақаланы алардағы ұйымдастырушылығы мен жанқиярлық батырлығы үшін халық қаракесек Ақтан Ақайұлын бүгінгі күнге дейін ерекше ілтипатпен атайды. Қазақтың санаулы батырларының бірі деп біледі.

Сондай-ақ осы жылдың қазан айында Хиуа хандығының сыр бойы қазақтарынан ұшыр, зекет жинауға қойылған найыбы Бабажан сарттың көне Жанкент шаһарының маңындағы бекінісі Бесқаланы аларда ерлік көрсеткен. Ақтан батыр бастаған қазақ сарбаздары камалды қоршауға алып, Бабажанды қолға түсіріп, Жанқожа батырдың үкімімен жазалаған.

Ақтан батырдың бейіті Ақтөбе облысының Берсүгір бекетінің батысына қарай 30-35 шақырым қашықтықтағы Тебенсай деген жерде. Бұрынғы Арықбалық елді мекеніне Ақтан батырдың есімі берілген.

АҚТАН КЕРЕЙҰЛЫ ***туғанына 175 жыл (1850-1912)***

1850 жылы Ақтөбе өңіріндегі Байғанин ауданы Сағыз өзенінің бойында дүниеге келді. Ақын, жыршы. Қазақтың Абыл, Махамбет, Шернияз, Нұрым, Марабай ақындарды өнеге тұтқан. Жем мен Сағыз, Ойыл мен Жайық бойындағы жұртқа атақ-даңқы кезінде кең жайылған Ақтан Керейұлы әрі арынды ақын, әрі ағынды жыршы болған. Айтқыштығымен аты шығып, халық арасында белгілі «бес жорға» атанған саңлақтардың бірі.

Кейінгі ұрпақа елуден астам батырлар жырын жеткізіп, қазақ әдебиетінің алтын қорына қымбат қазына сыйлаған атақты Мұрын жырау көп қиссаны осы Ақтаннан мирас еткен. Нұрым, Қашаған, Аралбай, Құлмамбет, Қоспақ сынды жүйріктермен үзеңгілес жүріп өнер өрбіткен.

Ақын жыраудың «Аяғына қан түссе», «Біріншіден не жаман», «Той бастар», «Бата», «Біразырақ сөйлейін», «Заман жайында», «Тыңдасаңыз сөзімді», «Ерлік жыры» т.б. терме толғаулары бар.

Ақын жырлары «Ертедегі әдебиет нұсқалар» (1967), «Ақберен» (1972), «Өсиетнаме» (1982), «Бес ғасыр жырлайды» (1985-1989), «Жырдария», «Абыл, Нұрым, Ақтаным» (1997), «Жәдігер» Ақтөбе өңірінің әдеби антологиясы (2006), «Адырна» Ақтөбе кітапханасы (2011), «Ақындар аманаты» (2014) жыр жинақтарына енген. 1912 жылы Байғанин өңіріндегі Шибұлақ деген жерде өмірден өткен.

ӘБУ-НАСЫР ӘЛ-ФАРАБИ
туғанына 1155 жыл (870-950)

Әл Фараби есімі орта ғасырлардағы араб философиясының қалыптасуымен және дамуымен байланысты. Қазақ даласының ұлы Аристотельдің ізбасары, өз заманның дарынды ойшылы және ғұлама ғалым.

Әл Фараби Отырар (арабша – Фараб) қаласында дүниеге келді. Бұл жерде Ұлы Жібек жолының екі бағыты қалыптасты, олар Еуропаға жол алды.

Бұл жерде шамамен X ғасырдың 70-ші жылдарында (басқа дереккөздерде – 875 жылы) Әл Фараби дүниеге келген. Тарихшылар болашақ ғалымның көне түрік отбасында дүниеге келді деген тұжырымға келді. Баланың асыл текті екендігі (оның әкесі әскери адам болған) даусыз.

Әл Фарабидің толық аты - Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед ибн Тархан ибн Узлаг әл Фараби әл-Түрки ақсүйектерді куәландырады. «Тархан» атауы адамның түркі ақсүйектеріне жататынын білдіреді.

Тарихшылардың пікірінше, жиырма жылға дейін Әбу Насыр әл Фараби Отырарда өмір сүрген. Мұнда ол әлемді танып білуге саяхат жасады. Үлкен сауда қаласына тек саудагерлер ғана емес, сонымен бірге саяхатшылар, ғалымдар, ақындар мен дін уағыздаушылар да келді. Сол кездегі ең үлкен құндылықтардың бірі - кітаптар. Сондықтан керуендер өздерімен бірге көне қолжазбаларын алып келді. Олардың кейбіреулері Отырарда қалды.

Білуге құштар және әл-Фараби мүмкіндігінше көп білуге тырысты. Оны бәрі қызықтырды: астрономия мен медицина туралы трактаттар, ұлы философтардың теориялары, психология мен педагогика негіздері, логика, құқық және музыка. Сондықтан ең көне кітаптар жинағының құрылуы, Отырар кітапханасының пайда болуы оның есімімен байланысты болуы ғажап емес.

Әл Фараби көп саяхаттады. Шашта (Ташкент) және Самарқандта, кейінірек Бұхарада оны білімге деген құштарлық дамыды. Бұл қалаларда жас жігіт оқып, жұмыс істеді. Әл Фараби Аристотельдің - ежелгі грек ойшылының ойлары қызықтырды және олардың әсерінен ол өз өмір жолын өзгертті.

40 жасында (910–912) әл Фараби Бағдадқа, ортағасырлық араб әлемінің ғылымы мен өнерінің орталығына барады. Мұнда ақындар, философтар мен шешендер жиналды. Бір таңқаларлығы, ғалым түркі тобының көптеген тілдерін жақсы білген, бірақ араб тілін білмеген. Бағдадта ол орта ғасырлардағы даналар сөйлейтін екі тілді - ежелгі грек және араб тілдерін игереді. Жалпы алғанда, философ 70 тілін білген. Ежелгі грек ғалымдары Аристотель, Евклид, Платон, Гален шығармалары арқылы әл Фараби логика заңдылықтары, білім теориясының негіздері туралы білім алды.

Ғалым өзінің өмірінің соңғы жылдарында Мысырға сапар шегіп, 940 жылдардың соңында Дамаскіге оралады, ол қайтыс болғанға дейін бұл қаладан кетпеді. Сексен жаста әл Фараби қайтыс болады. Әл Фарабидің еңбектері (100-ден астам ғылыми еңбектер - трактаттар) ортағасырлық философия мен Ренессанс философиясының негізін құрады. Ол араб әлемінің ғылымын еуропаландыруға, ғылыми білімді жүйелеу еңбек сіңірді.

Ғалымның білім теориясының дамуына қосқан орасан зор үлесін оның XX ғасырдағы отандастары бағалады: екінші мыңжылдықтың соңында Қазақ ұлттық университетіне оның есімі берілді.

НҰРПЕЙІС БАЙҒАНИН *туғанына 160 жыл (1860-1945)*

Нұрпейіс Байғанин 1860 жылы Орал губерниясы, Темір уезінде қазіргі Ақтөбе облысы, Темір ауданында туған. Нұрпейістің әкесі Байғана жоқшылықты көп көрген, Барсай, Досжан деген ірі байлардың қойын бағып күнелткен. Анасы Үміт өте ажарлы, сымбаты мен ақылы бірдей жарасымды келген, оның үстіне ел таныған әнші, күйші болған кісі болған.

Бала Нұрпейіс, ата кәсібін етіп, қозы соңында жүріп қанша шаршаса да, қиналса да кешке үйге келгенінде анасының әсем әнімен ұйықтап, анасы тартқан құдыретті домбыраның қоңыр үніне құмартады. Мұны сезген сезімтал ана баласын өнерге қызықтыра түседі, баули түседі.

Үміт ақын да болыпты деседі. Басқадан естіген өлеңді тез жаттап алып бұлжытпай айтуға машықтанады. Өзі де өлеңді жанынан шығаруға әуестенеді. Әуелде өз өнеріне онша мән бермей жүрген талапты жас, кейін айтқан өлең-жырын жұрт ықыласпен тыңдайтынын байқайды.

Үкімет пен партия Нұрпейіс Байғаниннің көп жылғы жемісті еңбегін өте жоғары бағалады: 1939 жылы ақынға «Қазақ ССР-ның өнерге еңбек сіңірген қайраткері» деген құрметті атақ берді және Қазақ ССР Жоғарғы Советі Президиумының грамотасымен наградтады. Міне, осыдан былай қарай қазақтың атақты төкпе ақыны, жырауы Нұрпейіс Байғаниннің шығармалары мұқият жиналып, жарияланып, зерттеле де бастады. Нұрпейіс Байғанин 1945 жылы Ұлы жеңіс күніне аз қалғанда, 9 апрель күні дүние салды. Бірақ оның артында Қазақстанның шындық бейнесін суреттейтін, қазақ халқымен бірге жасайтын мұхиттай терең, әрі таусылмас мол мұрасы — тамаша жырлары қалды. Нұрпейіс Байғанин жан-жақты, көп қырлы ақын.

Бір жағынан ол асқан төкпе (импровизатор) ақын болса, екінші жағынан творчествосының басым жағы оның халықтың дәстүрлі батырлық, ерлік дастандарын жырлауында жатыр. Басқа ақын-жыршылардан бөлек айрықша көзге түсетін ерекшелігі де осында.

Нұрпейіс өлеңдері соншалықты әсерлі, жанды, жалынды суретті болып келеді. Айтайын деген ойын көз алдына айқын етіп елестетіп отырады. Нұрпейіс жырларын оқығанда оқушының жалықпайтыны да, еліге, құмарта оқитыны да содан. Нұрпейіс Байғанин соңына мол әдеби мұра қалдырған көрнекті халық ақыны.

СҰЛТАН БАЙМАҒАМБЕТОВ
туғанына 105 жыл (1920-1943)

Баймағамбетов Сұлтан Біржанұлы 1920 жылы Қостанай облысы Әуликөл ауданы Қояндыағаш ауылына дүниеге келіп, 1943 жылы шілденің 25-і күні Ленинград облысы Киров ауданы Синявино елді мекенінде қаза тапқан. Кеңес Одағының Батыры.

1940 жылы әскер қатарына алынып, 1941 жылдың маусым айынан бастап Ұлы Отан соғысына қатысты. Алдымен мергендер ротасында, кейіннен пулеметшілер бөлімшесінде қызмет етті. Ленинград (қазіргі Санкт-Петербург) түбіндегі ұрыстарда 50-ден астам дұшпанның көзін жойды. 4 рет жараланған.

1943 жылғы шілдедегі Ленинградты Үлкен жермен байланыстырып тұрған тар өткелді кеңейту үшін жүргізілген ұрыстарда Баймағамбетов Ленинград майданының 67-армиясы 43-атқыштар дивизиясына қарасты 147-атқыштар полкінде пулемет бөлімшесінің командирі болды. 1943 жылы 25 шілде күні болған шайқаста жау дзотын кеудесімен жауып, ерлікпен қаза тапты. КСРО Жоғары Кеңесі Президиумының шешімімен Баймағамбетовке Кеңес Одағының Батыры атағы берілді (21.2.1944).

Қостанай қаласы мен Әуликөл кентіндегі ауылда екі көшеге Баймағамбетов есімі берілді. Қояндыағаш ауылында ескерткіш орнатылған.

ЖҮСІП БАЛАСАҒҰНИ ***туғанына 1005 жыл (1020)***

Жүсіп Баласағұнидің өмірі туралы мәліметтер аз сақталған. Философия, математика, медицина, астрономия, астрология, өнертану, әдебиеттану, тіл білімі, тағы басқа ғылым салаларының дамуына зор үлес қосқан. Жүсіп Баласағұнидің есімі әлемдік әдебиет пен мәдениет тарихында «Құтадғу білік» («Құтты білік») дастаны арқылы қалды. Жүсіп Баласағұни бұл дастанын хижра есебімен 462 жылы, қазіргі жыл санау бойынша 1070 жылда жазып бітірген. Дастанды «хандардың ханы» - Қарахандар әулеті мемлекетінің (942 - 1210) негізін салушы Сүлеймен Арслан ханға тарту етеді. Сол үшін хан өз жарлығымен Жүсіп Баласағұниға «хас хажиб» - «бас уәзір» немесе «ұлы кеңесші» деген лауазым берген.

Дастанның бізге жеткен үш нұсқасы бар. Біріншісі, Герат қаласындағы 1439 жылы көне ұйғыр жазуымен (қазір ол Вена қаласындағы Корольдік кітапханада сақтаулы), екіншісі, 14-ғасырдың 1-жартысында Египетте араб әрпімен (Каирдың Кедивен кітапханасы қорында) көшірілген. Ал Наманған қаласынан табылған үшінші нұсқа 12-ғасырда араб әрпімен қағазға түсірілген. Бұл қолжазба Ташкенттегі Шығыстану институтының қорында сақтаулы тұр. Ғалымдар осы үш көшірме нұсқаның әрқайсысына тән өзіндік ерекшеліктерді жинақтай отырып, «Құтты білік» дастанының ғылыми негізделген толық мәтінін жасап шықты.

Венгр ғалымы Герман Вамбери (1832 - 1913) «Құтты біліктің» бірнеше тарауын неміс тіліне аударып, 1870 жылы Инсбрук қаласында жеке кітап етіп бастырып шығарды. Бұл шығарманы зерттеу, аудару ісімен орыс ғалымы В.В. Радлов (1837 - 1918) жиырма жыл бойы (1890-1910) айналысқан. Түркия ғалымдары 1942-43 жылдары «Құтты біліктің» үш нұсқасын да Стамбұлдан үш том кітап етіп шығарды. «Құтты білік» дастаны орта ғасырларда бүкіл түркі әлеміне түсінікті болған Қарахан әулеті мемлекеті түріктерінің тілінде жазылған.

Оны Қаримов өзбек тіліне (1971), Н.Гребнев (1971) пен С.Иванов орыс тіліне (1983), А.Егеубаев қазақ тіліне (1986), бір топ аудармашылар ұйғыр тіліне (1984) тәржімалаған. «Құтты білік» дастаны белгілі бір мағынада елдегі Ата заң (Конституция) қызметін атқарған. Дастанның басты идеясы төрт принципке негізделген. Біріншісі, мемлекетті дұрыс басқару үшін қара қылды қақ жаратындай әділ заңның болуы. Автор әділдіктің символдық бейнесі ретінде Күн туды патшаны көрсетеді. Екіншісі, бақ-дәулет, яғни елге құт қонсын деген тілек. Бақ-дәулет мәселесі патшаның уәзірі Айтолды бейнесі арқылы жырға қосылған.

БЫЛШЫҚ БИ ***туғанына 165 жыл (1860-1933)***

Былшық би (1860-1933) - Ақтөбе облысы, Әйтеке би ауданы, Аралтөбе ауылы, Ақсу елді - мекенінде дүниеге келген. Ол тек Ақтөбе облысының ғана емес, күллі Кіші жүздің кенже бии. Қазақ тұрмысында жиі кездесетін бес дауды: жер, жесір, құн, мал және ар дауын шешкенде, қара қылды қақ жарғандай тура төрелік жасап, әділдігімен халықтың аузына іліккен айтулы билердің бірі.

Бидің ата - тегі төмендегіше тарайды: Әлім - Төртқара - Құламан. Одан бері таратса Құламанның Андағұлы. Атасы Әбдібай дәулетті кісі болған. Қазір Бақсайыс бойында киелі деп аталатын орындардың бірі осы кісінің есімімен тығыз байланысты. Шалқарлық Мырзағұл мен Жағалбайлы Дербісәлі арасында болған бір жесір дауында 12 жасар Былшық би екі жаққа бірдей ұнайтын әділ төрелік айтып, көп көзіне түседі.

Сол арада елдің игі жақсылары бата жасап, оған би атағын береді. Бидің азан шақырып қойған шын аты - Құтаяқ. Былшық аталып кетуі көзінің жасаурай беруінен екен. Ол " халық жауы" ретінде 1928 ж. сотталып, 1933 ж. Ақтөбенің №5 түрмесінде аштан өледі. Былшық бидің 9 ұлы болған .

Олардан таралған ұрпақтар қазір Әйтеке би, Алға, Ырғыз аудандары мен Ақтөбе қаласында тұрады.

Былыштық бидің түрмеден елге жолдаған соңғы хаты - өлеңмен жазылған. Бұл толғау қоштасуы - "Ата толғауы" деп аталады. Соңғы жылдары әртүрлі мерзімдік басылымдарында жарияланды. Комсомол селосындағы бас көшелердің бірі Былыштық бидің есімімен аталады.

ДОСПАМБЕТ ЖЫРАУ
туғанына 535 жыл (1490-1523)

Доспамбет жырау (1490–1523) — жырау, қолбасшы, батыр. Доспамбет жырау қазақ халқының қалыптасу кезеңінде өмір сүрді. Кіші Ноғай ордасында әскери қолбасшы болды. Дешті Қыпшақты көп аралаған, Бақшасарайда, Стамбұлда болған. Қырым ханының жағында көптеген әскери жорықтарға қатысқан.

Доспамбет жырау тайпааралық ұрыстардың бірінде 1523 жылы Астрахан маңында қаза тапты. Доспамбет жырау жырларынан оның мұрат-мақсаты, түсінік-талғамы, дүниеге көзқарасы анық аңғарылады. Отан қорғау, елге, жерге деген сүйіспеншілікті бейнелейтін жырларында қырым, ноғай, қазақ жұртының іргесі бүтін, ешкімге бас имейтін ел болып отырған заманды аңсау сарыны байқалады.

Жырау ол заманды қайтып келмес бақытты өмір ретінде толғайды. «Айнала бұлақ басы таң», «Тоғай, тоғай, тоғай су», «Азау, азау дегенің», «Арғымаққа оқ тиді», «Қоғалы көлдер, қом сулар», «Айналайын, Ақ Жайық» т. б шығармалары бар. Жырау өткен өмірді жырлағанда туған ел, өскен жерге деген ыстық махаббатын келер ұрпақ болашағымен байланыстыра сипаттайды. Олардың да ертең еліне қорған, тірек болуын қалайды.

Доспамбет жырау өз басын өлімге тігіп, сан рет қанды шайқастарға қатысқан ата қонысын үлкен сүйіспеншілікпен толғайды. Жырау ел қорғау, жорық тақырыбына арналған жырларында елі мен жері үшін өлген ердің арманы жоқ деп, отаншылдық рухты бәрінен биік қояды. Ол серілік пен сақилықты, дарқандықты, қонақжайлылықты ата-бабадан келе жатқан асыл дәстүр ретінде дәріптейді.

Доспамбет жырау шығармалары қазақ поэзиясы тарихында өзгеше көркемдігімен, екпінді ырғағымен ерекшеленеді. Жырау айтайын деген ойының қуатын еселеп арттыру үшін қайталауларды жиі қолданады. Сөйтіп, оларды ұтымдылықпен пайдаланып, ойдың әсерлілігі мен, өткірлігін күшейте түседі.

Доспамбет жыраудың ерлік пен елдікке үндейтін толғаулары Бұқар жырау, Махамбет сынды өзінен кейінгі ақындарға елеулі әсер еткені байқалады. Бұл дәстүр толыса, кемелдене келе жаңа сипатқа ие болды. Жыраудың шығармалары біздің заманымызға толық жетпеген. Оның жырларының көпшілігі жорық үстінде қолма-қол айтылған. Сондықтан ел жадында сақталғандары ғана бізге жеткен.

Осы азғана жырларының өзінен-ақ оның жырды түйдек-түйдегімен ағытатын дауылпаз жырау болғаны аңғарылады. Доспамбет жыраудың жырлары ертеректе 1893 жылы М. Османовтың «Ноғай уа құмық шығырлары» атты жинағына енген.

Кейін 1896 жылы В. Радловтың «Халық әдебиетінің үлгілері» деген жинағына басылды. Оның жырлары «Ертедегі әдебиет нұсқалары», «Алдаспан», «XV-XVIII ғасырлардағы қазақ поэзиясы», «Бес ғасыр жырлайды», т. б. сан алуан хрестоматия, жинақтарда үздіксіз жарияланып келді.

Қ.ЖҰБАНОВ АТЫНДАҒЫ АӨМУ құрылғанына 90 жыл (1935)

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің тарихы Қазақ КСР ХКК-нің 1931 жылдың тамызындағы жалпыға бірдей 7 жылдық білім беруді енгізу туралы, Қазақ КСР-і халық ағарту комиссариатының №163, 1934 жылғы 13 желтоқсандағы Ақтөбе облыстық БКП(б) бюросының № 65 қаулысы негізінде жоғары білім беретін екі жылдық Ақтөбе мұғалімдер институты ретінде ашылуымен басталады.

Институттың негізгі міндеті орта мектептер үшін жоғары білікті мұғалім кадрлар дайындау болып табылды.

Алғашқы директор қызметіне Залиев Нұғман бекітілді.

1935 жылы институттың алғашқы профессорлық-оқытушылық құрамы 1 профессор, 1 доцент, 10 оқытушы, барлығы 12 адамнан жасақталды.

Институттың мамандар дайындау қызметі 1935 жылдың 1-ші қаңтарында екі жылдық тарих, физика-математика және дайындық бөлімдерінің ашылуымен басталды. Алғашқы оқу жылына жоспарланған 70 студенттің орнына 81 студент, оның ішінде, тарих бөліміне – 33, физика-математика бөліміне – 35, дайындық бөліміне – 13 адам қабылданды.

1945 жылдың 14 сәуірінде институтқа Қазақ КСР Жоғарғы Кеңесі Президиумының Жарлығымен Қазақ КСР-нің Еңбек сіңірген мәдениет қайраткері, ақын, жерлесіміз Нұрпейіс Байғаниннің аты берілді.

1947 жылы «Қазақ ССР-де арнаулы және жоғары білім беруді дамыту туралы» КСРО Министрлер Кеңесінің 1947 жылдың 16 қарашасындағы №75 қаулысына сәйкес Н.Байғанин атындағы Ақтөбе мұғалімдер институты базасында 2 жылдық қыздар педагогикалық институты ашылды.

Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институты Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің 1958 жылдың 4 тамызындағы №1293-Р және Қазақ КСР Оқу ағарту министрінің 1958 жылдың 6 тамызындағы «Ақтөбе педагогикалық институты туралы» №169 бұйрығы бойынша жабылды.

1966 жылы Қазақстан Компартиясы Орталық Комитеті мен Қазақ КСР Министрлер Кеңесінің 15 сәуірдегі № 261 қаулысымен Ақтөбе педагогикалық институтының болып қайта ашылды.

Алғашқы екі факультетте, яғни физика-математика және филология факультеттерінде күндізгі бөлімде - 250, сырттай бөлімде - 100 студент физика және математика, орыс тілі мен әдебиеті, қазақ мектебіндегі орыс тілі мен әдебиеті мамандықтары бойынша білім алды, 23 оқытушы, оның ішінде 4 ғылым кандидаты мен доценттер сабақ берді.

Қазақ КСР - і Министрлер Кеңесінің 1990 жылғы 23 ақпандағы № 72 қаулысымен Ақтөбе педагогикалық институтына қазақ тіл білімінің тұңғыш профессоры, лингвист-ғалым Құдайберген Қуанұлы Жұбановтың есімі берілді.

Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 1996 жылғы 7 мамырдағы № 573 қаулысымен Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе педагогикалық институты Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе университеті болып қайта құрылды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2001 жылғы 31 қаңтардағы № 163 қаулысымен Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе университетіне мемлекеттік мәртебе берілді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2004 жылғы 3 ақпандағы №128 қаулысы бойынша құрамынан Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институтының бөлініп шығуына байланысты Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университеті қайта құрылды.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2013 жылғы 29 мамырдағы №529 Қаулысымен Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университеті мен Ақтөбе мемлекеттік педагогикалық институтының бірігуі арқылы Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік мемлекеттік университеті болып қайта бекітілді.

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2019 жылғы 11 қазандағы №752 қаулысына сәйкес «Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе мемлекеттік университеті» шаруашылық жүргізу құқығындағы Республикалық мемлекеттік кәсіпорыны «Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамы болып құрылды.

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫНЫҢ құрылғанына 560 жыл (1465)

Қазақстан тарихында *Қазақ хандығы дәуірі* деп аталатын кезеңге XV ғасырдың ортасы мен XIX ғасырдың бірінші ширегі аралығы жатады. XV ғасырдың ортасында Керей мен Жәнібек хандардың басшылығымен Қазақ хандығы құрылады. Ол мемлекет қазақ жерінде сақ дәуірінен бері жалғасып келе жатқан мемлекеттіліктің жалғасы және қазақ халқының ұлттық сипаттағы мемлекеті болып саналады. XIX ғасырдың бірінші ширегінде Ресей билігі алдыменен Орта жүзде (1822), содан кейін Кіші жүзде (1824) хандық билікті жояды.

Үш жарым ғасырдан астам өмір сүрген Қазақ хандығы дәуірі өз ішінде екі үлкен тарихи кезеңге бөлінеді. Біріншісі - бір орталықтан басқарылған кезең, екіншісі - бытыраңқылық кезең деп аталады.

Бірінші кезеңге хандық құрылғаннан 1715 жылы Тәуке хан қайтыс болғанға дейінгі аралық жатса, ал екінші кезең 1715 - 1824 жылдар аралығын қамтиды. Бірінші кезең тағы да өз ішінде шартты түрде бірнеше кішігірім кезеңдерге бөлінеді. Олар – хандықтың құрылуы, күшеюі, әлсіреуі, қайта өрлеуі, өзара талас немесе «текетірес», жоңғарлармен алғашқы күрес, «алтын ғасыр» кезеңдері. Осы кезеңде Қазақ хандығында мынадай хандар билік жүргізді: Керей хан, Жәнібек хан, Бұрындық хан, Қасым хан, Мамаш хан, Тайыр хан, Бұйдаш, Ахмет, Тоғым хандар бір мезгілде, Хақназар хан, Шығай хан, Тәуекел хан, Есім хан, Тұрсын хан, қайта Есім хан, Жәнібек хан, Жәңгір хан, Тәуке хан.

Тәуке хан қайтыс болғаннан кейін екінші кезең – бытыраңқылық кезең басталып Қазақ елінде - Ұлы жүзде, Орта жүзде және Кіші жүзде жеке хандар пайда болады.

БӨКЕНБАЙ БАТЫР ҚАРАҰЛЫ *туғанына 345 жыл (1680-1774)*

Бөкенбай Қараұлы (т.ж.б. - 1741) - Әбілқайыр хан жасағы қолбасшылығының бірі, батыр.

Кіші жүздің табын руынан шыққан. Жастайынан өзінің ағаларымен бірге жоңғар шапқыншылығына қарсы күреске шығып, ерлігімен көзге түсті. 18-ші ғасырдың бас кезінде табын руына рубасы болып сайланды. 1710 жылы Тәуке ханның ықпалымен өткен Қарақұмдағы халық құрылтайына қатысып, онда жауға тегеуірінді соққы беру үшін бытыраңқы қазақ жасақтарын біріктіру жөнінде ұсыныс білдірді.

Жоңғарлармен күресте Әбілқайыр ханмен бірге болып, қазақ жасақтарының үлкен бір тобына қолбасшылық жасады. 1726 жылы Әбілқайырдың Еділ қалмақтарына жасаған жорығына қатысты. Ол Кіші жүз қазақтарының Ресей империясы қол астына өтуін қолдады. 1731 жылы қазанда Ресей бодандығын мойындайтындығы жөнінде ант берді.

Мұндай антты 1740 жылы тамызда Ор бекінісінде екінші рет қайталады. Ресей патшайымы Анна Иоановна Бөкенбай батырға күміспен өрнектелген қылышты арнайы сый ретінде жіберді. Бөкенбай батыр 1741 жылы 500 адамнан тұратын жасақпен түрікмендерге жорық ұйымдастырды.

Ол осы жорық кезінде түрікмендермен болған шайқаста қаза тапты. Қазіргі Ақтөбе облысының Ырғыз ауданындағы қыраттың бірін халық Бөкенбай батырдың құрметіне «Бөкенбай шоқысы» деп атап кеткен. Дереккөзі: Қазақстан ұлттық энциклопедиясы, 2 том

МАХМУД ҚАШҚАРИ
туғанына 995 жыл (1030-1126)

Толық аты-жөні Махмұд ибн Әл-Құсайын ибн Мұхаммед. Қарахандардың ақсүйектерінен шыққан. Қазіргі Қазақ-стан жерінде болған Барысқан қаласында туып, Қашқарда қызмет еткен. Махмұд Қашқари түркі халықтарының тұңғыш филологы. Ауыз әдебиеті үлгілерін жинап, зерттеген ұлы ғалым.

Әйгілі «Диуани луғат-ат-түрік» («Түркі сөздерінің жинағы») еңбегінің авторы. 8 кітаптан тұратын осынау еңбекте 6800-дей түркі сөзі ғылыми жүйеге түсірілген. «Диуани луғат-ат-түрік» ерте орта ғасырдағы түркі халқының энциклопедиясы іспетті. Данышпан ғалымның, сондай-ақ ең ежелгі түркі картасы деп танылған Дөңгелек картасы да белгілі. Онда түркі халықтарының таралым аймағы көрсетілген. ЮНЕСКО ұйымының ұйғарымымен 2008 жыл «Махмұд Қашқари жылы» деп жарияланған болатын.

МӨҢКЕ БИ
туғанына 350 жыл (1675-ө.ж.б)

Тілеуұлы Мөңке би — белгілі би, Әбілқайыр хан кеңесшілерінің бірі, жырау. Шамамен 1675 жылы дүниеге келген. Ата тегі шежіре бойынша өз әкесі Тілеу әрі қарай Айт, Бөлек, Қалу, Сирақ, Мұса хан, Уақас би, Нұраддин болып жалғаса береді. Әбілқайыр хан дүние салған соң Нұралы ханның билігін тану туралы Елизавета Петровнаға жазылған хатқа Орта жүздің беделді адамдары Жәнібек тархан мен керей Наурыз би бастаған топпен, сондай-ақ Кіші жүздің 30 би, батырларымен бірге қол қойған.

Мөңке би өз заманында «ердің құнын екі ауыз сөзбен шешкен сұңғыла би», келер күнді айнытпай болжайтын сәуегей және дала даналығының көрінісі іспетті ой-тұжырымын тағылымды поэтикалық жырға айналдырған жырау ретінде танылды.

Мөңке бидің философиялық толғаулары, риторикалық сұрақ-жауап, болжау, билік, кесім, шешім түріндегі мұралары өзіндік ерекшелігімен көзге түседі.

Көшпелі тірліктің тіні бұзылмаған қоғамда заман аңысын аңдап, оның келешек кескін-кейпін дәл болжай білу Мөңке би шығармашылығының басты белгісі. Оның “Түрлі-түрлі халық болады, Күндіз-түні жарық болады... Дүниенің жүзіне, Өре мен темірден жол тартылады... Адам ақысыз жұмыс істемейді, Дүниені түрлеп кестелейді” деген толғау жолдарынан келер күнді болжаған сәуегейлік көрінеді.

БЕКЕТ МЫРЗАҒҰЛҰЛЫ
туғанына 275 жыл (1750-1813)

Бекет Ата Мырзағұлұлы (шамамен 1750-1813) - қазақтың батыры, қолбасшы, ағартушысы, ойшылы, сәулетшісі. Жастайынан оқу-білімге құмар, ерекше дарынды, парасатты болған. Хорезмдегі Пақыржан қажыдан оқыған. Көзінің тірісінде оның қабілетін, қызметі мен жеке басына төн жаратылысын сипаттайтын ерекше төрт қасиеті болған:

біріншісі - халықтың тәуелсіздігі жолында жауларға қарсы күреске белсене араласқан батыр;

екіншісі - ғылымның қиын жолымен жүріп өтіп, балаларды білім нәрімен сусындатқан ағартушы;

үшіншісі - ежелгі дәстүр бойынша көптеген елді мекендерде мешіттер мен медреселерге арнап ғимараттар салған сәулетші;

төртіншісі - мүсәпірлер мен ауруларға қол үшін берген ерекше дарынды, атпал азамат және аса маңызды оқиғаларды болжай білген сәуегей.

Бекет атаның бұл қасиеттері көзінің тірісінде-ақ ел арасында аңызға айналғаны сонша, «Мединеде - Мұхаммед, Түркістанда - Қожа Ахмет, Маңғыстауда - Пір Бекет» деген сөз сол кезде шықса керек. Сондықтан да оның ел алдында мәртебесі биік болған, сәуегей ретінде құрметтеп, пір тұтатын.

Халық мұндай асыл азаматқа деген сүйіспеншілігі мен құрметін ұрпақтан-ұрпаққа аңыз арқылы жеткізген. Әрине, аңызға ақиқат ретінде қарауға болмайды, дегенмен, Бекет атаның атына байланысты жазылған әңгімелер оның өмірінен алынған.

Қалың жауға қарсы қол бастап, қарсы шапқан қаһармандығымен Бекет батыр атанған. Шайқастарда Бекет батырға оның мейрімділік, әділдік сияқты адал қасиеттерінен туындаған бейбітшілікке деген сүйіспеншілігі сүйеу болған.

Адам баласына көмектесуді және оларға білім беру, жақсылық жасауды Бекет ата Алланың бұйрығы деп санаған. Бекет ата жер асты ғимараттарын қашап жасаудың ежелгі дәстүрін дамытқан.

Қазіргі таңда Бекет атаның Адамдықтың Ақ жолы, Әулиелік өсиеттері өсіп келе жатқан жас буынды тәрбиелеуде көп септігін тигізіп отыр. Іс-әрекеті мен қадір қасиеті аңызға айналған Бекет ата Маңғыстауда, Оғыландыдағы өз мешітіне жерленген. Көпшілік Бекет атаны әулие тұтып, қабіріне түнейді.

Бекет ата ескерткіштері - Маңғыстау, Үстірт, Жем бойындағы Бекет ата есімімен байланысты жерасты ғимараттарының ортақ атауы. Олар туралы халық жадында сан алуан аңыздар сақталған. XIX ғасырда Үстіртті зерттеген топограф Эдуард Эверсман, Александр Дюгамель ғалымдар сол аңыз-әңгімелердің негізінде жинаған деректерін жазып қалдырған.

Эдуард Эверсман: «Үстірттегі таудан үңгіп жасаған мешіттер араб, парсы жазуларымен безендірілген. Мұндай ескерткішті Бекет төрт жерде жасаған. Оның бірі Маңғыстаудан қашық емес, Оғыландыда, екіншісі Бейнеуде, үшіншісі Жем бойында, төртіншісі Арал жағасындағы Баялыда», - дейді. Бекет ата бұл мешіт-медреселерде құдайға құлшылық еткен, бала оқытқан. Оғыландыдағы ғимарат жақсы сақталған. Оңтүстік Үстірттің Маңғыстау ойысына тірелген бір тұмсығының үзіліп қалған шоқысына қашалған. Үш-төрт қанат көлеміндей үш бөлме. Бекет ата мүрдесі осы бөлмелердің бірінің іргесіне қашап орналастырылған. Жерасты ғимараты маңында Бекет ата пайдаланған бұлақтар, құдықтар бар.

Ел жадында қалған әңгімелерде Жем бойындағы Ақмешітте Бекет ата бала кезін, ал өмірінің соңғы жылдарының көбін Оғыландыда өткізген.

ҚАЗТУҒАН СҮЙІНІШҰЛЫ **туғанына 605 жыл (1420-ө.ж.б.)**

Қазтуған Сүйінішұлы (1420, қазіргі Астрахан облысы Красный Яр қала маңы - ө.ж.б.) - жырау. Қазтуған Сүйінішұлының туған, қайтыс болған жылдары белгісіз. Халық арасында Қарға бойлы Қазтуған атанып кеткен. Қазақтың XV ғасырдағы айтулы жорық жырауы. Әскербасы, батыр болған.Еділдің Ақтума, Бозан бойларында туып-өскен. XV ғасырдың орта шенінде іргесі жаңадан қаланған Қазақ хандығына қоныс аударған.

Қазтуған жырау жорық жыршысы және халық эпосын жасаушылардың бірі саналады. Артына қазақтардың әскери рухын, туған жерін, халық өмірі мен тұрмысын суреттейтін көптеген өлеңдерден тұратын шығармашылық мол мұра қалдырды. Олардың көпшілігі сақталмаған. Дегенмен, бізге жеткен жекелеген туындылары оның әдебиет тарихы төрінен орын алуға лайықты екенін айғақтайды. Оның поэзиясы жауынгерлердің көшпелі өмірін, көзқарасын суреттейді. Және олардың тұрмысын, айналадағы құлан таза табиғат туралы ойларын бейнелейді.

Ақын-жыраудың қиялының жүйріктігі, өткірлігі, бай және әдемі көркемдік әдістері сол дәуірдегі қазақтардың поэтикалық өнерінің жоғары деңгейде болғанын, сонымен бірге, өзіндік ерекшеліктері бар екенін білдіреді. Ұлттық бояуы жағынан айқын суреттелген, жасампаз романтикамен көркемдеген, нақылдық ой орамдары мен көркемдік тіркестерге бай. Қазтуған жырау өлеңдері көп ғасырлық өнер мектебі мен әдеби үлгі ретінде санамыздан орын алды.

Қазтуған жыраудың "Мадақ жыры", "Туған жермен қоштасу" сынды туындыларын ежелгі қазақ поэзиясының таңдаулы үлгілеріне жатқызуға болады. Ақынның халық жыраулары арқылы жеткен бірқатар толғаулары И.Березиннің "Түрік хрестоматиясында" (1862), Ғабдолла Мұштақтың 1910 жылы шыққан "Шайыр, яки қазақ ақындарының басты жырлары" жинағында, М.Мағауиннің "Алдаспан" кітабында (1970) жарияланды.

АБЫЛ ТАРАҚТЫҰЛЫ *туғанына 205 жыл(1820 – 1892)*

XIX ғасырда қазақтың кең-байтақ даласында ұлттық музыка өнерінде өзіндік тың мектеп қалыптастырған ірі тұлғалар аз болған жоқ. Соның бірі Маңғыстау күйшілік мектебінің ірі тұлғасы – Абыл Тарақұлы.

Абыл Тарақұлы 1820 жылы Желтау деген жерде дүниеге келеді. Әкесі Тарақ төңірегіне сыйлы, орта дәулетті адам болған. Академик Ахмет Жұбановтың «Ғасырлар пернесі» еңбегінде Абылдың әкесі Тарақ туралы мынадай дерек келтірілген.

«Тарақтың өзі айтарлықтай ісімен көзге түспеген. Ол ата жолы бойынша ат жалын тартып мінгеннен бастап, найзагер, қылыш сермеу, оқ ату тәсілдерін жетік білді. Ол дала халқына тән батырлық қасиеттерден құралақан емес, сондай-ақ аздап болса да домбыра тарта білді. Одан бөлек ауыл арасында сыйлы, құрметті адам болды». Ал анасы Таразы ауыл арасында әнші болса керек.

Ол туралы да академик Ахмет Жұбанов: «Ол бойжеткен кезінде қыз ұзату тойларында жақсы ән салатын. Сол үшін Оймауыт-Желтаудың бірсыпыра жігіттері Таразыға көз салып, ғашық болып, оны алғысы келді. Бірақ ол талбесіктен Тарақпен атастырылып қойған соң, ешкімге мүмкіндік бұйырмады. Таразы кішкентай Абылды әлдилеп отырып, ұшы-қиыры жоқ көп әндер мен бесік жырларын айтатын», дейді.

Абылдың негізгі азан шақырып қойған шын есімі – Абылай.

Абылдың ата-тегін шежіремен өрбітер болсақ, «Адай – Құдайеке – Қосай – Байбол – Есенғұл – Қоңыр – Қарабөрік – Бертіс – Тарақ – Абыл» болып тарайды екен. Абылдан Айсара, Жансара, Гүлсара деген үш қыз туыпты. Үшеуі де Жайық бойындағы Байұлына тұрмысқа шығады.

Абыл домбыраны ең алғаш рет Қашқар күйшіден үйренеді. Жиырма жасқа келгенде керемет домбырашы болады. Сол уақытта бала кезде анасынан естіген бесік жыры мен әндерді домбыраға салады екен. Абылдың «Ақжелең» күйі сол шамаларда шықса керек. Кейін дарынды күйші Боғда Қараұлымен кездесіп, одан «Бозтөбе» және «Жем суы» күйлерін үйренеді.

Қазіргі таңда Абыл шығармаларының ішінде халыққа кеңінен мәлім «Абыл» және «Нарату» күйі. Бұл шығармаларды 1927 жылы алғаш рет орыстың музыка зерттеушісі Александр Затаевич атақты халық композиторы Мұхит Мералыұлының немересі Ғұбайдұлла Мұхитовтен жазып алады. Кейін Ғұбайдұлланың ағасы Ұлықпан 1934 жылы Алматыда өткен Бүкіл қазақ көркемөнерпаздарының II слетінде, бұл шығармаларды академик Ахмет Жұбановқа жаздырады.

«Абыл» күйі – халық арасында аты аңызға айналған туынды. А.Затаевич «Абыл» күйіне мынадай сипаттама берген: «Басталуы, аяқ алысы ауыр, зілді, салмақты болып келгенімен, аздан соң құлашын кеңге тастап, аспандап, өзінің қарқынды қызу күшін көрсетеді. Мұндай сипат бұл тектес шығармаларда сирек кездесетін жайт. Енді негізгі бөлімнен кейін күйдің нәзік, майда әуенді екінші бөлімі басталады.

Одан кейін соңғы өрістеу негізгі элементтерден құралып, шалқыған кең толқумен жүрісі жайлап барып бітеді. Бұл пьесаның құрылысы – оның негізінде бір поэтикалық бағдарламасы болғанын анықтайды. Бұл музыкалық поэманың кейіпкері тарихта болған», депті.

Құрманғазы атындағы ұлттық консерваторияның профессоры, күйші Абдулхамит Райымбергенов «Күй қайнары» атты жинағында «Абыл» және «Нарату» күйлерін Ұлықпан Мұхитов орындауында нотаға түсіріп, көпшілікке ұсынған. Осы нота бойынша «Абыл» күйін алғаш рет оркестрге түсірген дирижер Алдаберген Мырзабеков болса, «Нарату» күйін оркестрге түсірген күйші, композитор, дирижер – Айтқали Жайымов.

Бертін келе «Абыл», «Нарату» күйлері күйші, композитор Шәміл Әбілтаевтың орындауында кеңінен мәлім болды. Оның туындылары туралы көркем шығармалар да бар. Мысалы, «Абыл» күйіне арнап жазушы Әбіш Кекілбайұлы «Күй» повесін жазды. Оны күйші Шәміл Әбілтаев былай еске алады:

– Әбіш Кекілбайұлы «Күй» повесін жазғанда, мен Алматы мемлекеттік консерваториясының студентімін. Бірде осыған арнайы мені шақырып, «Абыл» күйін тыңдап отырып, осы повесті жазды, – дейді күйші.

Сонымен қатар Абылдың бұл туындылары мемлекеттік әнұранымыздың сөзін жазған ақын Жүмекен Нәжімеденовтің шығармашылығында кездеседі. Жүмекен Нәжімеденов «Абыл» күйіне арнап «Абыл» деген үлкен шығарма да жазған. Айта кету керек, Жүмекен Нәжімеденов – тек қана сөзді саптап, өлеңді өрнектеген ақын ғана емес, сонымен қатар домбыраның қос ішегін сөйлете білген күйші және керемет дауыс иесі. Оның орындаған күйлері мен әндері Қазақ радиосының «Алтын» қорында сақталған.

ТӘУКЕ ХАН, ҚАЗАҚ ХАНЫ туғанына 345 жыл (1680-1718)

Қазақ хандығының ханы, Салқам Жәңгір ханның баласы.

Шешесі – қалмақтың хошоуыт тайпасының билеушісі Күнделентайшының қызы. Мұрагерлік жолмен Қазақ хандығының билік тізгінін қолға алған кезде (1680ж.) Тәуке ел ағасы жасына келіп ақыл тоқтатқан, мемлекет ісіне араласып, мол тәжірибе жинақтаған білікті жан болатын. Сондықтан да ол таққа отырып, әке ісін алға жалғап, оның саясатын жүргізгенімен, оны жүзеге асыруға келгенде бұрынғы сүрлеумен кетпей, өзіндік жаңа жолмен жүрді. Тәукені өзге қазақ хандарынан ерекшелеп, оның шын мәнінде көреген басшы, ақылды реформатор екенін танытанын қасиеті де осы өзіндік жолмен жүруінде. Бұл ретте ол ұлы бабасы Қасым ханға қарай бейімделеді.

Тәуке ханның елі үшін сіңірген ерен еңбегі екі қырымен айрықша назар аударады. Бірі – елдің іргесін аман сақтауда сыртқы саясатты білгірлікпен жүргізіп, анталаған көп дұшпанға бел аудармағаны. Екіншісі – елдің ішкі жағдайын реттеудегі саяси-құқықтық тәртіпті орнатуы. Ол төңірегіне топтан торай шалдырмайтын, сыртқа сыңар сабақ жіп алдырмайтын, бір ауыз сөзімен жұртты жатқызып - өргізетін, беделімен елдің бірлік-берекесін кіргізетін ақыл иелерін жинап, халқын солар арқылы басқарды, ақыл-ой, парасат үстемдігін орнатты.

Тарих дерегі сол кезде Тәукенің қасында Ұлы жүз Әлібекұлы Төле, Орта жүз Келдібекұлы Қазыбек, Кіші жүз Байбекұлы Әйтеке, қырғыз Қарашораұлы Көкім, қарақалпақ Сасық би, қатаған Жайма секілді халықтың ішінен уақыттың өзі екшеп шығарған, даналық сөзімен, әділетті ісімен, қара қылды қақ жарған тура билігімен аттары бұл күнде аңызға айналған атақты билердің болғанын айтады. Осындай алыптардың замана тынысын тамыршыдай тап басып танып, халықтың басын қосып, елдің бірлік – берекесін кетіретін ішкі дау – жанжалды, барымта – сырымтаны тиып, елді ынтымақта ұстау мақсатында ой тоғыстырып, бір бағытта игілікті іс-қимыл жасау арқасында Қазақ хандығының жағдайы күрт жақсарып, сыртқа айбарын асырды. Жұрт ерді ел қолдаса - береке, ханды ел қолдаса мереке екенін көрді. Сол себепті де Тәуке хан ел билеген кез - халық есінде «қой үстіне бозторғай жұмыртқалаған» тыныш берекелі заман болып қалды.

Бірақ, бұл, әрине ол кезде ешқандай шапқыншылық болған жоқ, бірыңғай бейбіт күн туып, қазақ халқы сыртқы жаудан қаймықпай алаңсыз ғұмыр кешті дегенді білдірмесе керек. Керісінше, Тәукенің кезінде қалмақтармен қақтығыс жиілей түспесе, кеміген жоқ. Сонау 1681 жылғы қалмақтың қоңтайшысы Галдан Бошоктудың қалың қолмен Шу өзенінің бойына жетіп, Сайрам қаласын қоршағаннан басталған шабуылдар легі кейін оның немересі Цеван Рабтан билік басына келген кезде де толастаған емес. Ұсақ қақтығыстарды есептемегеннің өзінде 1711-1712, 1714, 1717 жылдары қазақ пен қалмақ арасында ірі соғыстардың болғаны белгілі. Бұл арада мәселе елдің өз ішінде тыныштық орнауында, халық арасында ырыс қазығы - ынтымақтың берік қағылып, ағайынаралық алауыздықтың жойылуында, осыған ұйытқы болған ел басшысының төңірегіне халықтың ақыл-ойының жоғары көтеруінде. Сондықтан тарихшылар Тәукені «Қазақ ордасының Ликургі» деп бағалайды.

Тәуке ханның тұсында тұрақты мемлекеттік органдар: хан кеңесі, билер кеңесі жұмыс істеп, жыл сайын үш жүздің шонжарларының съезін өткізу қалыптасты.

Тарихқа «Жеті жарғы» деген атпен енген Тәуке ханның заңдарын зерттеушілер қазақтардың бұған дейінгі қолданылып келген әдеттегі құқық нормаларының бір жүйеге келтіріліп, толықтырылған нұсқасы деп қабылдайды.

Тәуке хан билік басында өте ұзақ, әбден қартайып, қаусаған шал болғанша отырып, 1718 жылы өз ажалынан қайтыс болды.

ДӘУЛЕТКЕРЕЙ ШЫҒАЙҰЛЫ ***туғанына 205 жыл (1820-1887)***

Дәулеткерей Шығайұлы 1820 жылдар шамасында қазіргі Орал облысының Орда ауданында ауқатты отбасында дүниеге келген. Әкесі Шығай да, Бөкей ордасының ханы Жәңгір-Керей хан де оны бала жасынан ел билеуге, төрелік салтанат құруға тәрбиелеген. Алғашқы уақытта ол сол елдегі жеке-жеке руларды басқарып көреді. Бірақ билікте жүрген адамның амалсыздан қатігез болатынын ол нәзік жүрегімен ерте түсінеді.

Туысы Жәңгір ханның қарапайым қазақтардың жерін тартып алып, шұрайлы, өзен-сулы жайылымдарды, қыстауларды кең даламызға бойлай еніп келе жатқан орыс отаршылдарына беруі Дәулеткерейдің де ызасын келтірген. Тікелей қатыспаса да ХІХ ғасырдың орта тұсындағы Исатай-Махамбет көтерілісіне тілектес болған деген дерек те бар. Мұны оның "Жігер" атты күйінен байқауға болады.

Атақты музыка зерттеушісі, академик Ахмет Жұбановтың айтуына қарағанда, Дәулеткерейдің туған жиені, Кеңес өкіметінің тұсында өмір сүрген Науша Бөкейханов күйшінің елу шақты күйін тартады екен. Даңқты сазгер туралы, құнды деректер берген де сол кісі көрінеді. Дәулеткерей бала кезінде молдадан оқып, мұсылманша хат таныған. Ресейде білім алып, кейін генерал дәрежесіне дейін жеткен хан Жәңгір Ордада балалардың орысша білім алуына да жағдай туғызыпты.

Дәулеткерей орысша үйреніп, оқи да, жаза да алатын болған. Кішкентайынан-ақ оқымысты бала атанған. Домбыраны тамаша орындаушы Мүсірәлі деген күйшіден шеберлікті үйренген.

Оның үстіне сұлтандардың қысқы мекеніне айналған Ордаға қырқыншы жылдардың бас кезінде Саратовтан драма және эстрада артистері шақырылады екен.

Дәулеткерей орыс және Еуропа музыкасымен жастайынан танысқан деген жорамал бар. Ол орыстың балалайкасында шебер ойнапты.

Сондай-ақ гитара мен мандолинаны да тарта білген. 1854 жылы француз саяхатшысы Паули сызған суреттің нобайымен Чередеев салған акварельде күй тартып отырған Дәулеткерей, одан басқа да аспаптарда орындаушылар бейнеленген. Ең қызығы — ортада билеп жүрген еркек бейнесі бар.

1855 жылы Екінші Александр патшаның таққа отырып, тәж кию салтанатына қатысқан өкілдердің ішінде Дәулеткерей де бар еді. Оны делегация құрамына кіргізудегі мақсат — бірте-бірте ел басқару тәртібін үйрене берсін дегендік еді. Бірақ ол патша колонизаторларының сарайымен емес, озықойлы Ресеймен, Пушкин елімен танысуға келген-ді. Ол осы сапардан көрмегенін көріп, естімегенін өз құлағымен естіп қайтады. Еуропа сазгерлерінің оркестр ойнаған шығармаларын тыңдайды. Өзі өлең жазбаса да поэзияны жүрегімен түсінетін күйші екі жылдан кейін Пушкинге, ақынның өзі оқыған лицей жанынан ескерткіш қоюға Бөкей ордасынан қаржы жиналған кезде, бірінші болып өз үлесін қосқан. Дәулеткерей 1861 жылы Қызылқұрт елінің билеушісі боп тағайындалған соң, бір жылдан кейін күй атасы Құрманғазымен кездескен. "Дәулеткерейдің Құрманғазымен әңгімелесіп, халық дәстүрі үлгісіндегі басқа да домбырашыларды көріп тануы, оның музыкалық творчествосына қатты әсер етеді", — деп жазады академик Ахмет Жұбанов. Құрманғазы және оның шәкірттерінің ең үздік музыкалық шығармалары дауылдатқан екпінімен, тастай тегеуірінділігімен, өршіл батылдығы, кең тыныстылығымен ерекшеленеді.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ МЕРЕКЕСІ

16-17 желтоқсан Қазақстан Республикасының Тәуелсіздік күні

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ МЕМЛЕКЕТТІК МЕРЕКЕЛЕРІ

1-2 қаңтар	Жаңа жыл
8 наурыз	Халықаралық әйелдер күні
21-23 наурыз	Наурыз мейрамы
1 мамыр	Қазақстан халқының бірлігі мерекесі
7 мамыр	Отан қорғаушылар күні
9 мамыр	Жеңіс күні
6 шілде	Астана күні
7-шілде	Ұлттық домбыра күні – шілденің бірінші жексенбісі
30 тамыз	Қазақстан Республикасының Конституциясы күні
25 қазан	Республика күні

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПТІК ЖӘНЕ ӨЗГЕ ДЕ МЕРЕКЕЛЕР

21 ақпан	Халықаралық ана тілі күні
1 наурыз	Алғыс айту күні
7 сәуір	Геолог күні – сәуірдің бірінші жексенбісі
12 сәуір	Ғылыми қызметкерлер күні
21 сәуір	Қазақстан Республикасы Мемлекеттік күзет қызметі күні
23 сәуір	Ұлттық кітап күні
21 мамыр	Мәдениет және өнер қызметкерлерінің күні
26 мамыр	Химия өнеркәсібі қызметкерлерінің күні – мамырдың соңғы жексенбісі
31 мамыр	Саяси қуғын-сүргін және ашаршылық құрбандарын еске алу күні
4 маусым	Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздер күні
5 маусым	Дүниежүзілік қоршаған ортаны қорғау күні
9 маусым	Жеңіл өнеркәсіп қызметкерлерінің күні - маусымның екінші жексенбісі

<i>16 маусым</i>	Медицина қызметкері күні – маусымның үшінші жексенбісі
<i>23 маусым</i>	Мемлекеттік қызметші күні
<i>23 маусым</i>	Полиция күні
<i>28 маусым</i>	Байланыс және ақпарат қызметкерлерінің күні
<i>2 шілде</i>	Дипломатиялық қызмет күні
<i>13 шілде</i>	Ұлттық қауіпсіздік органдары қызметкерлерінің күні
<i>21 шілде</i>	Металлург күні – шілденің үшінші жексенбісі
<i>4 тамыз</i>	Көлік қызметкерлері күні – тамыздың бірінші жексенбісі
<i>10 тамыз</i>	Абай күні
<i>11 тамыз</i>	Құрылысшы күні – тамыздың екінші жексенбісі
<i>18 тамыз</i>	Шекарашылар күні
<i>18 тамыз</i>	Спорт күні – тамыздың үшінші жексенбісі
<i>25 тамыз</i>	Шахтер күні- тамыздың соңғы жексенбісі
<i>1 қыркүйек</i>	Білім күні
<i>1 қыркүйек</i>	Мұнай-газ кешені қызметкерлерінің күні – қыркүйектің бірінші жексенбісі

5 қыркүйек	Қазақстан халқы тілдері күні
8 қыркүйек	Отбасы күні - қыркүйектің екінші жексенбісі
15 қыркүйек	Аналар күні – қыркүйек айының үшінші жексенбісі
29 қыркүйек	Еңбек күні - қыркүйектің соңғы жексенбісі
29 қыркүйек	Машина жасаушы күні - қыркүйектің соңғы жексенбісі
28 қыркүйек	Атом саласының қызметкерлері күні
30 қыркүйек	Әділет органдары қызметкерлерінің күні
5 қазан	Ұстаздар күні
18 қазан	Рухани келісім күні
19 қазан 8 қараша	Құтқарушы күні Статистика күні
15 қараша	Ұлттық валюта – теңге күні, қаржы саласы қызметкерлерінің кәсіптік мерекесі
17 қараша	Ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің күні – қарашаның үшінші жексенбісі
6 желтоқсан	Прокуратура күні
12 желтоқсан	Кедендік орган қызметкерлері күні
15 желтоқсан	Энергетик күні – желтоқсанның үшінші жексенбісі

ЕСІМДЕР КӨРСЕТКІШІ

<p>А Ақдәулетұлы М. 7, 34 Ақтам батыр. 11, 72-73 Айнабеков К. 9, 53 Айжанов Ж. 9, 55 Айтұлы Т. 11, 69 Айшуақ хан. 11, 70 «Ана тілі». 6, 27-28</p> <p>Ә Әбілқазы Қ. 5 Әлімжанов Ә. 7, 35-36 Әбу Насыр Әл-Фараби. 11, 74-75</p> <p>Б Байбосынов Қ. 8, 40 Байжанов С. 6, 23-24 Байзақов И. 9, 51-52 Бегалин С. 10, 58-59 Байганин Н. 11, 76-77 Баймағамбет С. 11, 77 Баласағұн Ж. 11, 78-79 Бектаев Қ. 10, 61-62 Бекмаханов Е. 6, 20-22 Бөкенбай батыр. 12, 85 Былшық би. 11, 79-80</p> <p>Г Габдуллин М. 10, 57-58</p> <p>Д Досанов С. 5, 17 Досмамбет жырау. 11, 80-81 Дулатұлы М. 10, 59-61 Дүйсенбаев Е. 7, 36-37</p> <p>Е Есенберлин І. 5, 15-16</p> <p>Ж Жазықов Қ. 9, 48-49 Жұбанов Қ. 8, 44-45</p> <p>К Казахстанская правда 5, 13 Керейұлы А. 11, 73-74</p> <p>Қ Қазақстан халқы Ассамблеясы. 6, 24-25 Қазақ хандығы 11, 84 Қ.Р. Конституциясы. 9, 49-50 Қалдаяқов Ш. 8, 46-48 Қаратаев М. 10, 67-69 Қашқари М. 12, 86</p>	<p>Құнанбайұлы А. 8, 45-46 Қ.Жұбанов ат.АРУ. 11, 81-83</p> <p>М Мағауин М. 6, 18-19 Мекебаев А. 7, 30-31 Молдағалиев Ж. 9, 50-51 Молдағалиев Т. 6, 25-26 Молдағұлова Ә. 8, 41-42 Момышұлы Б. 10, 65-67 Мөңке би. 12, 86-87 Мұқанов М. 9, 52-53 Мұқанов С. 7, 31-32 Мырзалиев Қ. 5, 14 Мырзағұлұлы. 12, 87-88 Мырзахметұлы М. 6, 22-24</p> <p>Н Назарбаев Н. 8, 42-43 Нәжмеденов Ж. 10, 62-64 Нурлыбаев И. 5 Нұрғали Р. 8, 39-40</p> <p>С Сарыұлы А. 11, 71-72 Сатпаева Ш. 8, 43-44 Сәрсенбаев Ә. 9, 54-55 Сүйінішұлы Қ. 12, 89</p> <p>Т Тарақұлы А. 12, 90-92 Тасмамбетов Ж. 5 Тәуке хан. 12, 92-94 Тоқтаров Т. 10, 64-65 Тілендиев Н. 7, 28-30 Тлепбергенов Ж. 9, 55-56</p> <p>У Уайдин Ү. 10, 56-57</p> <p>Ұ Ұлы жеңіс 7, 33-34</p> <p>Х Хасанғалиев Е. 6, 19-20</p> <p>Ш Шанов Ә. 7, 37-39 Шаңғытбаев Қ. 6, 26 Шығайұлы Д. 12, 94-95</p>
---	---

МАЗМҰНЫ

<i>Алғы сөз</i>	4
<i>Қазақстан Республикасы және Ақтөбе облысы бойынша аталып өтілетін және еске алынатын күндер тізбегі</i>	5
<i>Туған күні, айы белгісіз қайраткерлер, мекемелер мен тарихи оқиғалар тізімі</i>	11
<i>Мерейтойлық күндерге қысқаша анықтама.</i>	13
<i>Қазақстан Республикасының ұлттық мерекесі</i>	96
<i>Қазақстан Республикасының мемлекеттік мерекелері</i>	96
<i>Қазақстан Республикасындағы кәсіптік және өзге де мерекелер</i>	97
<i>Есімдер көрсеткіші</i>	100

Актюбинский региональный университет имени К. Жубанова

Библиотека

Офис поддержки исследователей

***КАЛЕНДАРЬ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ И ПАМЯТНЫХ ДАТ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ НА 2025 ГОД***

Актобе – 2024

УДК 323/324(574)

ББК 66.3(5Каз)

К 14

Календарь знаменательных и памятных дат Республики Казахстан и Актюбинской области на 2025 год / ответственный за публикацию Жумабаев К.С., сост.: Шадманова Г.К. - библиотека Актюбинского регионального университета имени К. Жубанова. 2024. - 204 стр.

ПРЕДИСЛОВИЕ

Отделом автоматизации информационно - библиографических процессов библиотеки Актюбинского регионального университета им.К. Жубанова на 2025 год подготовлена и издана «Календарь знаменательных и памятных дат Республики Казахстан и Актюбинской области на 2025 год ».

В календарь включены события, имеющие историческое, духовное и культурное значение, юбилеи широко известных деятелей, видных деятелей науки и искусства, внесших большой вклад в становление и укрепление государства. Кроме того, даны юбилейные даты героев казахстанского Советского Союза, национальные, государственные, профессиональные и иные праздничные дни Республики Казахстан.

Календарь систематизирован в хронологическом порядке. Отдельно сгруппированы» списки деятелей, учреждений и исторических событий с неизвестными датами и месяцами рождения". К датам, отмеченным звездочкой (*), была написана краткая справка. В качестве вспомогательного средства дается алфавитный указатель имен.

Календарь предназначен для библиотек и культурных учреждений, работников СМИ и общественности.

**КАЛЕНДАРЬ ЗНАМЕНАТЕЛЬНЫХ И ПАМЯТНЫХ ДАТ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН И
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ
НА 2025 ГОД**

ЯНВАРЬ

- 1 январь*** **«Казахстанская правда " 105 лет со дня выхода первого номера (1920)**
- 1 январь*** **Жаксылык Тасмамбетов,** доктор физико-математических наук, профессор, 70 лет со дня рождения (1945)
- 5 январь*** **Кадыр Мырзалиев,** народный писатель, поэт, 90 лет со дня рождения (1935-2011)
- 6 январь** **Исатай Нурлыбаев,** профессор кандидат химических наук, доктор технических наук, 85 лет со дня рождения (1940)
- 10 январь*** **Ильяс Есенберлин ,** казахский писатель, 110 лет со дня рождения (1915-1983)
- 10 январь** **Адильгазы Каирбеков ,** поэт, литературовед, журналист, ученый-филолог, общественный деятель, 70 лет со дня рождения (1955)
- 12 январь*** **Сабит Досанов,** писатель, 85 лет со дня рождения (1940-2024)

ФЕВРАЛЬ

- 2 февраль*** *Мухтар Магауин*, писатель, 85 лет со дня рождения (1940)
- 13 февраль *** *Ескендир Хасангалиев*, певец, композитор, заслуженный артист КазССР, народный артист РК, 85 лет со дня рождения (1940-2021)
- 15 февраль*** *Ермухан Бекмаханов*, казахский ученый-историк, 115 лет со дня рождения (1915-1966)
- 19 февраль *** *Сапар Байжанов*, писатель, журналист, 95 лет со дня рождения (1930-1999)

МАРТ

- 1 март*** *Ассамблеи народа Казахстана* 30 лет со дня образования (1995)
- 20 март*** *Туманбай Молдагалиев*, народный поэт, 90 лет со дня рождения (1935-2011)
- 21 март*** *Куандык Шангытбаев*, поэт, 100 лет со дня рождения (1925-2001)
- 22 март*** «*Ана тілі*» 35 лет со дня выхода первого номера (1990)

АПРЕЛЬ

- 1 апрель*** *Нургиса Тлендиев*, композитор, дирижер, 100 лет со дня рождения (1925-1998)
- 19 апрель*** *Адам Мекебаев*, писатель, поэт, публицист, 85 лет со дня рождения (1940-2014)

26 апрель* *Сабит Муканов*, писатель, общественный деятель, 125 лет со дня рождения (1900-1973)

МАЙ

6 май* *Рауф Кутуев*, пехотинец, Герой Советского Союза, 100 лет со дня рождения (1925-1944)

9 май* *Великой Победе-80 лет* (1945)

10 май *Мейрхан Акдаулетов*, поэт, журналист, 75 лет со дня рождения (1950)

12 май* *Ануар Алимжанов*, казахский писатель, 95 лет со дня рождения (1930-1993)

16 май* *Есенбай Дуйсенбаевич*, поэт, журналист, 85 лет со дня рождения (1940-2011)

30 май* *Умирзак Шанов*, художник, скульптор, 75 лет со дня рождения (1950)

ИЮНЬ

1 июнь* *Рымгали Нургали*, доктор филологических наук, профессор, 85 лет со дня рождения (1940-2010)

1 июнь* *Кайрат Байбосынов*, певец, 75 лет со дня рождения (1950)

15 июнь* *Алия Молдагулова*, Герой Советского Союза, снайпер, ефрейтор, 100 лет со дня рождения (1925-1944)

ИЮЛЬ

- 6 июль*** *Нурсултан Назарбаев*, Елбасы, 85 лет со дня рождения (1940)
- 25 июль*** *Шамшиябану Сатпаева*, литературовед, доктор филологических наук, профессор, академик, 95 лет со дня рождения (1930-2002)
- 29 июль*** *Каир Жубанов*, ученый, доктор технических наук, профессор, 90 лет со дня рождения (1935-2021)

АВГУСТ

- 10 август*** *Абай Кунанбаев*, поэт, просветитель, 180 лет со дня рождения (1845-1904)
- 15 август*** *Шамши Калдаяков*, композитор, 95 лет со дня рождения (1930-1992)
- 26 август*** *Кожабай Жазиков*, Герой Советского Союза, 105 лет со дня рождения (1920-1982)
- 30 август*** *Конституции Республики Казахстан* 30 лет (1995)

СЕНТЯБРЬ

- 5 сентябрь*** *Жубан Молдагалиев*, поэт, 105 лет со дня рождения (1920-1988)

ОКТАБРЬ

- 3 октябрь*** *Иса Байзаков*, казахский народный поэт, певец, домбрист, композитор, 125 лет со дня рождения (1900-1946)
- 4 октябрь*** *Мажит Муканов*, доктор психологических наук, профессор, 105 лет со дня рождения (1920-1986)
- 5 октябрь*** *Карим Айнабеков*, поэт, 85 лет со дня рождения (1940)
- 15 октябрь*** *Абу (Абугали) Сарсенбаевич*, поэт, писатель, 120 лет со дня рождения (1905-1995)
- 23 октябрь*** *Жаксылык Айжанов*, поэт, 75 лет со дня рождения (1950)

НОЯБРЬ

- 2 ноябрь*** *Жиенгали Тлепбергенов*, писатель, драматург, 130 лет со дня рождения
- 10 ноябрь*** *Умбетай Уайдин*, поэт, сатирик, 90 лет со дня рождения (1935-2018)
- 15 ноябрь*** *Малик Габдуллин*, писатель, литературовед, общественный деятель, 100 лет со дня рождения (1915-1973)
- 24 ноябрь*** *Сапаргали Бегалин*, писатель, основатель казахской детской литературы, 130 лет со дня рождения (1895-1983)

25 ноябрь* *Миржакип Дулатович*, поэт, писатель, крупный представитель казахской культуры и литературы начала XX века, 140 лет со дня рождения (1885-1935)

27 ноябрь* *Калдыбай Бектаев*, учитель-ученый, математик, лингвист, доктор филологических наук, профессор, 105 лет со дня рождения (1920-1996)

28 ноябрь* *Жумекен Нажимеденов*, поэт, 90 лет со дня рождения (1935-1983)

ДЕКАБРЬ

19 декабрь* *Толеген Токтаров*, Герой Советского Союза, 105 лет со дня рождения, (1920-1945)

24 декабрь* *Бауыржан Момышулы*, казахский советский писатель, Герой Советского Союза, ветеран Великой Отечественной войны 115 лет со дня рождения (1910-1982)

27 декабрь* *Мухамеджан Каратаев*, казахский литературовед, писатель, критик, академик Академии наук Казахской ССР, 115 лет со дня рождения (1910-1995)

СПИСОК ДЕЯТЕЛЕЙ, УЧРЕЖДЕНИЙ И ИСТОРИЧЕСКИХ СОБЫТИЙ, ДНИ КОТОРЫХ НЕ УСТАНОВЛЕННЫ

- ✓ *Тилеу Айтулы*, героический полководец 395 лет со дня рождения (1630-1684)
- ✓ *Айшуак хан*, 305 лет со дня рождения (1720-1810)
- ✓ *Актамберди Сарыулы*, 350 лет со дня рождения известного жырау, батыра, общественного деятеля (1675-1768)
- ✓ *Актан батыр*, 255 лет со дня рождения (1770-1854)
- ✓ *Актан Керейулы поэт*, 175 лет со дня рождения (1850-1912)
- ✓ *Абу-Насир Аль-Фараби*, великий мыслитель-ученый, 1155 лет со дня рождения (870-950)
- ✓ *Нурпеис Байганин поэт*, 165 лет со дня рождения (1860-1945)
- ✓ *Султан Баймагамбетов*, Героя Советского Союза 105 лет со дня рождения (1920-1943)
- ✓ *Жусуп Баласагуни*, поэт, мыслитель, ученый, государственный деятель, 1005 год со дня рождения (1020)
- ✓ *Былыык би*, 165 лет со дня рождения (1860-1933)
- ✓ *Доспамбет жырау*, 535 лет со дня рождения (1490-1523)
- ✓ *АРУ им.К.Жубанова*, 90 лет со дня основания (1935)
- ✓ *Казахского ханства*, 560 лет со дня образования (1465)

- ✓ **Махмуд Кашкари**, выдающийся ученый XI века, 995 лет со дня рождения (1030-1126)
- ✓ **Бокенбай батыр Караулы**, герой малого жуза 345 лет со дня рождения (1680-1774)
- ✓ **Монке би**, 350 лет со дня рождения (1675)
- ✓ **Бекет Мырзагулович**, 275 лет со дня рождения известного казахского героя, просветителя, архитектора (1750-1813)
- ✓ **Абыл Таракулы**, кюйши, народный композитор, 205 лет со дня рождения (1820 – 1892)
- ✓ **Тауке хан**, 345 лет со дня рождения (1680-1718)
- ✓ **Даулеткерей Шыгайулы**, 205 лет со дня рождения (1820-1887)
- ✓ **Казтуган Суйинишулы**, жырау, 605 лет со дня рождения (1420)

КРАТКОЕ ОПРЕДЕЛЕНИЕ К ЮБИЛЕЙНЫМ ДАТАМ

1 января

**«КАЗАХСТАНСКАЯ ПРАВДА»
105 лет со дня выхода первого номера (1920)**

Одним из величайших феноменов казахстанской журналистики является газета "Казахстанская правда". Сто лет назад, 1 января 1920 года, она была известна как "Известия Киргизского края", передает Kazpravda.kz со ссылкой на портал E-history.kz.

Заместитель главного редактора "Казахстанской правды" Сергей Нестеренко рассказал, как шло становление газеты, особенно с обретением Казахстаном независимости. Сергей работает в СМИ с 1991 года, практически всю историю независимости. После окончания университета начал трудовую деятельность в областной газете "Целиноградская правда", а вскоре стал собкором "Казахстанской правды" по Акмолинской области.

Первое время газета "Известия Киргизского края" выходила нечасто, материальных ресурсов хватало лишь на один выпуск газеты в неделю по четвергам. Член ревкома Седельников стал первым редактором "Известий Киргизского края". Затем его сменил большевик-публицист, член Казревкома Валерий Лежава-Мюрат.

В июле 1921 года газета стала выходить под именем "Степная правда", как официальный печатный орган РКП и ЦИК Казахской автономной советской республики. Основным приоритетом публикаций стала не политика, а экономические реформы. Материалы рубрики "Народное хозяйство" рассказывали о развитии промышленности, сельском хозяйстве республики.

Одной из сложных проблем редакции всегда был недостаток профессиональных корреспондентов. Для выхода из ситуации в 1923 году было принято решение об объединении "Степной правды" с "Оренбургским рабочим". Так родилась газета "Советская степь" – орган Киргизского РКП(б), Кирбюро ВЦСПС, Оренбургского губкома РКП(б).

Изменения пошли на пользу, вырос тираж, периодичность издания, появились новые жанры – очерки, фельетоны таких писателей, как М. Зощенко, О. Форш, К. Симонов, С. Михалков, К. Паустовский и многие другие.

С переносом столицы республики в Алма-Ату в августе 1929 года редакция последовала на новое место.

С января 1932 года Постановлением Пленума Казкрайкома газета стала всем известной "Казахстанской правдой". Во всех областях республики у газеты появились свои собственные штатные корреспонденты.

В годы войны многие работники издания ушли на фронт, какое-то время газета даже не выходила.

После войны в редакцию пришли профессионалы своего дела, среди них Ф. Боярский, П. Косенко, О. Мацкевич, Н. Шевцов, К. Ким, Ю. Кукушкин и многие другие.

23 марта 1958 года Указом Президиума Верховного Совета СССР газета была награждена орденом Трудового Красного Знамени.

С обретением независимости "Казправда" столкнулась с коммерческими изданиями, в сложных условиях конкуренции газете пришлось нелегко, к тому же ситуация осложнялась социально-экономическими проблемами. "Казправду" спас Вячеслав Срыбных, который сумел перестроить работу редакции на рыночный уклад.

1 января

ЖАКСЫЛЫК ТАСМАМБЕТОВ
70 лет со дня рождения (1945)

Тасмамбетов Жаксылык Нурадинович, родился в 1945 году с. Бозкуль Казалинского района Кзыл-Ординской области, по национальности казах, являются гражданином Республики Казахстан, имею учёную степень доктора физико-математических наук.

С 1967 года работают в Актюбинском педагогическом институте, позднее преобразованном в Актюбинский региональный государственный университет им. К. Жубанова.

Закончил механико-математический факультет Киевского государственного университета им. Т.Г.Шевченко по специальности «Математика».

В период с 1970-1974 годы на базе данного учебного заведения прошел стажировку и закончил аспирантуру. Занимают аналитической теорией систем дифференциальных уравнений в частных производных второго порядка.

По исследуемой теме в 1975 году успешно защитил кандидатскую диссертацию по специальности «Дифференциальные уравнения» при Киевском государственном университете им. Т.Г.Шевченко, а в 2004 - докторскую диссертацию по специальности 01.01.02. «Дифференциальные уравнения и математическая физика» на тему «Нормальные решения специальных систем дифференциальных уравнений в частных производных второго порядка с полиномиальными коэффициентами» при Диссертационном Совете Института математики МОиН РК.

На Республиканском уровне постоянно участвуют в разработке Госбюджетных тем по программе фундаментальных исследований МОиН РК.

Успешно совмещают научную работу с учебно-методической деятельностью. На протяжении многих лет плодотворно осуществляют деятельность на педагогической ниве в Актыобинском государственном университете им. К. Жубанова, пройдя путь от преподавателя до заведующего кафедрой и декана факультета.

Способствовал основанию кафедры «Информатики и вычислительной техники» в АГУ им. К. Жубанова и был ее первым заведующим.

В настоящее время читаю лекции, специальные курсы для студентов бакалавриата и магистратуры руковожу работой аспирантов. Мною подготовлены 2 кандидата физико-математических наук и 15 магистрантов. Все виды занятий провожу с применением инновационных технологий. Много времени уделяют руководству самостоятельной работой студентов. Автор более 220 научных работ, 10 учебных пособий, 1 монографии, учебного курса по IT-технологии для слушателей курсов повышения квалификации и около 80 методических работ, в том числе и по кредитной системе, которая была внедрена на экономическом факультете АГУ им. Жубанова именно под его руководством.

Руководить студенческими научными работами, которые были отмечены дипломами и грамотами на Республиканских и Международных научно-практических конференциях молодых учёных и студентов, состоявшихся в городах Астана, Оренбург, Актобе, Прага, София. Участвовал во многих конференциях, которые состоялись в странах дальнего и ближнего зарубежья.

В качестве опытного преподавателя оказывают большую практическую помощь молодым преподавателям физико-математического и экономического факультетов университета, Уделяют большое внимание международным связям университета. Был организатором семи Международных конференций по экономике, посвященных проблемам рыночной экономики и конкурентоспособности экономики РК и проведенных совместно с Оренбургским государственным университетом.

С 1 сентября 2022 года исполняют обязанности доцента кафедры Математики Западно-Казахстанского государственного университета им. М.Утемисова.

Является обладателем гранта «Лучший преподаватель ВУЗа-2007».

5 января

КАДЫР МЫРЗАЛИЕВ
90 лет со дня рождения (1935-2011)

Кадыр Гинаятулы Мырзалиев, Кадыр Мырза Али (1935-2001) – поэт, Народный писатель Казахстана (1995).

Поэт родился 5 января 1935 года в городке Жымпиты Уральской области. 1958 году окончил филологический факультет КазНУ имени аль-Фараби.

Свою трудовую деятельность начал с детского журнала «Балдырған». Служил заведующим отдела поэзии и критики, ответственным секретарем, затем заместителем главного редактора журнала «Жулдыз». В 1968-1973 гг. работал заведующим отдела казахской поэзии в издательстве «Жазушы», после редактором в издательстве «Балауса», а затем советником секции поэзии союза Писателей Казахстана.

В 1966 году был награжден премией Казахстана Ленинской комсомолии за сборник стихотворений «Ой арманы». В 1980 году стал лауреатом государственной премии Казах КСР за книгу «Жерұйық». В 2001 году был награжден премией «Тарлан».

Его первые произведения были опубликованы в 1954 году в республиканском журнале «Пионер». С того времени из-под пера Кадыра Мырза Али вышли более семидесяти произведений поэтического, прозаического и литературно-критического характера. Его стихотворения вошли в программу учебников для школы. Он также является автором острых сатирических комедий «Сақал саудасы», «Қасқыр қақпан» и драмы «Әмір Темір». Первый сборник стихов «Көктем» вышел в 1959 году.

Кадыр Мырза Али также славится и в области художественного перевода. Он переводил классиков мировой литературы. Его сборники также были переведены на английский, французский, болгарский, польский и финский языки. Вышли сборники стихов на русском языке, такие как «Бессонница» (1967), «Белая юрта» (1968), «Соловьиный сад» (1971), «Степные пути» (1975), «Твой дом» (1976), «Верхняя струна домбры» (1976), «Ладони» (1984), «Нижняя струна домбры» (1985). В 1975-1980 г.г. вышли следующие сборники – «Күміс Қоңырау» на узбекском языке, «Алақан» на киргизском языке, «Бұлбұл бағы» на азербайджанском и «Шымыр жаңғақ» на монгольском языке.

10 января

ЕСЕНБЕРЛИН ИЛЪЯС
110 лет со дня рождения (1915-1983)

Ильяс Есенберлин родился 10 января 1915 г. в городе Атбасар Акмолинской области. Его родители скончались, когда ему было пять лет. Он воспитывался в детском доме, там же начал писать стихи. Большое влияние на становление его личности оказал известный акын Какбай, который знал множество казахских легенд и преданий. Помимо изучения народного творчества, мальчик читал мировую литературу, увлекался рисованием.

Позднее он уехал в Кызылорду, учился в интернате, затем работал в райисполкоме в Карсакпае. В 1940 г. окончил Горнометаллургический институт в Алматы. В годы учебы был активным студентом, в 1937 г. Ильяса Есенберлина избрали делегатом 1-го Чрезвычайного съезда Советов Казахстана, принимавшего первую конституцию Казахской ССР.

После окончания вуза Ильяса Есенберлина направили работать в Жезказган. В начале Великой Отечественной войны его призвали в армию и мобилизовали на фронт. Он также прошел обучение в Рижском военно-политическом училище. В 1942 г. был тяжело ранен в ногу, почти год провел в госпитале в Костроме и в итоге был комиссован по инвалидности. Ильяс Есенберлин награжден медалями «За боевые заслуги» и «За оборону Ленинграда».

Вернувшись в Алматы, он продолжил писать стихи и поэмы («Айша», «Султан» и другие). Пробовал себя в драматургии, его пьесу «Борьба в горах» ставили в Республиканском театре юного зрителя.

До 1947 г. Ильяс Есенберлин работал в ЦК Компартии КазССР. Был женат на дочери бывшего наркома юстиции Хамзы Жусупбекова, репрессированного и расстрелянного в 1937 г. Своим браком поэт навлек на себя преследование властей. В 1949 г. его арестовали и осудили на десять лет. В том же году свет увидел сборник его стихов «Песни благородства».

Ильяс Есенберлин отбыл половину срока, трудясь на строительстве Каракумского канала горным инженером по взрывным работам. После смерти Иосифа Сталина его освободили и реабилитировали. Затем он работал в министерстве геологии КазССР, был начальником управления Берсугирской шахты. В творчестве он перешел с поэзии на прозу («Повесть о человеке», «На берегу реки»).

В 1958 г. Ильяс Есенберлин стал редактором сценарно-редакционной коллегии киностудии «Казахфильм». В 1960 г. он приступил к работе над исторической трилогией «Кочевники», которую задумал еще в 1945 г.

С 1962 г. Ильяс Есенберлин работал редактором Казгослитиздата, в 1967 г. - директором издательства «Жазушы». В 1966-1968 г. он также выпустил несколько соцреалистических романов - «Схватка» о казахстанских инженерах, «Опасная переправа» о становлении советской власти в Казахстане, «Влюбленные». В 1968 г. Ильяса Есенберлина наградили Государственной премией КазССР за «Схватку».

В 1969 г. он закончил первый роман трилогии «Кочевники» «Кахар» (на русском языке «Хан Кене») о последнем казахском правителе Кенесары. В 1971 г. вышла вторая часть «Алмас кылыш» («Заговоренный меч»), третья книга «Жанталас» («Отчаяние») была выпущена в 1973 г. В произведениях Ильяса Есенберлина описываются исторические события с XV по середину XIX века — становление Казахского ханства, сложные взаимоотношения с Джунгарией и Китаем, а также присоединение к Российской империи. В 1976 г. трилогия была издана как роман «Кочевники» (перевод Мориса Симашко). Книга была переведена на многие языки мира и издавалась миллионными тиражами.

В 1971-1975 г. Ильяс Есенберлин занимал пост секретаря Союза писателей КазССР. В 1975 г. он решил полностью посвятить себя творчеству. С 1974 по 1984 г. свет увидели более десяти его романов - «Прикрой своим щитом», «Золотые кони просыпаются», «Мангистауский фронт», «Завещание», «Дальние острова», «Праздник любви», «Радость белых лебедей», «Лодка, переплывшая океан» и другие произведения.

В 1979-1983 г. Ильясом Есенберлиным была написана трилогия «Золотая Орда», в которую вошли романы «Шестиглавый Айдахар», «Шесть голов Айдахара» и «Гибель Айдахара» («айдахар» - «дракон»). Книги рассказывают об истоках казахской нации.

5 октября 1983 г. Ильяс Есенберлин скончался в Алматы. В родном городе писателя Атбасаре был открыт музей, посвященный его творчеству, его именем была названа школа-гимназия № 1. Его имя также присвоено гимназии № 25 в Алматы. Улица Ильяса Есенберлина имеется в Атбасаре, Астане и Алматы (проходит между Центральным парком и зоопарком). В 2005 г. по мотивам «Отчаяния» был снят исторический фильм «Кочевник».

12 января

САБИТ ДОСАНОВ

85 лет со дня рождения (1940-2024)

Родился в 1940 году в ауле Байгабул Амангельдинского р-на Тургайской обл. После окончания факультета журналистики Казахского государственного университета им. С. Кирова работал редактором Государственного комитета КазССР по телевидению и радиовещанию, редактором отдела прозы издательства «Жазушы».

Заслуженный деятель РК, лауреат Международной премии им. М. Шолохова, автор нескольких десятков художественных произведений, переведённых на языки народов ближнего и дальнего зарубежья.

В истории казахской литературы он второй, после С. Муканова, писатель работающий во всех литературных жанрах. Писатель достойно представляет казахскую культуру зарубежом и принимает активное участие в общественной жизни республики.

Сабит Досанов - почётный гражданин городов Дунду (Ангола) и Аркалык, Аксуатского р-на ВКО и Амангельдинского р-на Костанайской области, почётный профессор Восточно-Казахстанского гос. университета.

2 февраля

МУХТАР МАГАУИН

85 лет со дня рождения (1940)

Народный писатель Казахстана. Родился в 1940 году Чубартауском районе Семипалатинской области. В 1962 году окончил Казахский государственный национальный университет им. Аль-Фараби, в 1965 – аспирантуру.

Работал заведующим отделом литературной критики газеты «Қазақ әдебиеті» М. Магауин не только замечательный писатель, но и прекрасный переводчик. Его перу принадлежат переводы на казахский язык сборника избранных рассказов С. Моэма, роман Г. Хаггерта «Копи царя Соломона» и др.

Отличительной чертой таланта Мухтара Магауина является стремление не только глубоко познать историю своего народа, но и правдиво отразить ее в литературных трудах.

В исторических, художественных произведениях писатель воспроизводит неповторимый колорит того или иного исторического периода, жизнь людей, их обычаи и обряды, мечты и стремления.

В 1997 году мэтр казахской литературы, народный писатель Казахстана Мухтар Магауин был признан лучшим писателем тюркского мира и стал лауреатом престижной международной премии Фонда деятелей искусств и писателей Турции «За заслуги перед тюркским миром». Премию М. Магауину вручил в Анкаре 7 мая 1998 года лично президент Турецкой Республики Сулейман Демирель.

13 февраля

ЕСКЕНДИР ХАСАНГАЛИЕВ
85 лет со дня рождения (1940-2021)

Ескендир Утегенович Хасангалиев (казахский: Ескендір Хасанғалиев, 13 февраля 1940, аул Батбаккуль, Каратобинский район, Западно-Казахстанская область, Казахская ССР, СССР) — известный казахский композитор-песенник, певец (лирический баритон), народный артист Казахской ССР (1984). Один из основоположников казахской современной песни, член Союза композиторов Казахстана, член правления Международного фонда им. Д. А. Кунаева.

Родился в западноказахстанском ауле Батбаккуль, земляк популярного казахского певца, домбриста и композитора Гарифуллы Курмангалиева, выходца из соседнего аула Аккуль.

Его родители — Кубаш Ибрашев (1918-1942) и Ханаш Утегенова (1924-1985). Но отец, учитель математики, рано скончался и Ескендира усыновили дедушка и бабушка по материнской линии — Утеген и Бахия Хасангалиевы. Именно они передали ему любовь к пению. Звуки домбры, народные песни и мелодии сопровождали его с самого детства. Западный Казахстан — это родина Курмангазы, Даулеткерей, Дины Нурпеисовой, Мухита, Гарифуллы Курмангалиева.

Аульный парнишка впервые познакомился с нотной грамотой, обучаясь на 6-ти месячных курсах баянистов в городе Уральск.

А фортепиано впервые увидел только в 19 лет, когда в 1959 году поступил на подготовительное отделение консерватории имени Курмангазы.

До приезда в Алма-Ату он не говорил по-русски, зато воспитанник аула в чистом виде знал казахское народное творчество и основой всех его произведений стали народные мотивы.

В 1964 году закончил вокально-хоровой факультет Алма-Атинской государственной консерватории им. Курмангазы (классы Надии Шариповой — по вокалу и Галины Виноградовой — по хоровому дирижированию).

С 1963 года — музыкальный редактор Казахского радио.

В 1969-1970 гг. — преподаватель хорового дирижирования в КазГосЖенПИ.

С 1970 года — штатный солист Казахского радио и телевидения.

В 1978 году — закончил Чимкентский институт культуры имени Аль-Фараби (заочно).

Обладая прекрасным голосом, он стал солистом Казахского радио и телевидения, исполняя казахские народные песни и песни композиторов Казахстана.

Первую свою песню Ескендир Хасангалиев сочинил в 1961 году. Эта песня — «Анаға сәлем» (Привет матери). Она сразу стала популярной и любимой в народе. Вот уже пятьдесят лет она звучит и притягивает слушателей своей красотой и мелодичностью. Именно с этой песни начинается творческий путь Ескендира Хасангалиева, как певца и композитора.

Потом были «Асыл арман» (Драгоценная мечта), «Әдемі-ау» (Моя красивая), «Сағындым сені» (Тоскую по тебе), «Бозторғайым» (Мой жаворонок) и многие др. В течение более 50-ти лет творческой деятельности им написано свыше 200 песен, романсов, хоровых произведений, музыки к кинофильмам и музыкальным спектаклям.

Песню «Әдемі-ау» на слова Б. Тажибаева он посвятил девушке, случайно встреченной им на концерте в Караганде в начале семидесятых годов. Только через 4 года он вновь увидел её в Алма-Ате и она стала его супругой.

Впоследствии, своей жене Дарико Хасангалиевой (в девичестве Ашляевой) он посвятил и другие лирические песни — «Гүл сезім» (Цветок нежности), «Есіңе ал» (Вспомни обо мне), «Ескіргемен махаббат» (Вечная любовь) и др.

Патриотическая «Атамекен» (Земля отцов) на слова Кадыра Мырзалиева была написана в 1970 году к 50-му юбилею Казахской ССР и стала очень популярной.

В 1978 году в честь рождения сына Биржана, Ескендир Хасангалиев написал трогательную колыбельную песню «Келші-келші, балашым» («Приди ко мне, мой малыш»).

Композитор сочинил также музыку к художественным фильмам «Хлеб и соль» (1977), «Кто ты, всадник» (1987), «Тақыр», к спектаклю «Студенттер» и др.

15 февраля

ЕРМУХАН БЕКМАХАНОВ

115 лет со дня рождения (1915-1966)

Известный ученый-историк, доктор исторических наук (1948), профессор (1949), член-корреспондент Академии Наук Казахской ССР (1962). Автор работ по этнографии, истории, литературе, правовым наукам, атеизму, истории культуры и искусства казахов, учебников и учебных пособий по истории Казахстана для средней школы. Награждён орденом и медалями СССР.

Ермухан Бекмаханов родился 15 февраля 1915 года в Баянаульском районе Павлодарской области. После окончания в 1937 году Воронежского педагогического института в России работал в научно-исследовательском институте при комиссариате народного просвещения КазССР. В годы Великой Отечественной войны он был начальником управления Республиканского комиссариата народного просвещения, одновременно занимался преподавательской деятельностью в высших учебных заведениях.

В 1946–1947 годах Е. Бекмаханов — заместитель по научной работе директора Института истории, археологии и этнографии при АН КазССР; с 1947 года до самой смерти (6 мая 1966 года) возглавлял организованную им самим кафедру истории Казахстана в Казахском государственном университете.

Научное наследие Е. Бекмаханова особо выделяется разносторонностью тем, широким охватом исторических вопросов и основательностью их решения. Началом его труда послужила монография, вышедшая в свет в 1947 году в Алматы на русском языке под названием «Казахстан в 20–40-е годы XIX века». По этой теме он защитил докторскую диссертацию в 1946 году в Москве.

В тот период, в обстановке всеобщей подозрительности, перегибов, искажений нашлись такие рецензенты, которые считали данный труд Е. Бекмаханова попыткой обосновать и оправдать движение под руководством Кенесары Касымова, выдвинули против него политические обвинения, объявили проповедником буржуазно-националистической идеологии. Споры вокруг труда Е. Бекмаханова усилились во второй половине 1947 года, но ученый стоял на своем. В 1947–1950 годах положение его стало крайне тяжелым, с каждым днем усиливались обвинения в его адрес, возрастало моральное давление. В 1951 году его уволили с работы в университете, исключили из рядов партии. Красная империя безжалостно наказала его за то, что он в своей книге охарактеризовал Кенесары Касымова как батыра, отдавшего свои силы и жизнь в борьбе за свободу народа.

Некоторое время Е. Бекмаханов преподавал историю в школе в Нарынкольском районе Алматинской области, вскоре устроился учителем в школу села Новотроицк, Шуйского района Жамбылской области. Здесь его и арестовали 5 сентября 1952 года. В течение двух месяцев шло расследование, а 3 ноября 1952 года на Е. Бекмаханова подготовили обвинительное заключение по делу № 699.

На основании этого обвинения по указу коллегии по уголовным делам Верховного Суда КазССР 2 декабря 1952 года Е. Бекмаханов был осужден на 25 лет и сослан в один из отдаленных лагерей ГУЛАГа.

В результате многочисленных его заявлений из лагерей в соответствующие органы и благодаря помощи отзывчивых людей, таких как общественный деятель, академик Анна Михайловна Панкратова, после расстрела Л. П. Берии дело Е. Бекмаханова было пересмотрено и закрыто 16 февраля 1954 года, а сам он был реабилитирован.

Несгибаемый ученый, несмотря на невыносимые мучения, испытанные им в лагерях ГУЛАГа, оставил богатое научное наследие, ставшее народным достоянием. После реабилитации он закончил труд «Присоединение Казахстана к России», начатый им еще до ГУЛАГа. Благодаря неоценимой помощи А. М. Панкратовой, этот труд вышел в свет в 1957 году в Московском издательстве «Наука» в объеме 30 печатных листов.

Е. Бекмаханов снова занял в обществе достойное место. Ему вернули организованную когда-то им самим кафедру. В 1964 году он был избран членом-корреспондентом АН КазССР. В последние 10 лет своей жизни он плодотворно работал, написал глубоко содержательные научные произведения, в том числе учебник по истории Казахской ССР для средних школ; участвовал в подготовке молодых ученых. Сегодня его ученики, достигнув ученых степеней докторов наук, продолжают научное дело своего наставника.

После получения Казахстаном суверенитета главный труд Е. Бекмаханова «Казахстан в 20–40-е годы XIX века» был реабилитирован и выпущен издательством «Қазақ университеті» (сейчас «Санат») на русском и казахском языках.

1 марта

АССАМБЛЕИ НАРОДА КАЗАХСТАНА 30 лет со дня образования (1995)

Ассамблея народа Казахстана (АНК) образована Указом Главы государства 1 марта 1995 года.

В гг. Астана, Алматы, Шымкент и областях созданы региональные ассамблеи, их возглавляют соответствующие акимы. Высшим органом Ассамблеи является сессия, которая проходит ежегодно под председательством Президента страны - Председателя АНК. Все ее решения являются обязательными для рассмотрения государственными органами.

Между сессиями работает Совет Ассамблеи, куда входят представители республиканских этнокультурных объединений (далее - ЭКО), общественные деятели, депутаты Парламента, министры, акимы областей.

Деятельность АНК основана на Конституции РК, Законе РК «Об Ассамблее народа Казахстана» (2008 г.), а также Концепции развития АНК на 2022–2026 годы, утвержденной Указом Президента.

С 2022 года АНК представлена в высшем законодательном органе – Сенате Парламента РК. Указом Главы государства по рекомендации АНК назначены 5 депутатов.

Сегодня в республике работает более 1000 этнокультурных объединений, в том числе 14 республиканских. Из них 405 этнокультурных объединений аккредитованы в АНК (14 республиканских и 391 региональных).

В 17 регионах страны работают филиалы Республиканского общественного объединения «Ассамблея жастары», в 3-х новообразованных регионах прорабатывается вопрос официальной регистрации филиалов.

Актив РОО «Ассамблея жастары» - более 8000 молодежи.

За 2022 год молодежью АНК проведено более 2 тысяч мероприятий с участием 200 тыс. человек.

40 Домов дружбы - многофункциональные ресурсные центры Ассамблеи. В Алматы действует республиканский Дом дружбы.

Для научно-аналитического обеспечения деятельности АНК по поручению Главы государства в 2009 году создан Научно-экспертный совет АНК.

В его составе 58 ученых, из них 35 - доктора наук, 12 - кандидатов наук, а также руководители исследовательских институтов и общественные деятели.

Под эгидой Ассамблеи в регионах действуют 1 072 Совета старейшин (7 145 членов) и 1 712 Советов матерей (14 148 членов) на областном, городском, районном и сельском уровнях, а также в коллективах крупных предприятий. Они активно участвуют в решении насущных проблем населения на местах, работают в области профилактики любой конфликтности.

Одно из направлений работы АНК – содействие развитию института медиации в сфере общественного согласия и общенационального единства. В сеть медиации Ассамблеи входят 1 республиканский и 19 региональных Советов, а также 19 при Домах дружбы, под эгидой АНК открыты 443 диалоговых площадок.

Ассамблея содействует развитию благотворительности в стране, оказывает координирующую и иную поддержку.

20 марта

ТУМАНБАЙ МОЛДАГАЛИЕВ
90 лет со дня рождения (1935-2011)

Туманбай Молдагалиев родился 20 марта 1935 года в совхозе «Жарсу» Енбекшиказахского района Алматинской области. Народный писатель РК, соавтор текста гимна, поэт, воспевающий природу и любовь — Туманбай Молдагалиев пришел в поэзию в середине 1950-х годов. В 1954 году было опубликовано первое стихотворение поэта «Украинской девушке». Закончил филологический факультет Казахского государственного университета (1956).

В 1957 году вышла в свет первая поэтическая книга «Студенческая тетрадь». Затем были изданы сборники стихотворений, поэм, песен, созданных совместно с известными композиторами Н. Тлендиевым, Ш. Калдаяковым, А. Бейсеуовым и другими. Среди них «Камила» (1960), «Весенние зори» (1961), «Песнь о Ферузе» (1964).

Работал в журнале "Пионер) (1959–1970), был ответственным секретарем журнала "Балдырған) (1970–1973). С 1973 года работал в главной редакции детской и юношеской литературы при издательстве «Жазушы» и главным редактором литературного альманаха «Жалын».

«Зулайды күндер» (1965), «Жүрегім менін сапарда» (1966) и др. За книгу «Жана дәптер», опубликованную в 1967 году, Т. Молдагалиеву присуждена премия Ленинского комсомола Казахстана (1968). Пользуются успехом у читателей также книги поэта «Ескерткіш» (1969), «Шақырады жаз мені» (1970), «Жүрек ояу қашанда» (1972). Опубликованы сборник избранных стихов «Қош, кектем» (1971), сборник поэм «Хаттар» (1974). На русском языке вышли в свет стихи Т. Молдагалиева «Я — сын Семиречья» (1962), «Первая встреча» (1968), «Новая тетрадь» (1969).

Т. Молдагалиев написал тексты ко многим песням.

Широкой популярностью пользуются песни на его слова: «Құстар қайтып барады» (муз. Н. Тлендиева), «Бақыт құшағында», «Әнім сен едің» (муз. Ш. Калдаякова), «Ертіс вальсі» (муз. Жамакаева), «Шақырады көктем» (музыка А. Бейсеуова) и др.

плодотворно трудится и в области художественного перевода. Им переведены на казахский язык произведения классиков русской и зарубежной литературы Д. Байрона, М. Ю. Лермонтова, Т. Г. Шевченко, О. Туманян, С. Капутикян, Г. Гуляма, Х. Гуляма, Р. Гамзатова, Зульфийи и др.

1–24 мая 1992 года в городе Бурса состоялся праздник поэзии, на котором Туманбаю Молдагалиеву была присуждена Международная премия им. Физули.

21 марта

КУАНДЫК ШАНГЫТБАЕВ
100 лет со дня рождения (1925-2001)

Родился 21 марта 1925 года в поселке Карабутак Актюбинской области. Дед поэта Шангытбай был богатым и уважаемым человеком, в 1910 г. совершившим хадж в Мекку. Отец поэта — Шангитбаев Толеген был арестован в 1937 году как «японский шпион» и, осужденный на 10 лет, в 1941 г. погиб в одном из лагерей ГУЛАГа под Рыбинском; родные братья как отца будущего поэта (Шангытбаев Жунус), так и его матери (Ахметов Сауда) тоже были приговорены к расстрелу как «враги народа».

Лишившийся отца 12-летний мальчик, отличник учёбы, был исключен из пионеров. В 1940 году он приезжает в г. Алматы и поступает на факультет филологии Казахского государственного университета. Будучи студентом 1 курса, Куандык Шангитбаев пишет в соавторстве с М. Балакаевым (в будущем — профессором) «Учебник казахского языка для III—IV классов», выпущенный в 1941 году и выдержавший несколько переизданий. С декабря 1941 года Куандык Шангитбаев — редактор Казахского объединённого госиздательства («КазОГИЗ»), совмещает работу с учёбой. В 1942 году увидела свет его первая поэтическая публикация — перевод на казахский язык поэмы М. Горького «Девушка и смерть».

Главный редактор издательства Бейсембай Кенжебаев поручает К. Шангитбаеву редактирование романа Мухтара Ауэзова «Абай», при этом просит его держать это в тайне, поскольку ЦК компартии Казахстана запрещает издание этого романа как произведения «буржуазно-националистического» толка.

Вся работа ведется подпольно, и в 1942 году роман Мухтара Ауэзова «Абай» все-таки выходит в свет. Б.Кенжебаев и К.Шангитбаев совместно пишут рецензию на книгу, которая под названием «Энциклопедия казахской жизни» была опубликована в центральной республиканской газете «Социалистік Қазақстан». Последствия этой дерзкой публикации не замедлили сказаться: редактора романа Куандыка Шангитбаева отправляют в Актюбинскую область, в качестве литсекретаря народного акына Нурпеиса Байганина, а главного редактора издательства Бейсенбая Кенжебаева освобождают от работы (статья К.Шангитбаева об этом опубликована в республиканской газете «Егемен Қазақстан» от 21.08.1992 г.).

И хотя постановлением Бюро Президиума Казфилиала АН СССР от 12 мая 1943 года (за подписью Каныша Имантаевича Сатпаева) студента Куандыка Шангитбаева переводят экстерном в аспирантуру по профилю литературы, он не уходит в науку, оставаясь верным литературе, и в том же 1943 году Мухтар Омарханович Ауэзов пишет предисловие к будущей книге 18-летнего тогда поэта, которая не будет издана ещё два года. В Актюбинске Куандык Шангитбаев, являясь литсекретарем Нурпеиса Байганина, с сентября 1943 года одновременно заведует кафедрой казахского языка и литературы педагогического института.

В стенах Учительского института он и встречает свою избранницу — Марьям, дочь покойного к тому времени замнаркомпроса республики Ильяса Темирбекова. В 1945 году Куандык Шангитбаев возвращается снова в Алма-Ату, редактором в «КазОГИЗ».

Широко известны в Казахстане переводы Куандыка Шангитбаева на казахский язык рубаи Омара Хайяма, впервые изданные в 1964 году.

Перу поэта принадлежат также переводы произведений Лермонтова, Гёте, Гейне, Бёрнса, Хафиза и многих других произведений поэзии Востока и Запада.

Как драматург Куандык Шангитбаев написал несколько пьес, самая популярная из которых — комическая пьеса в стихах «Беу, Қыздар-ай!» («Ох уж эти девушки!»); в соавторстве с Канабеком Байсеитовым), переведенная на русский, узбекский, киргизский, татарский, туркменский, каракалпакский, уйгурский, корейский языки и с 1960 года по сей день не сходящая со сцен театров. В 1964 году Куандыком Шангитбаевым написано либретто к первой казахской комической опере «Айсулу» (композитор — Сыдык Мухамеджанов).

Скончался поэт 19 февраля 2001 года. Его именем названы улицы в городах Алматы и Актобе, школа на его малой родине — в посёлке Карабутак.

22 марта

***«АНА ТІЛІ» 35 лет
со дня выхода первого номера (1990)***

Ана тили (каз. Ана тілі) - еженедельная газета в Казахстане на казахском языке. Учредитель - Международное общество «Қазақ тілі» и коллектив еженедельника «Ана тілі». Первый номер вышел 22 марта 1990 года в Алма-Ате в качестве еженедельника по краеведению и языкознанию республиканского общества «Қазақ тілі». Объём - 16 страниц, формат А3. Первый главный редактор - Ж. Бейсембайулы. Выпускает также приложение для нефтяников «Алтын дария» (с 1998 года). Основная тема еженедельника - актуальные проблемы казахского языка, литературы и истории.

1 апреля

НУРГИСА ТЛЕНДИЕВ
100 лет со дня рождения (1925-1998)

Родители Нургисы были довольно уважаемыми в регионе людьми. Отец мальчика Атабай хорошо играл на домбре, был знатоком народных казахских песен. Мать Салиха любила музыку не меньше мужа, пела и даже играла на гармонии. В талантливой семье 1 апреля 1927 года родился Нургиса Тлендиев.

Нургиса рос активным и любознательным ребенком, не раз попадал в различные переделки. Сам Нургиса рассказывал, что матери, которая старалась уберечь его от беды, иногда приходилось привязывать ногу сына к дереву, чтобы тот ничего не натворил. Поэтому родители в надежде унять его энергию научили его играть на домбре. В четыре года ему подарили пианино, а мать стала учить его нотной грамоте. Это оказалось судьбоносным решением для Нургисы.

Следующего решения ждать оказалось недолго. В 1933 году произошла встреча мальчика с Ахметом Жубановым. Сам Нургиса много лет спустя рассказывал, что Жубанов в то время активно искал домбристов для новообразованного Оркестра академических народных инструментов имени Курмангазы. В один из дней он проходил мимо дома Нургисы и услышал звуки домбры. Жубанову стало интересно, кто же так виртуозно владеет инструментом? Увидев шестилетнего ребенка, композитор попросил у его матери разрешения еще раз послушать игру сына. Мать Салиха (на фото слева) согласилась, но лишь с одним условием: она повесила между сыном и Жубановым занавеску, защищая таким образом ребенка от сглаза. Ахмет Куанович долго вслушивался в игру мальчика и в конце концов настоятельно посоветовал ему пойти в музыкальное училище. Этот совет был сродни признанию таланта шестилетнего ребенка.

Салиха отвела мальчика в училище, но Жубанова там не оказалось. В его отсутствие новым учеником занялся другой композитор Латиф Хамиди, который пристроил мальчика в танцевальный класс.

Какого же было удивление вернувшегося из командировочной поездки Жубанова, когда он увидел, что талантливый домбрист исправно ходит на занятия балетом! Вскоре Жубанов был переведен в музыкальный класс.

19 апрель

АДАМ МЕКЕБАЕВ
85 лет со дня рождения (1940-2014)

Адам Мекебаев родился в апреле 1940 года в совхозе Акжар Кармакшинского района. В 1965 году окончил Казахский государственный университет. В этом же году стал работать в республиканской газете «Лениншіл жас» (ныне «Жас Алаш»). В 1966 году продолжил трудовой путь в Кызылординском областном управлении культуры. В 1970-х возглавил областной Дом народного творчества, был редактором республиканских издательств «Қайнар» и «Жазушы».

Талантливый писатель в дальнейшем окончил высшие литературные курсы в Москве, работал ведущим инструктором в Министерстве культуры КазССР, советником Государственной коллегии сценаристов КазССР. Свой творческий путь продолжил в газете «Қазақ әдебиеті», журналах «Жұлдыз», «Ақ желкен», «Ақиқат».

Он известен десятками интересных прозаических книг, среди которых «Жадыра», «Айтылмай қалған аңыз» («Недосказанная легенда»), «Жезтыр-нақ» и другие. Он автор романов «Періште келіншек» («Женщина-ангел»), «Жер кіндігіндегі апат» («Трагедия в центре планеты»), «Дауылды жер» («Штормовая земля»), «Қазына сыры» («Секреты сокровищницы») и многих других работ.

Некоторые произведения автора издавались на русском языке. Повести писателя «Лебединая печаль», «Суховей» вышли в свет в московском издательстве «Советский писатель». Они были переведены на многие языки мира. Полюбившиеся всеми книги А.Мекебаева «Бойжеткен», «Аяқталмай қалған аңыз», «Айлы түннің көлеңкесі» были высоко оценены литературными критиками. В 2009 году в серии «Сырдария кітапханасы» («Библиотека Сырдарьи») вышел двухтомник его книги.

Адам Мекебаев вместе со своей любимой супругой, отличником образования РК Гульжамилей Ескобек вырастили и воспитали пятерых замечательных детей. Каждый из них нашел свою дорогу в жизни.

А.Мекебаев был одним из ярких представителей казахской литературы. Ему небезразлична была судьба казахского народа. Он умер в сентябре 2014 года. После смерти писателя Министерством культуры и спорта РК в 2015 году был издан трехтомник его произведений, а в 2020 году в свет вышла книга нашего земляка «Тайник в степи» на русском языке.

В своих воспоминаниях известный казахский писатель Дукенбай Досжанов отмечал, что в каждом произведении А.Мекебаева был глубокий философский смысл. Он делился порой никому неизведанным миром, мыслью, которая не постигала умы других великих людей. Адам занимает особое место в отечественной литературе. Это был человек, который мог уверенно говорить свое веское слово, имел свой стиль и почерк в литературе.

26 апреля

САБИТ МУКАНОВ

125 лет со дня рождения (1900-1973)

Сабит Муканов родился 13 (26) апреля 1900 года в Таузарской области Акмолинской губернии (ныне Северо-Казахстанская область) в семье скотовода. Из племени аргын рода сыйбан.

Начал печататься с 1922 года. Одни из первых произведений: романы «Сын бая» (1928), «Светлая любовь» (в 1931), «Темиртас» (1935).

Автор романов «Ботагөз», «Сырдария», автобиографической трилогии «Школа жизни». Видный организатор литературного дела в республике. Исследовал историю и теорию литературы. Изучал казахскую литературу XVIII — начала XX веков, творчество отдельных казахских прозаиков и поэтов — С. Сейфуллина, М. Ауэзова, Т. Жарокова, А. Тажибаева, народных акынов республики.

Много лет он занимался исследованием научного и литературного наследия Чокана Валиханова и Абая Кунанбаева. Ему принадлежит первое систематическое изложение жизни и творчества великого казахского поэта Джамбула Джабаева.

В 1974 году вышло посмертное издание его этнографического труда «Народное наследие», где исследованы древние народные предания, шежере, хозяйство и быт дореволюционных казахов, их материальная и духовная культура. Его книги переведены на многие языки.

Муканов Сабит Муканович один из основоположников казахской литературы, народный писатель Казахстана, общественный деятель, академик академии наук Казахстана. Общение с представителями казахской интеллигенции прогрессивных взглядов Ш.Тулегеновым и Х.Махметовым расширило его литературные и политические познания.

В 1918-1919 учился на учительских курсах в Омске, одновременно был секретарем Магжана Жумабаева. После окончания курсов учительствовал в ауле.

В своих произведениях, отличавшихся многообразием тематики, Сабит Муканов отразил многовековой быт, культуру, историю казахского народа. Творческую деятельность начал как поэт: стихи «Көңілім» («Думы», 1917), «Бостандық» («Свобода», 1919). Поэтические произведения Сабита Муканова воссоздают после революционную жизнь казахского народа, переход от одного общественного строя к другому осмыслен в поэмах «Жұмаштың өлімі» («Смерть Жумаша»), «Альбом», «Балбөпе», «Сұлушаш», «Ақ аю» («Белый медведь»), «Жұпархан» и другие.

В 30-е годы в творчестве С.Муканова преобладает проза. С 1935 по 1956 год Мукановым написаны романы: “Темиртас”, “Эсиль”, “Ботагоз”, “Школа жизни”(две книги),”Сыр-Дарья” (1948 г.), “Степные волны”, повести “Друзья”, “Балуан Шолак” (издана в 1942 г., затем была переработана и включена в 6 том “Избранных сочинений”).

Для творчества Муканова характерна одна особенность - он стремился быть в гуще жизни, черпать материал из живой действительности.

Поэтому и в слабых произведениях есть куски живой жизни.

Сабит Муканов занимался исследованием научного и литературного наследия Шокана Уалиханова. Итогом долгих лет работы стало драматическое произведение: «Шоқан Уәлиханов», драма «Қашқар қызы» («Дочь Кашгарии») и незавершенная диалогия «Аққан жұлдыз» («Промельшувший метеор»).

Умер он 18 апреля 1973 году в Алматы.

6 мая

РАУФ КУТУЕВ

100 лет со дня рождения (1925-1944)

Родился в семье служащих в г. Куйбышеве. Татарин. Мать - Фатыма Хайрулловна (девичья фамилия Терегулова), отец Ибрагим Идиятуллович Кутуев. В 1930 году с родителями переехал в г. Актюбинск. С 1934 года Рауф обучался в татарской школе №4, где окончил 6 классов. Затем он в течение года продолжил свое образование в школе №2.

В феврале 1942 года Рауф пошел работать на оборонный завод № 692, эвакуированный из Москвы, (после войны он стал называться «Актюбрентген»), где получил специальность слесаря. Сначала Р.И. Кутуев был направлен в войска 3-го, а затем 2-го Украинских фронтов. Боевое крещение он получил в августе 1943 года.

В составе войск Южного и 4-го Украинского фронтов принимал участие в Донбасской и Мелитопольской наступательных операциях в 1943 г. Участвовал в освобождении Запорожья, воевал на Изюмском направлении. В ноябре 1943 года отправили на краткосрочные курсы командного состава, и 15 мая 1944 года отличнику боевой и политической подготовки Р. И. Кутуеву было присвоено звание младшего лейтенанта. Принял под командование взвод пехотинцев 6-й стрелковой роты 2-го стрелкового батальона 1-го стрелкового полка 99-й Житомирской дивизии.

20 сентября 1944 года Кутуев получил ранение в обе ноги, бойцы вынесли его с поля боя. К счастью, раны оказались не опасными.

К декабрю 1944 года младший лейтенант Рауф Кутуев командовал взводом 6-й стрелковой роты 2-го стрелкового батальона 1-го стрелкового полка 99-й стрелковой дивизии 46-й армии 2-го Украинского фронта.

5 декабря 1944 года под покровом темноты взвод младшего лейтенанта Р. Кутуева совместно с другими подразделениями начал форсирование Дуная и успешно переправился через Дунай в районе села Эрчи. Во время последней контратаке офицер был убит. Весть о гибели командира облетела батальон, солдаты с возгласами «Отомстим за командира!» бросились вперед. Под их неудержимым натиском немцы бежали. Захваченный рубеж был закреплен, что обеспечило расширение плацдарма на правом берегу Дуная.

9 мая

ВЕЛИКОЙ ПОБЕДЕ
80 лет (1945)

9 мая — День Победы в войне над фашистской Германией — является в России, бывших советских республиках и ряде стран Европы одним из самых важных, трогательных и славных праздников.

9 мая 1945 года завершилась Великая Отечественная война, являющаяся составной частью Второй мировой войны 1939-1945 годов. Она началась на рассвете 22 июня 1941 года, когда фашистская Германия, нарушив советско-германские договоры 1939 года, напала на Советский Союз.

Война длилась почти четыре года и стала самым крупным вооруженным столкновением в истории человечества. На фронте, простиравшемся от Баренцева до Черного морей, с обеих сторон в различные периоды войны одновременно сражались от 8 миллионов до 13 миллионов человек, применялось от 6 тысяч до 20 тысяч танков и штурмовых орудий, от 85 тысяч до 165 тысяч орудий и минометов, от 7 тысяч до 19 тысяч самолетов.

12 мая

АНУАР АЛИМЖАНОВ
95 лет со дня рождения (1930-1993)

Алимжанов Ануар (Ануарбек) - родился 2 мая 1930 года в ауле Карлыгаш, Талдыкорганской области. Происходит из подрода болатшы рода каракерей племени найман. С 1949 года по 1954 — обучался в Казахском Государственном университете в Алма-Ате.

В 1953 году вступил в КПСС. С 1991 года председатель «Социалистической партии Казахстана». После окончания факультета журналистики работал собственным корреспондентом «Литературной газеты» (Москва) по Центральной Азии и Казахстану.

С 1963 по 1967 год работал главным редактором киностудии «Казахфильм». В 1968 году был приглашен собственным корреспондентом газеты «Правда» (Москва) по Казахстану.

С 1969 года являлся главным редактором литературного еженедельника «Казах адебиети». С 1970 до 1979 года избирался первым секретарем Союза Писателей Казахстана. Одновременно в это же время, но по 1986 год, являлся секретарем правления Союза Писателей СССР. С 1986 года избирался председателем Казахского Фонда культуры, председателем Совета Мира и Согласия Республики Казахстан.

Депутат Верховного Совета Казахской ССР. Народный депутат Казахской ССР (1990—1993). Неоднократно избирался членом Президиума Верховного Совета Казахской ССР, делегат 24 и 25 съездов КПСС. С 1959 года являлся заместителем председателя Советского комитета по связям с писателями Азии и Африки, являлся активным членом Афро-Азиатской Ассоциации писателей и Европейского сообщества культуры. В 1981—1991 гг. председатель Казахского агентства охраны авторских прав. В марте — октябре 1991 г. президент Ассоциации коммерческого телевидения и радиовещания Казахской ССР.

С 29 октября по 26 декабря 1991 года возглавлял Совет Республик Верховного Совета СССР (образованный Законом СССР от 5 сентября 1991 года № 2392-1, но не предусмотренный Конституцией СССР).

Под его председательством 26 декабря 1991 года Совет Республик принял «Декларацию № 142-Н» о прекращении существования СССР, признав Беловежское соглашение и создание СНГ. В 1991 году был избран председателем «Социалистической партии Казахстана». Умер 9 ноября 1993 года. Похоронен в Алма-Ате.

16 мая

ЕСЕНБАЙ ДУЙСЕНБАЕВИЧ
85 лет со дня рождения (1940-2011)

Есенбай Дуйсенбаевич родился 16 мая 1940 года в селе Калдайбек Байганинского района Актюбинской области. Окончил филологический факультет Казахского государственного университета (1963). Трудовую деятельность начал учителем казахского языка и литературы в Жаркамысской средней школе. Работал литературным сотрудником, заместителем редактора, заведующим отделом, старшим корреспондентом в Темирской и Байганинской районных, актюбинских областных газетах.

1978-2009 гг. работал старшим редактором в республиканских издательствах «Жазушы», «Жалын», «Ана тілі», «Өлке», «Раритет», «Білім», редактором журнала «Саясат» Казахстанского института развития, ведущим редактором, директредактором. В 1998 году казахским художественным переводом Хикметов Ходжи Ахмета Йасауи стала отдельная книга в Измире, Турция.

За долгие годы работы в издательской сфере поэт составил около 100 поэтических, прозаических книг. В том числе: «Екі мың жылдық дала жыры» («Казахская энциклопедия», 2000), девятитомный энциклопедический справочник «Казахи» (Казахстанский институт развития, 2003), "Дала даналары" (Казахстанский институт развития, 2001), "Нар заман мен зар заман поэзиясы" ("Раритет", 2002), в двух томах «Жеті ғасыр жырлайды» («Жазушы», 2004), в пятидесяти томах стотомной серии «Алтын қор» («Раритет», 2000-2006), в которых отсортированы лучшие шедевры казахских поэтов. В 1996 году получил международную премию имени Жамбыла.

В 1990 году за книгу стихов «Ушбулак» была присуждена премия Союза писателей Казахстана имени И. Жансугуров. Награжден знаком «Мәдениет қайраткері» Министерства культуры и информации РК, медалью «Ерен еңбегі үшін».

1 июня

РЫМГАЛИ НУРГАЛИ
85 лет со дня рождения (1940-2010)

Рымгали Нургали (Нургалиев), доктор филологических наук (1983), профессор (1985), академик НАН РК (2003), Международной академии информатизации, писатель, родился 1 июня 1940 года в селе Кайнар Абаевского района Семипалатинской области. В 1963 году окончил филологический факультет Казахского государственного университета, с 1968 года начал преподавать в университете.

Заслуженный деятель науки и техники Казахстана (1998), академик (2001). Окончил филологический факультет (1964), аспирантуру (1967), докторантуру (1972) КазГУ. В 1962-65 годах работал корреспондентом газеты Лениншіл жас (ныне Жас Алаш) в Северо-Казахстанской, Кокшетауской, Павлодарской, Целиноградской, Костанайской областях, в 1966-68 годах - консультант СП Казахстана, в 1968-86 годах доцент профессор, декан филологического факультета КазГУ, в 1986-96 гг. - главный редактор Казахской советской энциклопедии, в 1997-2000 гг. - профессор КазГУ. С 1996 года – зав. кафедрой Евразийского университета в Астане. Дебютный научный труд Сабыр Шаронов был издан в 1961 году. Автор свыше 10 научно-исследовательских трудов. Последние годы Нургали посвятил глубокому, всестороннему исследованию бесценного вклада деятелей движения Алаш в казахскую культуру и литературу, формированию на их деятельность целостного концептуального взгляда. (Ауэзов и Алаш, 1997; Вершины возвращенной литературы, 1998).

Нургали - соавтор коллективной монографии «Казахская литература 20-30-х годов» (1997), главный редактор энциклопедии Абай (1995).

Изданы произведения Нургали: роман Ай қанатты арғымақ (Лунокрылый аргамак, 1989), прозаический сборник Дән (1977), Жартастағы қарағай (1980), Оқ (1982). Перевел на казахский язык произведения Л.Толстого, Н. Погодина, А.Кешокова и др.

Лауреат Государственной премии Казахстана (1988, 1995), премии имени Ш.Уалиханова (2003).

1 июнь

КАЙРАТ БАЙБОСЫНОВ
75 лет со дня рождения (1950)

Байбосынов Кайрат Аукенович родился 1 июня 1950 года в поселке Атасу Жанааркинского района Карагандинской области (ранее Жезказганская область). Окончил Алматинскую эстрадно-цирковую студию, певец, народный артист Казахстана, лауреат Государственной премии Казахстана. 1969-1988 гг.-певец ансамбля "Гүлдер" и преподаватель Алматинской эстрадно-цирковой студии.

1988-1999 гг.-старший преподаватель, доцент, заведующий кафедрой Алматинской консерватории, был директором Республиканского эстрадно-циркового колледжа. В настоящее время профессор консерватории им.Курмангазы.

Он много работал над распространением забытых, редко исполняемых песен среди населения. С концертным визитом посетили США, Японию, Германию, Францию, Испанию, Италию, Бирму, Сингапур и др. страны, где представили свое национальное искусство зарубежным слушателям.

15 июня

АЛИЯ МОЛДАГУЛОВА
100 лет со дня рождения (1925-1944)

Снайпер 54-й отдельной стрелковой бригады 22-й армии 2-го Прибалтийского фронта, ефрейтор. Герой Советского Союза.

Алия Молдагулова родилась 25 октября 1925 года в ауле Булак Хобдинского района Актюбинской области. Ещё ребёнком потеряла родителей.

Мать девочки вероятно погибла во время нелегального сбора зёрен на колхозном поле во время голода, так как отец не жил с семьёй и возможно преследовался властями, как потомок бая, но тем не менее не арестовывался и в тюрьме не сидел. С восьми лет Алия жила в Алма-Ате в семье дяди Аубакира Молдагулова.

В 1935 году дядя Аубакир поступил в Военно-транспортную академию. Семья Молдагуловых вместе с Алией переехала в Москву. Через несколько лет они переехали в Ленинград, куда была переведена академия. Осенью 1939 года дядя, по семейным обстоятельствам, устроил 14-летнюю Алию в детский дом № 46. Все воспитанники этого детского дома учились в ленинградской школе № 9 (ныне № 140).

В июне 1941 года, с началом Великой Отечественной войны, семья дяди эвакуировалась, а Алия осталась в Ленинграде. 8 сентября 1941 года началась блокада Ленинграда.

В марте 1942 года вместе с детским домом была вывезена из осаждённого Ленинграда в село Вятское Ярославской области. По окончании 7-го класса Вятской средней школы Алия 1 октября 1942 года поступила в Рыбинский авиационный техникум, но через три месяца подала заявление в РККА с просьбой отправить её на фронт. 21 декабря 1942 года Алия Молдагулова была официально отчислена из числа учащихся техникума в связи с уходом на фронт.

В мае 1943 года в Москве была создана Центральная женская школа снайперской подготовки. Алию Молдагулову определили в первый набор. 23 февраля 1943 года девушки-курсантки приняли военную присягу. В июле 1943 года Алия вместе с несколькими своими подругами-однокурсницами была направлена снайпером в 54-ю стрелковую бригаду (22-я армия, 2-й Прибалтийский фронт).

В ходе прохождения военной службы Алиёй было зафиксировано следующее происшествие. Пятеро немецких солдат, заметив нескольких девушек-снайперов, идущих в их сторону по нейтральной полосе, устроили засаду. Однако первой успела выстрелить Алия, еще двух убили снайперы Зина и Надя, оставшихся двух солдат противника девушки под конвоем привели на командный пункт.

На её официальном счету 78 уничтоженных солдат и офицеров противника. Была смертельно ранена и погибла в бою 14 января 1944 года севернее города Новосokolьники; будучи раненной в руку осколком мины, участвовала в рукопашном бою с немецкими солдатами, была вторично ранена немецким офицером, которого также уничтожила, вторая рана оказалась смертельной. Перед смертью Алия написала письмо своей родной сестре Сапуре.

4 июня 1944 года посмертно Алие Нурмухамбетовне Молдагуловой было присвоено звание Героя Советского Союза. Награждена также орденом Ленина.

6 июля

НУРСУЛТАН НАЗАРБАЕВ
85 лет со дня рождения (1940)

Нурсултан Абишевич Назарбаев родился 6 июля 1940 года в селе Чемолган Каскеленского района Алма-Атинской области Казахской ССР (ныне - село Ушконыр Карасайского района Республики Казахстан) в крестьянской семье. Мать - Альжан (1910-1977), отец - Абиш Назарбаев (1903-1971), руководил бригадой по заготовке кормов в колхозе "Чемолганский".

В 1967 году окончил вечернее отделение завода-втуза при Карагандинском металлургическом комбинате по специальности "инженер-металлург", в 1976 году - заочную Высшую партийную школу при Центральном комитете (ЦК) КПСС.

Доктор экономических наук (в 1992 году в Российской академии управления защитил диссертацию на тему "Стратегия ресурсосбережения в условиях становления и развития рыночных отношений").

В 1958 году по комсомольской путевке был направлен в городе Темиртау на строительство Карагандинского металлургического завода, был принят разнорабочим в строительное управление "Доменстрой" треста "Казметаллургстрой".

В том же году поступил в Днепродзержинское техническое училище №8 при Днепровском металлургическом комбинате имени Ф.Э. Дзержинского (Украина).

После окончания техникума вернулся в Казахстан на Карагандинский металлургический завод (с 1970 года - комбинат), где в 1960-1969 годах работал чугунищиком разливочных машин, горновым доменной печи, диспетчером, газовщиком и старшим газовщиком доменного цеха. Член КПСС с 1962 года по август 1991 года.

С 1969 по 1973 год находился на комсомольской и партийной работе в городе Темиртау. В 1969 году был назначен руководителем отдела промышленности городского комитета КПСС, затем - первым секретарем горкома комсомола. В 1971 году стал вторым секретарем Темиртауского горкома КПСС.

В 1973-1977 годах занимал должность секретаря партийного комитета Карагандинского металлургического комбината.

С 1977 по 1979 год - секретарь, второй секретарь Карагандинского областного комитета партии.

24 апреля 1990 года Верховный Совет Казахской ССР учреждает должность Президента Казахской ССР. Нурсултан Назарбаев на сессии Верховного Совета республики избирается первым в истории Казахстана президентом.

1 декабря 1991 года состоялись первые всенародные выборы президента республики, в ходе которых Назарбаев получает абсолютную поддержку своих избирателей.

10 декабря 1991 года Верховный Совет Казахской ССР принимает закон о переименовании Казахской ССР в Республику Казахстан и проводит инаугурацию Президента Казахстана.

16 декабря 1991 года Верховный Совет Казахской ССР провозгласил государственную независимость республики. Нурсултан Назарбаев становится Президентом Республики Казахстан. Начиналась новая эпоха независимого Казахстана.

25 июля

ШАМШИЯБАНУ САТПАЕВА
95 лет со дня рождения (1930-2002)

Сатпаева Шамшиябану Канышевна филолог, литературовед, доктор филологических наук (1972), профессор (1988), член-корреспондент НАН РК (1979), заслуженный деятель науки РК (1991), лауреат премии им. Ч. Ч. Валиханова (1990). Ш.К. Сатпаева родилась 25 июля 1930 года в урочище Айрык Баянаульского района Павлодарской области в семье человека, оказавшего большое влияние на становление ее мировоззрения, выбора жизненного пути, вставшего у истоков казахстанской науки, Каныша Имантаевича Сатпаева. Впоследствии всей своей жизнью, научной деятельностью Шамшиябану Канышевна доказала, что она достойная дочь своего отца.

В 1950 году Шамшиябану Канышевна окончила филологический факультет Казахского педагогического института имени Абая. Уже в 1954 году – аспирантуру Московского госуниверситета, где начала плодотворно заниматься исследованиями и защитила диссертацию «Тема индустриализации в художественной казахской прозе».

В 1954-1965 годах работала преподавателем, затем доцентом кафедры русской и зарубежной литературы Казахского педагогического института. Особенно ярко ее способности проявились в Институте литературы и искусства им. М.О. Ауезова АН КазССР, где Ш. Сатпаева с 1965 года – старший научный сотрудник, затем заведующая отделом. Здесь она успешно изучает казахскую литературу, ее взаимосвязи с литературой народов СССР и зарубежных стран. Результатом этой работы стал уникальный сборник «Казахская литература в оценке зарубежной критики». В 1971 году Ш.К. Сатпаева защитила докторскую диссертацию на тему «Казахско-европейские литературные связи XIX и первой половины XX вв.». Монография на эту тему получила высокую оценку в союзной и республиканской прессе, что являлось большим достижением.

В 1970-х годах Шамшиябану Канышевна представляла филологическую науку Казахстана на нескольких всесоюзных тюркологических научно-теоретических конференциях по актуальным проблемам литературоведения. В эти годы выходят в свет ее книги «Литературные связи», «Грани темы», «Л.Н. Толстой в Казахстане». Одновременно под ее руководством создаются популярные учебники «Казахская литература» для 9-10-х классов русских школ и для студентов русского отделения филологических факультетов вузов Казахстана, а также учебное пособие «Методическое руководство» к этим учебникам.

В 1979 году Шамшиябану Сатпаеву избирают членом-корреспондентом Академии наук Казахской ССР, а в 1980 году ей было присвоено звание «Отличник просвещения Казахской ССР».

Блестящее филологическое образование Ш.К. Сатпаевой, тонкое, глубоко прочувствованное владение казахским и русским словом позволили ученому значительно обогатить в Казахстане науку о художественном переводе.

29 июля

КАИР ЖУБАНОВ
90 лет со дня рождения (1935-2021)

А начинался долгий путь в науку Каира Ахметовича в далеком Темирском, а ныне Мугоджарском районе Актюбинской области, где он родился в 1935 году. Фамилия Жубановых уходит своими корнями в интеллектуальный слой казахского общества 19 века: дедушка Куан был просвященным человеком в районе, а после его смерти бабушка одна воспитала многочисленных детей, среди которых выделялись два брата, Кудайберген (1899 г) и Ахмет (1906 г). Старший брат, ученый – лингвист профессор, трагически погиб в сталинских застенках в 1938 году.

Ахмет Жубанов – отец Каира Ахметовича – композитор мирового уровня, классик казахской оперы, единственный академик АН КазССР по искусствоведению.

Он вместе с женой Науат – матерью Каира вырастили и воспитали еще четверых детей – старшего сына Булата - академика НАН РК, доктора химических наук, профессора и трех сестер: Газизу - знаменитого композитора, народную артистку СССР, Ажар – доктора биологических наук, профессора и Розу – «скромного учителя музыки», по ее собственным словам.

Каир Ахметович пошел по стопам старшего брата и в 1953 г. поехал в Москву в нефтехимический институт им. И.М. Губкина. Вернувшись из Москвы дипломированным химикомтехнологом, он поступает в аспирантуру к академику Д.В. Сокольскому – создателю школы катализа в Казахстане и второго в СССР Института катализа. Здесь Каир Ахметович организует лабораторию, где осуществит свои научные исследования, связанные с гидрированием растительных жиров. С 1970 г. Он поступает на работу на химфак КазГУ, где работает доцентом, а затем заведующим кафедрой катализа и технической химии. Здесь наиболее полно развернулись его творческие, организаторские возможности.

За годы руководства кафедрой (с 1976 по 2001 г.) К.А. Жубановым создана не только самостоятельная научная школа, получившая признание в республике и за ее пределами, но и организована на более высоком количественном уровне педагогическая и научно–методическая деятельность кафедры.

Широкий круг научных разработок и внедренческих работ, среди которых выделяются пуск цехов по гидрированию жиров и жирных кислот на Горьковском масложиркомбинате, на Казанском химкомбинате, закономерно привели Каира Ахметовича в 1981 г. к защите докторской диссертации по техническим наукам.

Каир Ахметович хорошо известен в кругах мировой научной общественности. Так, на проходившем в Польше экономическом форуме института восточноевропейских исследований он был избран в качестве руководителя дискуссионной панели энергетического сектора этого форума, в течение ряда лет он был членом экспертного совета INTAS, членом международного совета по катализу стран СНГ.

10 августа

АБАЙ КУНАНБАЕВ
180 лет со дня рождения (1845-1904)

Абай (Ибрагим) Кунанбаев (10 август 1845 - 23 июня 1904) - казахский поэт, философ, композитор, просветитель, мыслитель, общественный деятель, основоположник казахской письменной литературы и её первый классик, реформатор культуры в духе сближения с русской и европейской культурой на основе просвещённого либерального ислама.

Настоящее имя - Ибрагим (Ибраһим - араб. аналог имени пророка Авраама), но прозвище Абай (каз. Абай «внимательный», «осторожный»), данное бабушкой Зере, закрепилось за ним на всю жизнь. Племянник Абая - также известный казахский поэт Шакарим Кудайбердиулы.

Абай Кунанбайулы родился в Чингизских междугорьях Семипалатинского уезда Западно-Сибирского генерал-губернаторства (с 1845 года Семипалатинская область) (по нынешнему административному делению в Абайском районе Восточно-Казахстанской области) в семье крупного бая Кунанбая Оскенбаева (Ускенбаева) рода Тобыкты из казахского племени Аргын.

Семья Абая принадлежала к местной знати; дед (Оскенбай) и прадед (Иргизбай) главенствовали в своём роду в качестве правителей и биев. Начатое в детстве домашнее обучение у муллы было продолжено в медресе у муллы Ахмет-Ризы в Семипалатинске, где преподавали арабский, персидский и другие восточные языки.

Одновременно посещал русскую школу. К концу пятилетней учёбы начинает писать стихи, сначала приписывая их авторство своему другу Кокпаю Джантасову.

С 13 лет отец Кунанбай начинает приучать Абая к деятельности главы рода. В возрасте 28 лет Абай отходит от неё, целиком занявшись самообразованием, но только к 40 годам создаёт свои первые взрослые стихотворения. Значительным событием для Абая явилось его общение с политическими ссыльными Е. П. Михаэлисом, Н. Долгополовым, С. Гроссом.

На формирование мировоззрения Абая оказали влияние поэты и ученые Востока, придерживавшиеся гуманистических идей (Фирдоуси, Алишер Навои, Низами, Физули, Ибн Сина и другие), а также произведения русских классиков, а через них и европейская литература вообще. Он переводил Крылова, Лермонтова, Пушкина, Гёте и Байрона.

Характерна история стихотворения «Қараңғы түнде тау қалғып» (Горы дремлют в тёмной ночи), ставшего народной песней. Гёте написал «Wanderers Nachtlied» (Ночную песню странника), Лермонтов переложил её на русский язык (Горные вершины спят во тьме ночной...), а спустя ещё полвека Абай Кунанбаев передал её содержание на казахском языке.

Абай Кунанбаев способствовал распространению русской и европейской культуры среди казахов. Впоследствии его примеру последовал Турар Рыскулов. Некоторое время Абай работал волостным управителем. По утверждениям советских литературоведов, Абай высмеивал некоторые обычаи родового аула, выступал «против рабского положения женщины» и, как повторено в его парадных советских биографиях, «против социального зла и невежества». Советские литературоведческие источники, повторяя эту фразу, иногда ссылаются в её подтверждение на стихотворения «Наконец, волостным я стал...» (1889), «Управитель начальству рад...» (1889) и «Кулембаю» (1888).

Абай Кунанбаев был новатором казахской поэзии; новаторский характер носят стихи, посвящённые временам года: «Весна» (1890), «Лето» (1886), «Осень» (1889), «Зима» (1888), стихи о назначении поэзии (учить хорошему и осуждать плохое). Сюжеты поэм «Масгуд» (1887) и «Сказание об Азиме» основаны на мотивах восточной классической литературы.

В поэме «Искандер» противопоставлены разум в лице Аристотеля и алчность завоевателя в лице Александра Македонского. В истории казахской литературы Абай занял почётное место, обогатив казахское стихосложение новыми размерами и рифмами. Он ввёл новые стихотворные формы: восьмистишья, шестистишья и другие.

Абаем создано около 170 стихотворений и 56 переводов, написаны поэмы, «Слова назидания» («Қара сөздер»). Абай Кунанбаев оказал большое влияние на нарождавшуюся казахскую национальную интеллигенцию конца XIX – начала XX веков.

Так, руководители движения Алаш-Орда воспринимали Абая как своего духовного предтечу и даже духовного вождя возрождения казахской нации. Алихан Букейханов стал первым биографом Абая.

Его статья «Абай (Ибрагим) Кунанбаев» — некролог казахского народного поэта была напечатана в газете «Семипалатинский листок» в 1905 году. Затем с портретом Абая она печаталась в журнале «Записки Семипалатинского подотдела Западно-Сибирского отдела Императорского русского географического общества» в 1907 году.

В 1914 году тюрколог В. В. Гордлевский выбрал в качестве видных представителей казахской литературы Абая Кунанбаева и Миржакипа Дулатова для публикации их текстов в «Восточном сборнике», выпускаемом в честь 70-летия известного востоковеда, академика Н. И. Веселовского.

15 августа

ШАМШИ КАЛДАЯКОВ
95 лет со дня рождения (1930-1992)

Родился в Кызылкумском районе Южно-Казахстанской (Чимкентской) области 15 августа 1930 года. С раннего детства проявлял незаурядные способности, демонстрируя свои таланты на различных торжествах и конкурсах, где нередко удостоивался самых высоких и почетных наград.

При рождении ему дали имя Жамшид, но называли Шамши, так и записали потом в документах. Отца звали Анапия, но прозвище Қалды аяқ (родимое пятно на ноге — каз.) прилепилось на всю жизнь. Отец работал кузнецом, но хорошо играл на домбре, слыл акыном. Мать очень хорошо пела, сам Шамши с детства играл на мандолине. Музыка сопровождала его с детства. И уже в юношеские годы он начал сочинять свои первые песни.

В годы войны мальчишкой работал на тракторе, потом поступил в Капланбекский зооветеринарный техникум.

По окончании был направлен работать зоотехником в Актюбинскую область. Службу проходил на Сахалине, вернувшись из армии, поступил в Ташкентское музучилище, но не закончил его. Переехав в Алма-Ату и в 1956 году поступил в консерваторию (класс композиции проф. В. В. Великанова)[2].

В том году началась кампания по освоению целинных земель Казахстана и возможной передаче северных районов республики в состав РСФСР. 26-летний Калдаяков написал свою первую нашедшую патриотическую песню «Менің Қазақстаным» (Мой Казахстан) на слова 21-летнего поэта Жумекена Нажимеденова (1935—1983).

26 августа

КОЖАБАЙ ЖАЗИКОВ
105 лет со дня рождения (1920-1982)

Жазыков Кожабай родился в ауле Коктубек, Байганинского района. Закончив школу, поступил учиться на заочное отделение Актюбинского педагогического училища. Одновременно работал учителем начальной школы колхоза им. Амангельды.

В январе 1942 года К. Жазыков Темирским райвоенкоматом призван в ряды Красной Армии. На подступах к Воронежу необходимо было взорвать мосты и разъезд Набокино у станции Старый Оскол. Выполнила это задание группа подрывников под прикрытием огня разведчика Жазыкова.

Через несколько дней в районе деревни Волчье необходимо было уничтожить заслон отступающих частей противника. Отряд разведчиков Жазыкова выполняет и это задание. 120 немецких солдат и офицеров были взяты в плен, остальные уничтожены.

В ночь на 5 ноября 1943 года отряд Жазыкова снова блестяще выполнил приказ командования. У деревни Тегеловка Днепропетровской области уничтожил во много раз превосходящее боевое охранение противника. Здесь, на поле боя, враг оставил около 300 солдат и офицеров, 2 подбитых автомашины с боеприпасами.

28 августа 1944 года в районе Ясс разведгруппа Жазыкова захватила около 60-ти пленных, которые дали ценные сведения о замыслах врага.

Много героических подвигов было в жизни нашего земляка. Одна за другой появлялись у него на груди правительственные награды боевые ордена. Но самой высокой воинской награды - Золотой Звезды Героя К. Жазыков был удостоен за участие в окружении и уничтожении будапештской группировки противника.

...Ночью на 26 декабря отряд во главе с Жазыковым вновь форсировал Дунай. На этот раз разведчики внезапным ударом напали на вражескую роту. Многие из солдат противника были убиты, свыше 70 человек во главе с командиром и тремя офицерами взяты в плен. Разведгруппа захватила деревни Киш-Орош, Тотфалу, Сигетмоноштор, фактически полностью освободив территорию острова. Наше командование получило возможность доставлять боеприпасы на Будапешт и далее, на северо-запад...

Указом Президиума Верховного Совета СССР от 28 апреля 1945 года командиру разведывательного взвода 22-й отдельной гвардейской стрелковой Синельниковской Краснознаменной ордена Б.Хмельницкого дивизии гвардии лейтенанту К Жазыкову присвоено высокое звание Героя Советского Союза.

Вскоре после победы К. Жазыков демобилизовался и поступил в Актюбинский педагогический институт, на исторический факультет. После окончания учебы он все силы отдал воспитанию и обучению молодого поколения. В 1982 году был похоронен в п.Байганин.

30 августа

КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН 30 лет (1995)

День Конституции Республики Казахстан – один из официальных государственных праздников, ежегодно отмечаемый в Казахстане 30 августа. Именно 30 августа 1995 года состоялся общенациональный референдум, на котором народ Казахстана одобрил проект новой Конституции. Это стало одним из решающих моментов на пути построения Казахстаном независимого государства.

Казахстан обрёл свою независимость в 1991 году, но только лишь в 1995 году Основной закон Республики был окончательно утверждён. Этот праздник является одним из самых важных государственных праздников, так как отражает волю народа Казахстана, его стремление к утверждению страны в качестве демократического, светского, правового и социального государства (ст.1 Конституции Казахстана).

Дважды в Основной Закон Республики вносились изменения и поправки: в 1998 и в 2007 году. В 2007 году в Конституции была закреплена новая форма государственного устройства – президентско-парламентская.

В День Конституции во всех областях и городах Республики по традиции проходят массовые праздничные гулянья и концерты, проводятся различные выставки. В сельских и горных местностях можно увидеть традиционные народные гуляния и игры. Главные торжества и официальные мероприятия проводятся в столице государства – Астане. Здесь можно посетить концертные площадки, где выступают казахские и зарубежные исполнители. Во многих парках проводятся торжественные мероприятия, а вечером в столице дают праздничный салют.

5 сентября

ЖУБАН МОЛДАГАЛИЕВ
105 лет со дня рождения (1920-1988)

Жубан Молдагалиев горячий патриот и мужественный гражданин.

Жубан Молдагалиев — казахский поэт, переводчик, журналист, Народный писатель Республики Казахстан, родился 5 октября 1920 года, в ауле Сайкудык Тайпакского района Уральской области в семье крестьянина-бедняка. Окончил до войны Уральский сельскохозяйственный техникум. С 1940 по 1947 года находился в рядах Советской армии, был участником Великой Отечественной войны. На фронте служил рядовым артиллеристом, заместителем политрука, комиссаром батареи, военным журналистом.

После войны работал в редакциях газет «Лениншіл жас» (1948 - 1952), «Қазақ әдебиеті» (1955–1956), журнала «Жұлдыз» (1958–1963), первым секретарем правления Союза писателей Казахстана (1953–1954, 1963–1971).

Начало поэтического творчества Жубана Молдагалиева относится к концу тридцатых — началу сороковых годов. Здесь следует отметить одну немаловажную деталь, имеющую прямое отношение к началу творческого пути Молдагалиева в годы войны. Дело в том, что он с первых дней своей работы в качестве военного корреспондента находился в непосредственном контакте с такими представителями мировой поэзии, как Сергей Михалков, Михаил Светлов, Степан Щипачев. И они оказали благотворное воздействие на творческий рост поэта. Военные газеты «Фронтная правда» и «За победу» дали ему хорошую журналистскую закалку.

Первый сборник стихов вышел в свет в 1949 году под названием «Жеңіс жырлары». Поэмы Жубана Молдагалиева проникнуты гражданскими мотивами, лирическим настроением. В поэме «Жыр туралы» (1963) он воспел героизм татарского поэта, Героя Советского Союза Мусы Джалиля. В книге «Жесір ташыры» (1965) он показал трудную долю казахских женщин в прошлом и их борьбу за свое счастье в настоящем.

В поэме «Мен қазақпын» с реалистических позиций показана жизнь казахского народа, национальные особенности. В лирической поэме «Айттым селем» (1967) воспел любовь и мужество. В поэме «Кісен ашқан» (1969), написанной по мотивам одноименного кюя Курмангазы, он вдумчиво повествует о духовном росте народа. За это произведение, где ярко проявилось его поэтическое дарование, ему присуждена Государственная премия Казахской ССР (1970).

В 1970 году вышел в свет двухтомный сборник избранных произведений поэта. Жубан Молдагалиев плодотворно работал также в области художественного перевода и публицистики. Его произведения переведены на многие языки народов СНГ. Некоторые были изданы на английском, немецком, арабском, испанском, польском, монгольском, французском, венгерском и других языках.

Первая книга поэта «Песня победы» увидела свет в 1949 году. В ней собраны стихи, созданные в годы войны. Для поэта эти годы стали переломным периодом, временем огромного душевного подъема, когда стихи его приобрели социальный, политический размах.

Жубаном Молдагалиевым написано много поэм. Созданию их посвящена почти половина творческой его жизни. Естественно стремление любого поэта отразить в своем творчестве самые разные стороны и явления жизни в коротком ли лирическом стихотворении или пространным повествованием, достигающем размеров поэмы. В середине 70-х годов, в течение менее чем пяти лет, он написал три ставшие широко известными поэмы. Это – «Орлиная степь» (1974), «Сель» (1975) и «Ступени Байконура» (1977). За поэмы «Орлиная степь» и «Сель» Жубан Молдагалиев удостоен в 1978 году Государственной премии СССР. За поэму «Разбивший оковы» (1969) поэт получил Государственную премию Казахской ССР имени Абая. Самая крупная по объему поэма – «Судьба вдовы» создана в 1959-1961 годах. Первая же поэма «Красный галстук» написана еще в 1947 году и в 1958 году переработана и дополнена.

3 октября

ИСА БАЙЗАКОВ

125 лет со дня рождения (1900-1946)

Выдающийся казахский поэт-импровизатор Иса Байзаков родился 3 октября в селе Ульгули Иртышского района. С детства Ису в семье окружала атмосфера творчества, которая была создана благодаря подлинному интересу и любви к искусству его отца Байзака и матери Газизы. Талантливыми певцами, домбристами были его родственники Злиха и Рахмет. Мать Исы умерла рано, когда ему было 9 лет, затем мальчик воспитывался у бабушки Жанбалы, замечательной певицы и рассказчицы. Рахмет научил его играть на домбре, привил любовь к народной песне.

Основами образования и грамоты мальчик овладел в мусульманской школе, которую открыл и преподавал в ней Кусаин Курлевутов. В этой же школе, в младшем классе, училась будущая жена и верный друг Исы - Шарбану, дочь скотовода Акылбека. Она впоследствии стала одной из самых ярких первых казахских актрис.

Иса очень рано овладел мастерством игры на домбре. Играл виртуозно, домбра как птица порхала в его руках. Мелодичный звук ее проникал в сердце, вызывая то грусть, то радость. Сам Иса не помнит, когда он начал слагать стихи. Песни словно жили в нем всегда. Он бесстрашно заглядывал в глубь своей души, где черпал яркие, неповторимые образы героев, потрясающие выразительностью и неожиданностью.

В 14 лет он стал известен в ближних и дальних аулах, слава о нем шла по всему Прииртышью, его песни пели акыны, их любила молодежь. Иса стал признанным акыном, в совершенстве овладел словом и музыкальным инструментом.

Юность акына совпала с первой империалистической войной, в которую была втянута и царская Россия. Война требовала не только солдат для боевых действий, но и рабочих рук на тыловых работах. Иса, его отец и брат Муса были призваны на тыловые работы, с которых они вернулись домой только после крушения самодержавия.

В 1920 году им была написана и осенью 1921 года поставлена в здании мечети аула Кызылжар пьеса «Волостной», имевшая большой успех.

В 1921 году Иса учится в Семипалатинске на рабочем факультете. По возвращении в родной аул поднимает молодежь на строительство школы. Сейчас в селе Ульгули построена новая школа, которая носит имя Исы Байзакова.

В двадцатых годах Иса Байзаков проживает в Семипалатинске, других городах и в столице Казахстана. Он является одним из первых организаторов казахского национального театра. Выступает как актер, певец, импровизатор, музыкант. Он исполнял роли главных героев в ранних пьесах М.Ауэзова «Еңлік-Кебек» и «Бәйбіше-тоқал», поставленных на сцене первого Казахского национального театра и множество др.

В годы войны Байзаков выступал как певец-агитатор, исполняя свои песни, проникнутые патриотическим пафосом. В этот же период он также плодотворно работал как композитор. Широкую популярность приобрели его речитативные песни «Желдірме».

Умер Иса Байзаков в 1946 году, в самом расцвете своего могучего самобытного и неповторимого таланта.

В Павлодаре и поселке Иртышск его именем были названы улицы, на родине в селе Ульгули действует музей, установлен бюст. Его имя носит Павлодарская областная филармония.

4 октября

МАЖИТ МУКАНОВ

105 лет со дня рождения (1920-1986)

Начиная с 1958 г. и до последних дней своей жизни М.М. Муканов работал в КазПИ им. Абая (с 1968 г. - заведующим первой в Казахстане кафедрой психологии).

М.М. Муканов был специалистом в области общей, возрастной, педагогической и этнической психологии. Он увлеченно занимался сопредельными с психологией науками - философией, психолингвистикой, этнографией и теорией обучения. М.М. Муканов внес существенный вклад в исследование интеллектуальной деятельности казахов прошлого. Итогом многолетней научной деятельности, обобщением исследований явилась докторская диссертация "Психологическое исследование рассудка в историко-этническом аспекте" (1980).

М.М. Муканов - автор 18 книг и брошюр, учебных пособий по психологии, более 50 научных статей. Он опубликовал ряд книг и пособий на казахском языке "Мозг и сознание" (1956), "Наблюдение и мышление" (1959), "Воспитание внимания школьников" (1960), "Очерки педагогической психологии" (1962), "Тайны душевного мира" (1964), "Выявление и развитие способностей у детей" (1960), "Трактовка мышления в свете данных этно- и лингвопсихологии" (1971), "Мышление и интеллект" (1980), "Возрастная и педагогическая психология" (1982). На русском языке им был опубликован очерк, посвященный роли принципа доминанты в психологии, издан цикл лекций "Основные идеи и понятия программированного обучения" (1973) и др.

Свою исследовательскую и педагогическую деятельность М.М. Муканов совмещал с большой научно-организационной и общественной работой. На протяжении 15 лет он был председателем Казахского республиканского отделения и членом Центрального совета Общества психологов СССР, избирался делегатом почти всех всесоюзных съездов психологов, участвовал в работе международных психологических конгрессов и симпозиумов. Более 10 лет был главным редактором ежегодного межвузовского сборника "Психология" (1970-1981).

Коллеги, ученики сохраняют светлую память о М.М. Муканове как о замечательном энтузиасте науки, талантливом исследователе, обаятельном, добром человеке.

5 октября

КАРИМ АЙНАБЕКОВ
85 лет со дня рождения (1940)

Карим Айнабеков родился 5 октября 1940 года на станции Бадам Ордабасинского района Южно-Казахстанской области (бывший Арысский район).

Окончил Новосибирский электротехнический институт и Казахский государственный университет.

Начальник отдела управления производственно-технической связи Шымкентской области, позже занимал должность заместителя начальника управления этого учреждения.

Начальник почты города Актобе, 1999-2003 гг. Работал сотрудником Актюбинской областной дирекции "Казахтелеком".

В 1977 году с серией "Тұңғыш кітап" «Тан шапағы» («Жалын»), в 1991 году "Махаббат моншақтары"(Актобе), в 1994 году "Сені іздеймін " ("Рауан"), в 1998 году "Күнім, күніңмін " ("Рауан"), в 2002 году "Жанарымда жалғыз сен " ("Білім"), сборники стихов опубликовано. Опубликован сборник рассказов, рассказов, очерков, эссе, переводов "Жұлдызым жоғары".

Повесть "Қоштасу " кыргызского писателя Таша Мияшева, перевел пьесу Александра Гельмана "Арождан алдында". Обладатель звания "Құрметті байланысшысы" Республики Казахстан. «Еңбектегі ерлігі үшін», «Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігіне 10 жыл» награждён с медалями.

15 октября

БУ (АБУГАЛИ) САРСЕНБАЕВИЧ
120 лет со дня рождения (1905-1995)

Абу Сарсенбаев родился 15 октября 1905 года в селе Жанажол бывшего Денгизского района Атырауской области в семье рыбака. Годы эти были тяжелыми. Совсем мальчишкой Абу вынужден был помогать матери, работавшей на рыбных промыслах. Детей после смерти отца и старшего брата осталось пятеро.

С юных лет он приобщается к переменам, происходящим на родной земле, вместе с простыми тружениками села принимает активное участие в строительстве новой жизни. Позже писатель расскажет о том времени, о своем детстве в романе «Рожденные на волнах».

Писать стихи Сарсенбаев А. начал рано, но грамоте обучился поздно, на тридцатом году жизни. Учился в Астраханской совпартшколе, в Алма-Атинском комвузе, работал в редакции газеты железнодорожников. С этой поры его трудовая деятельность тесно переплетается с плодотворной литературной работой. В 30-е года Сарсенбаев А. работает литературным сотрудником республиканской газеты «Еңбекші қазақ», редактором газеты «Турксиб», которую сам и основал.

С 1936 по 1942 год Сарсенбаев А. возглавляет Казахское государственное объединенное издательство. К этому времени он уже обратил на себя внимание взыскательной читательской публики сборниками «Волжские волны», «Дар сердца», «Клятва», посвященными жизненным устремлениям современников. На Великую Отечественную войну он уходит добровольцем и находится в рядах армии вплоть до 1946 года.

С полей военных сражений Сарсенбаев А. возвращается со знаменитым сборником «Белое облако». Этот сборник стал символом его чистой, светлой поэзии. В 1947-53 гг. Сарсенбаев А. работает директором Казахского учебно-педагогического издательства. Его учебники «Родной язык», «Хрестоматия по литературе» и «Книга для чтения» превращаются в подлинные настольные книги для учащейся молодежи.

Послевоенное творчество Сарсенбаева А. посвящено героическим будням соотечественников. В книгах «Записки офицера», «Монолог офицера», «По следам героев» писатель с большим мастерством и проникновенностью передает внутренний мир защитников Родины, добиваясь исключительной правдивости художественного изображения. Сарсенбаев А. получил широкую известность и как крупнейший мастер художественной прозы и драматургии, заботливый наставник молодой литературной поросли. Не одно поколение ценителей литературы зачитывались его романами «Рожденные на волнах», «Морские напевы», нашли путь к сердцам зрителей его пьесы «Поединок» и «Морская любовь», поставленные на сценах республиканских театров.

Венцом его многолетней литературной деятельности явилось 5-томное издание «Избранных сочинений», по праву вошедшее в золотой фонд казахской литературы. Многоопытный мудрый мастер щедро делится своими знаниями и наблюдениями в замечательных книгах «На стыке веков» и «Святая любовь», в которых отражаются все сложности современной жизни. Но о чем бы не писал Сарсенбаев А. во всех его произведениях звучит огромная любовь к родине, к жизни, к природе, к человеку. Я – землянин! Счастливейший родины сын. Это впитано с детства И жизнью привито. Я таким и пребуду Вовек! До седины! И заботам земным Мое сердце открыто. Произведения Сарсенбаева А. переведены на русский, украинский, эстонский, таджикский, туркменский, болгарский и ряд других языков народов мира. Значителен вклад Сарсенбаева А. в литературу как переводчика. Им талантливо переведены на казахский язык творения А. Пушкина, М. Лермонтова, Н. Некрасова, Ш. Петефи, Фаиз Ахмад Фаиза.

Многогранная литературная и общественная деятельность Сарсенбаева А. была высоко оценена Родиной. Среди семи орденов и многочисленных медалей, украсивших его грудь, сверкает орден «Парасат» независимого Казахстана.

2 ноября

ЖИЕНГАЛИ ТЛЕПБЕРГЕНОВ
130 лет со дня рождения

Жиенгали Тлепбергенов родился в 1895 году в Темирском районе. В 1918 году закончил медресе «Галия» в Уфе. Ребята-казахи в 1915-1918 годы в медресе издавали рукописный журнал «Садақ», после Беимбета Майлина он был редактором этого журнала. Работал учителем в Конжарской, Кандыагашской школах, инспектором Темирского районного отдела образования, заместителем редактора газеты «Кедей» в Актюбинске, редактором газеты «Бостандық туы» в Петропавловске, руководителем учебно-воспитательной работы Института народного просвещения в Кзыл-Орде, заместителем редактора газеты «Сыр бойы», в Казахском государственном издательстве в Алма-Ате.

Наряду с рассказами писатель писал сатирические зарисовки, фельетоны. Период самого рассвета творчества писателя, автора повести «Таңбалылар», пьес «Перизат-Рамазан», «Тілші» пришелся на годы голода. К его хронической болезни добавился еще и голод. Он в точности записывает без всякого преувеличения картины страшного голода, очевидцем которого был он сам. Понятно, что это стало огромным потрясением, грузом и без того больному человеку.

Ученый-историк Г. Ниязова, исследовавшая судьбу писателя, говорит: «Писателя, изможденного болезнью и сильно мучающегося голодом, до последнего момента наблюдал работник партийного комитета. Разгневанный Жиенгали бросил свой партийный билет в наблюдавшего его сотрудника. Возможно, этим он хотел показать возражение политике». Возможно, поведение районного чиновника, наблюдавшего за его домом, в тот момент, когда его семья, маленькие дети голодали, стало причиной ранней кончины писателя.

Талантливый писатель, жаловавшийся другу, что, «самое тяжелое для меня – это умереть от голода, а не от болезни», скончался в 1933 году. В связи с кончиной Жиенгали Тлепбергенова в 20-ом номере газеты «Социалды майдан» от 19 апреля 1939 года был опубликован некролог.

10 ноября

УМБЕТАЙ УАЙДИН
90 лет со дня рождения (1935-2018)

(10.11.1935 г.р., Иргизский район, с.Темирастау) – писатель-сатирик, журналист. Член Союзов Писателей и Журналистов Казахстана. Почетный гражданин Иргизского района. Окончил отдел журналистики филологического факультета КазГУ (1965). 1954-1957 гг. служил в рядах Советской Армии. 1957-1958 гг. работал строителем в городе Красный Луч в Донбассе, в типографии в Шалкарском районе. Работал в Казахском радио, в журнале «Ара-Шмель», в киностудии «Қазақфильм», в Республиканском обществе книголюбителей, в Союзе Писателей Казахстана. Преподавал в факультете журналистики КазНУ им.Аль-Фараби. Автор книг «Қара көзілдірік» (1968), «Құрдым сиыр» (1971), «Ендігісін айтпаймын» (1974), «Ішің білсің» (1976), «Контейнермен келген кемпір» (1978), «Тілсіз қоңырау» (1980), «Быды-быды» (1982), «Особая столичная простокваша» (1984), «Нанайын ба, нанбайын ба?» (1984), «Өмірге құштарлық» (1985), «Мәселе қайда жатыр?» (1987), «Пәлен-пәштуан» (1992), «Алло, бұл кім?» (1991), «Мәңгілік мәселе» (1993), «Атың кім, ей?» (1995), «Знакомство по объявлению» (1986) и др.

15 ноября

МАЛИК ГАБДУЛЛИН
100 лет со дня рождения (1915-1973)

Малик Габдуллин родился в 1916 году в Зерен-динском районе Кокчетавской области. Казах, член КПСС. Призван в Красную Армию в июле 1941 года. За смелость, инициативу и проявленный героизм 30 января 1943 года М. Габдуллин удостоен звания Героя Советского Союза.

Малик родился в тот год, когда в степи бушевала буря народного гнева против царизма. Через год свершилась Великая Октябрьская революция. Жизнь казахского народа, а вместе с ним и степняка-кочевника Габдуллы потекла отныне по новому руслу.

Малик Габдуллин окончил среднюю школу, Казахский педагогический институт имени Абая. После службы в рядах Красной Армии в 1938 году поступил в аспирантуру. Уже в те годы его знали как неутомимого собирателя и исследователя фольклора, автора ряда научных трудов. Накануне завершения была кандидатская диссертация.

Война... Молодой коммунист Габдуллин отложил любимую работу, явился в райком партии и попросил послать его в дивизию под командованием генерал-майора И. В. Панфилова. Глинистый мерзлый окоп, наспех отрытый на берегу речки Рузы, был для него первой военной школой.

В боях за села Ширяево, Рыбушки, Ново-Свинухово советские воины под командованием М. Габдуллина успешно выполняли боевые задачи, наносили противнику ощутимый урон.

«Село Бородино,— указывается в наградном листе Героя,— с боем отбитое у немцев, являлось важным стратегическим пунктом, из которого ряд дорог соединяли немцев со Старой Руссой. На наше подразделение, расположенное у села, немцы бросили полк «Мертвая голова». Для срыва наступления гитлеровцев рота автоматчиков во главе с тов. Габдуллиным была послана для удара с правого фланга по наступающему противнику. В течение боя, длившегося около 7 часов, тов. Габдуллин пять раз ходил в атаку и контратаку и четыре раза отбивал атаку немцев, пытавшихся обойти с фланга наше подразделение. В ходе боя противник, потеряв сотни солдат убитыми и ранеными, отступил. Село Бородино осталось за нами».

Малик прошел большую школу политработника Советской Армии. Он политрук стрелковой роты, комиссар батальона, агитатор полка 8-й гвардейской стрелковой дивизии. С января 1943 по ноябрь 1944 года был агитатором политуправления Калининского, позднее 1-го Прибалтийского фронтов, начальником группы по работе среди бойцов нерусской национальности Главного Политического Управления Советской Армии.

Героический командир, хорошо известный в частях храбростью и мастерством воина, чуткий политработник, отлично знающий душу и сердце солдат, хороший лингвист, Малик Габдуллин сочетал в себе все лучшие качества армейского агитатора.

После войны Малик вернулся к своему научному труду. Защитил кандидатскую, а потом и докторскую диссертации. Избран академиком Академии педагогических наук РСФСР. Неоднократно избирался депутатом Верховного Совета СССР, долгие годы работал ректором Алма-Атинского педагогического института. Ныне профессор, академик Малик Габдуллин — видный филолог, возглавляет отдел Института литературы и искусства АН КазССР, ведет большую плодотворную научную работу. Он член многих ученых советов, наставник, большой плеяды молодых ученых, пропагандист военно-исторических знаний. Герой войны, Малик стал признанным гвардейцем и ветераном науки Казахстана.

24 ноября

САПАРГАЛИ БЕГАЛИН
130 лет со дня рождения (1895-1983)

Сапаргали Бегалин родился 24 ноября 1895 года в далёком ауле Дегелен Абралинского (ныне Абаевский) района Семипалатинской области в семье скотовода Ыскака. Когда мальчику исполнилось 7 лет, отец отвез его к родственникам в урочище Ушаша, и отдал мулле для обучения грамоте.

Учеба давалась ему легко, и от природы любознательный мальчик быстро овладел чтением и письмом.

Большую роль в дальнейшем образовании сыграло тесное общение с братом отца дядей Исмагулом, Закончив в городе Ташкенте мусульманское медресе, Исмагул вернулся на Родину, в родной аул. Из Ташкента он привез много книг: произведения восточной литературы, учебники для обучения аульных детей в начальных классах медресе, книги по истории.

Уже в то время Исмагул обратил внимание на способного и любознательного племянника Сапаша, стремившегося к учению, образованию. Он щедро делился с мальчиком знаниями, часто брал его с собой в поездки в города Каркаралы, Семипалатинск.

С помощью дяди Сапаргали познакомился с восточными поэмами «Шахнаме» Фирдоуси, «Хикметы» Ахмеда Яссави А стихи Сайхали и Бахиргани, поэма «Юсуп и Зулейха», волшебные сказки «Тысяча и одна ночь» были прочитаны им несколько раз.

В 1950 году за повесть «Сатжан» Сапаргали Бегалину была присуждена премия Министерства просвещения. Впоследствии эта повесть неоднократно переиздавалась и была переведена на многие языки мира.

С большой любовью он описывает героев своих книг. Это-отважные, ловкие, смышленные, веселые и предприимчивые ребята-лихие наездники, меткие стрелки, отличные лыжники, рачительные хозяева родной земли и просто хорошие люди. В свободное от школьных занятий время они активно участвуют в жизни родного села, помогают отцам и братьям: мальчик Сатжан, доставший из гнезда, свитого на неприступных скалах, сокола- ительги, и приучившего его к охоте; это и выходивший маленького оленёнка Коксеген; отважная девушка Халиман, которая с риском для жизни спасла во время бурана конские табуны...

Годы жизни Сапаргали Ыскаковича – это годы непрерывных творческих исканий и напряженной работы. О себе он говорил так: «Мне нужно много трудиться, день и ночь, чтобы подняться до самого лучшего, что есть в себе!»

Умер С. Бегалин в 1983 году. «Патриарх казахской детской литературы», он прожил долгую, прекрасную жизнь и до самого конца не утратил своей душевной красоты, доброты и искренности. Таким он и останется в нашей памяти.

25 ноября

МИРЖАКИП ДУЛАТОВИЧ

140 лет со дня рождения (1885-1935)

ДУЛАТОВ Миржакып (21.11.1885, а. Сарыкопа Жангельдинского района Костанайской области - 5.10. 1935, Карелия, Россия), крупный представитель казахской культуры и литературы в начале 20 веков, поэт, писатель, общественный деятель. Один из лидеров движения Алаш.

Политическая деятельность началась с 1905. В Омске Дулатов встретился с А. Байтурсиновым и А. Бокейхановым. Был одним из авторов Каркаралинской петиции.

Первое стихотворение Дулатова напечатано в первом номере казахской газете “Серке” (вышло всего 2 номера) в Петербурге. Первый сборник стихотворения “Оян, қазақ!” (“Проснись, казах!”) был выпущен в Казани в 1909. Заголовок книги послужил манифестом, обращением казахской интеллигенции в начале 20 века к народу. Весь тираж книги был уничтожен, а автор подвергся гонениям и заключен в тюрьму. Однако Дулатов активно продолжал свою литературно-публицистическую деятельность.

В этот период он издает роман “Несчастливая Жамал” (“Бақытсыз Жамал”, Оренбург, 1910), сборник произведения “Азамат” (Оренбург, 1913), “Терме” (Оренбург, 1915). В своих произведениях, влияя на умы и сердца сограждан, обращает внимание на ответственность каждой отдельной личности перед народом, ратует за науку, образование, равноправие женщин.

“Несчастливая Жамал” — первый роман в казахской литературе, имел огромный успех и сделал автора знаменитым.

С 1913, постоянно проживая в Оренбурге, Дулатов совместно с А. Байтурсиновым издавал общественно-политическую газету “Казах”, которая просуществовала до октября 1918. В 1916 с Байтурсиновым и Бокейхановым выступил против царского указа о призыве казахов на тыловые работы. В 1913 организовал первый в казахской истории фонд помощи голодающим “Жанар” в городе Семипалатинск.

В эти годы активно участвовал в организации движения Алаш, написал программу партии. В 1922-1926 занимался преподавательской деятельностью в Казахской народном институте просвещения в Оренбурге; работал в судебных организациях Петропавловска и Семипалатинска, в органах печати в Кызылорде. В 1928 арестован, в 1930 приговорен к расстрелу.

Приговор был заменен на 10 лет лагерей. Дулатов сослан в лагерь в Соловки, где тяжело заболел и умер 5 октября 1935.

Реабилитирован в 1988. В сентябре 1992 перезахоронен в родном ауле в окрестностях Торгая. Дулатов переводил произведения русских и европейских классиков (А.С. Пушкин, М.Ю., Лермонтов, Ф.Шиллер, Г.Тукай). Неоценим вклад Дулатова и в развитие казахской публицистики.

27 ноября

КАЛДЫБАЙ БЕКТАЕВ
105 лет со дня рождения (1920-1996)

Калдыбай Бектаевич Бектаев — казахский ученый, математик и лингвист. Является одним из основоположников математической и инженерной лингвистики. Калдыбай Бектаев родился 27 ноября 1920 года в селе Чубаровка (ныне село Чубар) Ордабасинского района Южно-Казахстанской области. В 1941—1945 гг. был участником Великой Отечественной войны. В 1946—1996 гг. преподавал и вёл научную деятельность в Шымкентском педагогическом институте (ныне Международный казахско-турецкий университет имени Х. А. Яссави), также был заведующим кафедрой математики и информатики.

Организовал и возглавлял группу «Статистико-лингвистические исследования и автоматизация» в Институте языкознания АН КазССР. Был членом координационного совета по машинному переводу при ГКНТ СМ СССР. Совместно с Раймундом Пиотровским руководил общесоюзной группой «Статистика речи». Также был первым руководителем координационного и головного центра Машинного Фонда Тюркских языков.

28 ноября

ЖУМЕКЕН НАЖИМЕДЕНОВ
90 лет со дня рождения (1935-1983)

Жумекен Сабырович Нажимеденов - автор текста государственного гимна Республики Казахстан, видный поэт, обладатель премии Союза молодежи Казахстана. Родился 28 ноября 1935 года в ауле Кошалак Курмангазинского района Атырауской области.

В 1956–1959 годы учился на факультете народных инструментов Алма-Атинской государственной консерватории им. Курмангазы, затем окончил Высшие литературные курсы при Московском Литературном институте им. М. Горького (1971–1973).

Трудовой путь Ж. Нажимеденов начал в 1955 году простым рабочим на Карагандинской шахте. В 1959–1965 году он - младший редактор в издательстве «Жазушы», в 1965–1966 годы - заведующий отделом литературы и искусства республиканской газеты «Лениншіл жас», в 1966–1971 годы - литературный консультант Союза писателей Казахстана, в 1974-1978 годы - редактор отдела художественной и учебно-методологической литературы Государственного комитета Казахской ССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, в 1978-1983 годы - заведующий редакцией издательства «Мектеп».

Во второй половине 1950-х и начале 1960-х годов стихотворения Ж. Нажимеденова часто печатались на страницах республиканской печати. Первый лирический сборник «Нива» поэта вышел в 1961 году. С тех пор ежегодно поэт издает новые книги: «Свирель», «Своими глазами», «Свет и тепло», «Нет, нельзя забывать!», «Баллада о цветке», «Мое рождение», «Я тебе говорю, потомок» и другие. В семидесятых годах выступает и как прозаик. Написал романы «Белые барханы» (1973), «Маленький» (1975), «Слава и шумиха» (1977).

За сборники стихов и поэм «Свет и тепло», «Нет, нельзя забывать!» поэт удостоен премии Ленинского комсомола Казахстана. Произведения поэта были переведены на несколько иностранных языков.

Текст песни «Мой Казахстан», написанный Жумекеном Нажимеденовым, был утвержден в качестве гимна в 2005 году. По словам его супруги Насип апай, это стихотворение было написано 50 лет назад, в 1956 году, в Алматы, в доме известной кобызистки Гулсары Бирмановой. С первого взгляда может показаться, что стихотворение написано в честь миллиарда пудов казахстанского зерна. Но слова «это моя земля» родились от духа противоборства с насаждаемой в то время идеологией.

Коммунисты, почувствовав это, пытались запретить ее, но песня все-таки вышла в эфир в исполнении Жамал Омаровой. Песня, которую начали преследовать еще до того, как она дошла до народа, теперь благодаря обретению независимости официально признана гимном страны. Глава государства отредактировал ее с учетом требований современности (газета «Ана тілі», №1-2, 12 января, 2006 г.).

Жумекен Нажимеденов рано ушел из жизни. Сейчас его именем назван аул Курмангазинского района в его родной Атырауской области.

19 декабря

ТОЛЕГЕН ТОКТАРОВ

105 лет со дня рождения, (1920-1945)

Тулеген Тохтаров родился в 1920 году в селе Кара-Кудук Уланского района Восточно-Казахстанской области. По национальности казах. Накануне войны работал на свинцовом заводе Лениногорского полиметаллического комбината рафинировщиком.

В рядах 8-й гвардейской Краснознаменной ордена Ленина стрелковой дивизии имени Панфилова на подступах к Москве отважный воин проявил чудеса храбрости, уничтожив свыше ста гитлеровцев. 9 февраля 1942 года в бою за Бородино Тулеген Тохтаров погиб. Указом Президиума Верховного Совета СССР от 30 января 1943 года ему посмертно присвоено звание Героя Советского Союза.

На фронте Тулегена определили в роту автоматчиков старшего лейтенанта Соловьева. В дни первых схваток с врагом Тулеген подал заявление в партийную организацию части, в котором писал: «В бой хочу идти коммунистом. Прошу принять меня в партию».

В роте любили Тулегена за общительность, находчивость, отвагу. Действуя смело и решительно, Тулеген не раз увлекал за собой бойцов.

24 декабря

БАУЫРЖАН МОМЫШУЛЫ
115 лет со дня рождения (1910-1982)

Бауыржан Момышулы родился 24 декабря 1910 года. Уроженец Жамбылской области, казахский писатель, герой Советского Союза (1990) посмертно.

С 1928 по 1936 гг. был учителем, секретарем райисполкома, работал в финансовых органах, начальником милиции. В 1936 г. окончил курсы при Ленинградской финансовой академии и с этого же года стал служить в Советской Армии. Участник Великой Отечественной войны - воевал в составе 316-й стрелковой дивизии, сформированной в Казахстане и Киргизии в 1941 г. под командованием генерал-майора И.В.Панфилова. Впоследствии сам командовал полком, дивизией.

Особое место в военной биографии Момышулы занимает битва под Москвой. Но в ней немало и других подвигов. Только в должности командира батальона 19-го гвардейского стрелкового полка он провел в 1941 г. под Москвой 27 успешных боев в условиях маневренной обороны. За бои на Волоколамском направлении 7 ноября генерал Панфилов представил старшего лейтенанта Момышулы к ордену Ленина. Но судьба наградного листа до сих пор неизвестна.

Впоследствии старший лейтенант возглавил 19-й полк, который принял участие в боях за станцию и населенный пункт Крюково, где Момышулы, получив тяжелое ранение, продолжал командовать сражением. Учитывая множество боевых заслуг Момышулы, командир 8-й гвардейской стрелковой дивизии полковник И.И.Серебряков в августе 1942 г. представляет его к присвоению звания Героя Советского Союза. Но и этот наградной лист пропал. В июле 1944 г. Серебряков обратился в Президиум Верховного Совета СССР с заявлением: считаю своим долгом донести Вам и прошу... отметить товарища Момышулы... ибо справедливость этого от меня требует. Это представление также оставили без ответа.

Героической жизни Бауржана Момышулы посвятили свои произведения А.Нуршаихов - Истина и легенда, З.Ахметова - Светлые дни, Бахытжан Момышулы - Когда ты рядом, Восхождение к отцу, М.Калдыбаев - Незабываемые встречи. В основу художественного фильма режиссера М.Бегалина За нами Москва, знаменитой пьесы В.Шацкова Волоколамское шоссе, поставленной на сцене МХАТа, был положен известный эпизод (битва под Москвой) военной биографии Момышулы. Именем Момышулы названы средняя школа-интернат в Жамбылской области, улица в г. Таразе, средняя школа в Шымкенте, в г. Алматы на доме, где последние годы жил Момышулы, установлена мемориальная доска.

По настоянию ветеранов Панфиловской дивизии войны и труда, депутатов, деятелей науки и культуры и широкой общественности, не раз ставивших вопрос о восстановлении исторической справедливости, и при поддержке Президента Казахстана Н.А.Назарбаева Б. Момышулы было присвоено звание Героя, посмертно.

Бауржан Момышулы был награжден орденами Красного Знамени, Трудового Красного Знамени, Дружбы народов, Отечественной войны 1-й степени, двумя орденами Красной Звезды, орденом Знак Почета и медалями.

27 декабря

МУХАМЕДЖАН КАРАТАЕВ
115 лет со дня рождения (1910-1995)

Литературовед, критик, академик АН КазССР (1970), доктор филологических наук (1965), профессор (1967), заслуженный деятель науки КазССР (1974), лауреат Государственной премии КазССР (1974), премии АН КазССР имени Ш. Уалиханова (1985). Главный редактор Казахской советской энциклопедии.

Родился 27 декабря 1910 года в селе Теликоль Сырдарьинского района Кызылординской области. Окончив в 1933 году Казахский педагогический институт им. Абая, он в 1934–1936 годах учился в аспирантуре Ленинградского института истории, философии, литературы.

В 1936–1937 годы М. Каратаев — ответственный секретарь правления Союза писателей Казахстана, а в 1937–1938 годы — его председатель. С 1936 по 1938 год — заведовал кафедрой Казахского педагогического института.

М. Каратаев одновременно вел преподавательскую работу, был заведующим кафедрой литературы Казахского педагогического института им. Абая. В 1955–1960 годы он работал директором издательства «Жазушы» и доцентом Казахского педагогического института (КазПИ) имени Абая.

С 1960 года он — заведующий отделом казахской литературы Института литературы и искусства им. М. Ауэзова АН КазССР, профессор Казахского государственного университета и главный редактор Казахской Советской энциклопедии (с 1968 года).

М. Каратаев пришел в литературу в 1934 году. Молодой критик участвовал в формировании казахской литературы, активно включился в литературную работу, писал критические статьи, участвовал в создании учебников для средней школы, делал доклады на темы литературы, читал лекции. Крупный труд М. Каратаева этого периода — статья о поэме С. Сейфуллина «Қызыл ат» («Красный конь»). В свое время эта поэма породила много споров среди литературной общественности, и на страницах печати развернулась горячая полемика о ее художественно-идейной ценности. Критик сделал глубокий анализ произведения, подытожив все высказывания. Общественность обратила внимание также на его статью о повести Г. Мусрепова «Шуғыла».

Новый период бурного развития творчества М. Каратаева пришелся на время после XX съезда КПСС. В течение последующих 20 лет им опубликовано более 20 книг. Он давал соответствующую оценку почти всем большим и малым произведениям, начиная с древней устной литературы до произведений самых молодых писателей. Если взять в целом, труды М. Каратаева отражают историю казахской литературы, ее прошлое и настоящее, весь путь ее развития.

Все труды М. Каратаева, посвященные литературе, пронизывает общий лейтмотив. Язык его произведений притягивает. Он занимается художественной прозой. Его публицистический роман «Даладағы дабыл» («Гудок в степи») раскрывает формирование рабочего класса в Казахстане. М. Каратаев — переводчик художественной литературы, писатель, оставивший значительный след в литературе. Он перевел на казахский язык «Мои университеты» М. Горького, один том романа М. Шолохова «Тихий Дон». Принимая активное участие в развитии теории художественного перевода, М. Каратаев написал существенные труды о проблемах перевода казахской литературы на русский язык и русской литературы на казахский язык.

М. Каратаев — автор многих учебников, составитель хрестоматий. До сих пор выполняет свои функции учебник для 3-го класса, который он написал, будучи студентом КазПИ в 1933 году. Он выпустил в свет книгу по истории казахской литературы для высших учебных заведений, составил учебную хрестоматию по казахской литературе для 10 класса и многое другое. М. Каратаев — один из авторов 3-го тома «Истории казахской литературы» в 6 томах; главный редактор и один из основных авторов истории казахской литературы советского периода в издании, вышедшем на русском языке.

Лауреат Государственной премии Казахской ССР им. Абая (1974). Мухамеджан Каратаев, был награжден орденами Трудового Красного Знамени, «Дружбы народов», «Знак почета» и несколькими медалями.

В последние годы жизни М. К. Каратаев был советником Института литературы и искусства НАН РК.

ТИЛЕУ АЙТУЛЫ
395 лет со дня рождения (1630-1684)

Қабак – потомок правителя Ногайской Орды Мусы, казахский бий. Тілеу – его родной брат, полководец, герой Сайрамской войны. Народ слагал о них легенды. Есть даже пес-ня, связанная с их именами – «Тілеу – Қабак». Тілеу-батыр является отцом известного всем казахам Монке-бия из рода шекты. В 1681–1684 годах на Сайрамскую битву вместе с сыном Жолдыаяком и братом Калдыбаем он повел 17-тысячное войско сарбазов. В решающем бою при защите Сайрама погибают сын Жолдыаяк и сам Тілеу-батыр. Оба были похоронены в знаменитом мавзолее Ходжи Ахмеда Ясави в Туркестане.

АЙШУАК ХАН
305 лет со дня рождения (1720-1810)

Айшуак (Айчувак) (1720-1810) - хан Младшего жуза (1797-1805) сын хана Абильхайыра.

Айшуак султан в 1748-1749 годы находился в заложниках в Жаманкале (город Орск). Через два года освобожден при содействии батыра Сырым и султана Ералы.

Царская администрация прибегла к новой тактике - в августе 1797 года в жузе был создан Ханский совет Младшего жуза во главе с сыном Абулхаира, престарелым султаном Айшуаком, а также совет входили Шонак би из рода шекты сары, Султанбек (сыкы), Шакшак (род алаша) и представитель правительства муфтий М.Хусаинов

В октябре 1797 года султан Айшуак был избран ханом, его кандидатура устраивала султанов и старшин, поскольку он был глубоким стариком и не мог активно участвовать в делах жуза. Примирение султанов и родовых старшин ослабило напряженность в Младшем жузе, восстание постепенно пошло на убыль и прекратилось. Сырым Датұлы откочевал в пределы Хивинского ханства. Так прекратилось восстание казахов Младшего жуза, длившееся четырнадцать лет.

Состарившийся хан Айшуак долго не протянул и перед администрацией вновь встал вопрос о назначении нового правителя.

В 1805 году хан Айшуак в силу очевидной некомпетентности был смещен, а на его место назначен сын Айшуака - Жанторе.

АКТАМБЕРДИ САРЫУЛЫ ***350 лет со дня рождения (1675-1768)***

Казахский батыр, певец походов, военачальник, жырау, общественный деятель.

Утверждают, что Актамберды Сарыулы родился в предгорьях Каратау в окрестностях Южного Казахстана в семье зажиточных людей, хотя сам он в своих стихах указывает, что происходит из рода Жагалбай (Младший жуз) и что он с детства рос одиноким и необеспеченным.

Он проявил свои поэтические способности очень рано в 10–12 лет. Судя по строкам из его стихов: «В двенадцать лет я сел на коня, взял в руки саблю», Актамберды рано включился в борьбу с врагами. В своих стихах он воспекает казахский быт, семью и отечество.

Актамберды, переживший вместе с народом все его невзгоды, с 17 лет участвовал в сражениях с калмыками, с правителями Средней Азии. В этих сражениях он отличился своей смелостью, а позже выделился и своими способностями как военачальник. Закаленный во многих войнах и прозванный батыром, Актамберды- жырау был участником многих событий, вошедших в историю как «Годы великого бедствия». Он был одним из организаторов национально-освободительной борьбы против джунгарских завоевателей. В 1738–1752 годах он участвовал во всех сражениях с джунгарами. В 1742 году был представителем на собрании глав родов Среднего жуза в Оренбурге, где они присягнули на верность России. Актамберды-батыр на протяжении 70 лет защищал родную землю от врага, был известным оратором, авторитетным бием, знаменитым поэтом-сказителем.

Его стихи и сказания «Ржащий конь», «О, почтенный Богембай», «Не шути со мной, ханума», «Со знаменем понесся я на врага», «Время мое было трудное» и другие наполнены отвагой и патриотическими чувствами.

После разгрома Джунгарского государства и освобождения окрестностей Восточного Казахстана от врага, Актамберды -жырау приложил много усилий, чтобы вернуть казахов на места, где проживали раньше их предки.

Он старался приучить казахские роды, бывшие в его подчинении, к оседлой жизни. Чтобы добиться этого он организовывал рытье арыков и создание водоемов, стараясь привить казахам земледелие.

Произведения Актамберды- жырау в основном представляют собой изречения-наставления. Из них можно узнать о мечтах, интересах кочевых казахов. Отдельное место в его творчестве занимают размышления о месте и роли домашних животных, особенно лошади, в жизни кочевников. Называя лошадей «крыльями» мужчин, изображает их спутниками батыров, когда те идут на врага.

В своих стихотворениях Актамберды призывает народ к героизму, воодушевляет его на борьбу с врагом. Он жаждет освободить казахские степи, оставшиеся под джунгарами, мечтает о возрождении и развитии казахского государства, о полной победе над джунгарскими захватчиками. Во многих произведениях поэт призывает народ бороться с врагом, не щадя своих сил. Стихотворения Актамберды- жырау, появившиеся в XVIII веке, в период ожесточенных войн и схваток, воодушевляли народ и поднимали его воинский дух.

Умер Актамберды Сарыулы в 1768 году в местечке Журеkjота Абайского района, Семипалатинской области. Сказание в стихах «Заветы моим детям» стало его последним произведением. В нем Актамберды- жырау призывает своих детей к единству и согласию, напоминает, что только сплоченность молодого поколения позволит достигнуть стране поставленных целей, а народ предостерегает от разлада.

АКТАН БАТЫР ***255 лет со дня рождения (1770-1854)***

Актан Акайулы (1770-1854) батыр из рода Каракесек. Сподвижник Жанкожа батыра, возглавлявшего народно-освободительное восстание сырдаринских казахов против гнета Хивинского и Кокандского ханств (1-ая половина XIX века) и колониальной политики России (1856-1857 годах).

Родился в Казалинском районе Кызылординской области, в поселение Тулькикашкан.

После распада ханства, хотя официально казахи находились под покровительством России, соседние хивинские и кокандские правители постоянно вмешивались в жизнь казахов. В этот тяжелый период перед Жанкожа-батыром стояла задача уничтожить основного виновника всех войн, хивинскую крепость, что и было сделано под руководством Актан-батыра. Актан батыр принимал участие в походах на хивинские, кокандские крепости.

В 20-30-е годы XIX века казахи, кочевавшие на восточных берегах Сырдарии и Аральского моря, попали в зависимость от Хивинского и Кокандского ханств.

В 1835 году захватил крепость Бабажан на реке Сырдарья и укрепление на реке Куандария. Весной 1845 года Жанкожа разгромил хивинский отряд (2 тыс. чел.). В 1853 году царская администрация установила жестокий колониальный режим на нижней Сырдарие, что вызвало массовое недовольство народа. В декабре 1856 года сырдаринские казахи во главе с Жанкожа батыром подняли восстание, поводом которого стало изъятие у местного населения поливных земель. Центром повстанцев стала крепость Жанакала. Актан батыр проявил героизм при взятии крепости Бескала.

Могила Актан батыра находится в местности Тебенсай в Актюбинской области.

В Кызылординской области сельский округ «Арыкбалык» переименован в сельский округ Актан батыра.

АКТАН КЕРЕЙУЛЫ
175 лет со дня рождения (1850-1912)

Актан Керейулы (1850, ныне Байганинский район Актобинской области — 1912, там же) — казахский акын. Происходит из подрода жеменей-есен рода Адай ветви байулы крупного племени Алшын.

Произведения Актана делятся на философско-назидательское терме и толгау: «Аяғына қан түссе», «Біріншіден не жаман» и другие; обрядово-бытовые песни: «Той бастар», «Бата» и другие. В эпичных сказаниях «Замана жайында», «Тыңдасаңыз сөзімді», «Қайыспас бұлан нар едім» Актан повествует о героях — защитниках родной земли.

Произведения Актана включены в сборник «Ертедегі әдебиет нұсқалары» («Образцы древней литературы», 1967), «Ақберен» (1972), «Өсиет-нама» («Книга наставлений», 1982), «Бес ғасыр жырлайды» («Поэты пяти веков», 1985—89), «Жырлайды Дария» (1995), «Абыл, Нұрым, Ақтамым» (1997).

АБУ-НАСИР АЛЬ-ФАРАБИ
1155 лет со дня рождения (870-950)

Аль-Фараби родился в 870 году в городе Фараб, расположенном на берегу реки Арысь, где ее воды вливаются в Сырдарью. Полное его имя аль-Фараби Абу Насыр Мухаммед ибн Узлаг ибн Тархан, то есть его отца звали Узлаг, а деда — Тархан; место его рождения — древний казахский город Отрар арабы называли Барфа, Фараб, отсюда его имя переводится как Абу Насыр из Фараба. Нынешнее местонахождение этого города — территория Шаульдерского района Южно-Казахстанской области.

Немецкие востоковеды называют аль-Фараби великой, уникальной личностью. Ученый -энциклопедист, который жил в период расцвета эпохи Ренессанса, уже при жизни был признан как «Второй учитель» после Аристотеля. Естествознание аль-Фараби изучал в Багдаде, Халебе (Алеппо). Его интересовали астрономия, логика, теория музыки, математика, этика, медицина, психология, право.

Им написаны 160 трактатов по самым разным отраслям знаний.

Аль-Фараби побывал во всех городах, связанных с арабским халифатом, с исламом. Он любил жить подальше от дворцовой суеты, последние годы своей жизни он провел в Алеппо и Шаме (Дамаске) под покровительством Сайф ад-Дауль Хамида, умер в возрасте 80 лет в городе Шам, похоронен по другую сторону от Малых ворот.

Изучив мир общих теоретических мыслей, предложил собственные философские концепции. Эти его взгляды пришли в противоречие с устоявшимися общественными мнениями. В своих произведениях аль-Фараби анализировал достижения арабской, персидской, греческой, индийской и турецкой культур, сумел найти у них общее. Это можно заметить и из его труда «Большая книга о музыке». Он пытался систематизировать науки своего времени, о чем свидетельствует трактат «О стыках наук».

Фараби мечтал просветить народ. Его кредо: человек, стремящийся к науке, должен быть достойным и хорошо воспитанным. Он должен начинать с изучения Корана и юридических наук, быть честным и правдивым, держаться подальше от интриг, лжи, хитростей; должен быть свободомыслящим человеком, опирающимся на основы права, использовать принципы шариата, не искажая их. Уверенный, что на основе политической этики и философии можно прийти к истинной гармонии, он сопоставляет добродетельный и невежественный города.

В его еще малоизученных произведениях «Афоризмы государственного деятеля», «Гражданская политика», «Достижение счастья» излагаются мысли о том, как достичь счастья и достойной жизни, о природе человека, об образованности и этическом совершенстве, о качествах настоящего правителя. По Фараби, счастье — абсолютное благо. Человеку свойственно, что жизнь состоит в приобретении денег, славы, удовлетворении других потребностей. Но для того, чтобы познать счастье, чтобы достичь его, постоянно двигаться к нему, надо много знать, как следует удовлетворить духовные потребности. Этого могут достичь только мудрецы.

В этической концепции Фараби основное место занимала добродетель. В «Социально-этическом трактате» мыслитель считает, что добродетель, будучи основой, является частью материи.

В «Большой книге о музыке» он исследовал проблемы музыки (от построения музыкальных звуков до взаимосвязи музыки и поэзии), всесторонне раскрывал положительные стороны музыки и ее воспитательное значение; анализировал степени одаренности человека в изучении различных жанров музыки.

Фараби считал, что интеллект — основа человечности; доказывал бессмысленность столкновений и войн между людьми. Поэтому достичь самого высшего блага, то есть счастья и мира на земле можно только через компромиссы. Он считал, что для того, чтобы достичь истинного счастья надо учиться и быть в постоянном поиске. В «Социально-этическом трактате» ученый пишет: «Пример может вызвать как дурные поступки, так и хорошие дела». В труде под названием «Книга о классификации и уточнении наук» Фараби завершает разделение средневековых наук. В этой книге различные отрасли наук разделены на самостоятельные разделы.

В заключении можно сказать, что произведения аль-Фараби «Книга жителей добродетельных городов», «Постоянство движений вселенной», «Большая книга о музыке», «О стихотворении и словесном мастерстве», «Трактат о принципах стихотворного искусства», «Логика» и другие имеют в истории науки свое особое место.

НУРПЕИС БАЙГАНИН
165 лет со дня рождения (1860-1945)

Нурпеис Байганин выдающийся казахский акын-импровизатор, родился в 1860 году в Актюбинской области. С раннего возраста Нурпеис обнаружил сильное влечение к игре на домбре и к народным песням. Это влечение проявилось в юном певце так ярко, что очень скоро за ним закрепились прозвища: «мальчик-певец», «мальчик-домбрист» и «мальчик-сказочник».

Обладая необыкновенной памятью, Нурпеис с жадностью слушал лучших акынов своего времени или их ближайших учеников, он заучивал и перепевал наизусть их произведения.

Песни и сказания западно-казахских акынов Абыла, Байтока, Шернияза, Нурыма. пламенного агитатора и вождя повстанцев Махамбета с юных лет вошли в его исполнительский репертуар.

С 17-летнего возраста Нурпеис становится профессиональным акыном. Он вступает в поэтические состязания, так называемые айтысы, с известными акынами Казакпаем, Актаном и Нурыном и выходит из них победителем. Он совершает обычные для всех акынов поездки по аулам, и скоро его имя приобретает широкую известность не только в родных местах, но и на Южном Урале, по течению Сырдарьи, в Каракалпакии, Хиве, Туркмении и других местах.

В 1916 году в творчество Нурпеиса Байганина вливается новая струя. Нурпеис становится пламенным певцом-агитатором новых веяний в стране. Он воспекает вождей восстания 1916 года — Амангельды (под именем Жакипа) и Каражана. Его песни широко распространяются по казахским степям. Тематика и творческий метод его сюжетных песен расширяются: от героики давнего, сказочного прошлого он переходит к окружающей его действительности, от авторизованных перепевов народного эпоса — к оригинальным произведениям как о современном ему героизме, так и о повседневном быте казахской жизни. Он создает поэму о драматической судьбе молодой женщины — «Аккенже», где своим простым и ясным языком, в трогательных образах рассказывает такую обычную для того времени историю загубленной молодой жизни. Песня направлена против жестоких нравов, царивших в те времена, опиравшихся на вековые традиции о разгуле чиновничьего произвола и коррупции, о попрании элементарных человеческих прав.

Ни одно из крупных событий страны не проходило мимо его внимания и не осталось отображенным в его творчестве. Необыкновенная взволнованность чувств, богатство и разнообразие привлекаемых образов и поэтической лексики, ясность мысли, охватывающей существенные моменты советской действительности, - все эти качества послереволюционных песен Байганина заставляют отнести их к непревзойденным образцам политической лирики того периода.

Язык произведений Нурпеиса Байганина так образен и легок, что его строки вошли в родную речь как афоризмы, пословицы и поговорки.

Оценивая огромную заслугу народного акына Нурпеиса Байганина перед страной, советское правительство присвоило ему в 1939 году звание заслуженного деятеля искусств Казахской ССР, а в 1940 году, в связи с его 80-летним юбилеем, наградило орденом «Знак почета».

В трудные годы Великой Отечественной войны в своих стихах и поэмах Н. Байганин рассказывает о событиях на фронте, о героизме воинов. Известны такие его произведения, как «Батыр туралы жыр», «Батыр ұлға», «Женіс үшін», «Қазақстан – майданға» и другие. Н. Байганин воодушевляли народ не только своим творчеством, он поднимал боевой дух людей, разъезжая по селам в составе агитбригады. Поэт посвятил поэтическое прощание Ш. Берсиеву, известному герою труда, умершему в июне 1944 года.

Сам Нурпеис Байганин умер за месяц до окончания войны. Его именем названы район в родной области, хозяйства и предприятия.

СУЛТАН БАЙМАГАМБЕТОВ *105 лет со дня рождения (1920-1943)*

Султан Биржанович Баймагамбетов родился 1 апреля 1920 года (по другим сведениям 21 февраля) в ауле Коянды-Агаш в семье крестьянина. Выходец из рода Байгулак Среднего жуза. Рано лишился матери и отца, из-за голода 1920-х годов. В юности воспитывался сестрой Зейнеп. В селе Коянды-Агаш в 1937 году, после пожара, деревянная школа сгорела и в 6-7-х классах Султан обучался в Каракалпакской семилетней школе, которая являлась «бюджетным интернатом» - специализированным учебным заведением для детей-беспризорников. Проживал в Коянды-Агаш. В начале 7-го класса его как хулигана исключили из школы из-за несоблюдения порядка, так как характер у Султана был суровый ещё в школьные годы. После исключения, Султан не учился около месяца, помогал сестре по хозяйству, а в 1937 был зачислен в пятый класс (на 2 года в связи с реформой образования был понижен)

Аулиекольской русской средней школы, которую после и закончил. Материальные возможности не позволили продолжить учёбу. Пошёл работать кассиром в почтовое отделение, вскоре был назначен начальником почтового отделения в ауле Кумсу. Потом переехал в село Семиозёрное.

В октябре 1940 года был призван в Красную Армию. Окончил полковую школу. Участник Великой Отечественной войны с июня 1941 года. Воевал под Ленинградом. В 1942 году вступил в ВКП(б). 22 июля 1943 года в бою в районе посёлка Синявино в траншеях противника уничтожил до десятка гитлеровцев. В бою 25 июля продвижение наших воинов было остановлено огнём пулемёта из вражеского дзота. Отважный воин подполз к огневой точке и забросал её гранатами. Но пулемёт не умолк. Тогда он закрыл амбразуру грудью. Указом Президиума Верховного Совета СССР от 21 февраля 1944 года за образцовое выполнение заданий командования и проявленные мужество и героизм в боях с немецко-фашистскими захватчиками старшему сержанту Баймагамбетову Султану Биржановичу присвоено звание Героя Советского Союза посмертно. Похоронен в братской могиле на воинском мемориале «Синявинские высоты» Ленинградской области. Навечно зачислен в списки воинской части, в которой служил. Имя Султана Баймагамбетова золотыми буквами вписано в историю Великой Отечественной войны, в историю героической обороны Ленинграда. Награды: Медаль «Золотая Звезда» Героя Советского Союза, Орден Ленина, Медаль «За оборону Ленинграда».

ЖУСУП БАЛАСАГУНИ
1005 год со дня рождения (1020)

Жусуп родился в столице государства Караханидов городе Баласагун. В возрасте 50 лет он завершил поэму «Кутадгу Билиг» («Благодатное знание»), а затем подарил её кагану Сулейману Арслану и был удостоен звания «Хасс Хаджиб». Жусуп Хас-Хаджиб Баласагунский писал как он сам называл: на тюркском языке, караханидской эпохи. «Кутадгу Билиг» — первое произведение, написанное на языке древних тюрков и полностью сохранившееся.

Многие тюркоязычные народы по праву могут считать это произведение истоком или первым шедевром своей письменной литературы. Умер в 1075 году в возрасте 54 лет. Похоронен в мавзолее в городе Кашгар. Он был противником тех, кто, пренебрегая своим родным языком, говорил и писал на арабском и персидском языках. Начал писать свою книгу в Баласагуне и закончил в Кашгаре.

БЫЛШЫК БИ
165 лет со дня рождения (1860-1933)

Былшыкби – легенда великой степи

Былшык был самым справедливым и последним из степных биев нашего края. Он погиб в застенках Советской власти как враг народа

Наряду с такими великими датами, как 70-летие Победы, 550-летие Казахского ханства, 20-летие АНК и 90летие Героя Советского Союза Алии Молдагуловой, актюбинцы отмечают в эти дни и 155-летие нашего знаменитого земляка, последнего из биев Младшего жуза Былшыка Сейитулы, которого в народе с любовью называли Кенже бий.

Он был одним из знаменитых ораторов, национальных деятелей и самым ярким представителем мудрой и образованной степной интеллигенции. Былшык бий родился в 1860 году в местечке Аксу, ауле Аралтобе на территории нынешнего Айтекебийского района. За мудрость и прозорливость Былшык был признан бием еще с юношеских лет. Люди обращались к нему с самыми различными вопросами. Споры по разделу земли и скота молодой бий всегда разрешал справедливо, невзирая на степень достатка или знатность сторон.

На вопрос о том, кто такой Былшыкбий, библиографы, знающие его изречения, обладающие подробными сведениями о его власти, не задумываясь отвечают, что он был одним из знатных биев, знаменитых ораторов, национальных деятелей и последним бием Младшего жуза.

ДОСПАМБЕТ ЖЫРАУ *535 лет со дня рождения (1490-1523)*

Родился в 1490 г. в городе Азау (Азов), умер в 1523 году в окрестностях Астрахани. Один из представителей старинной казахской литературы, воспеватель военных походов. Доспамбет жырау жил в эпоху формирования казахского народа как нации, участвовал во многих военных походах, битвах, происходивших между Крымским, Ногайским и Казанским ханствами.

Поэтическое наследие Доспамбета жырау безвозвратно утеряно. Сохранившиеся в устном народном творчестве, в отдельных рукописях некоторые его сочинения вошли в начале XIX века в различного рода литературные сборники. В советский период найденные сочинения Доспамбета жырау были полностью опубликованы М. Магауиным в антологии казахской поэзии «Алдаспан» в 1971 г. Туда, к примеру, вошли такие его произведения, как «Қалаға қабылан жаулар тиер ме», «Қоғалы келдер, құм, сулар — Қоныстар қонған өкінбес...», «Айнала бұлақ, басы тең...» и др.

Из песен-сказаний Доспамбета жырау можно судить о мыслях, которыми жил поэт, о его жизненных целях и надеждах, духовном мире, моральных принципах и мировоззрении автора произведений. Несмотря на архаичность пафоса и устарелость художественных приемов, воинственные песенные произведения Доспамбета жырау глубоки по содержанию и, в то же время, их язык легко воспринимается читателем. Доспамбет жырау умеет очень точно найти изящные и богатые по содержанию слова для выражения своих мыслей. В творчестве Бухара жырау и Махамбета ярко проявилось влияние песенных произведений Доспамбета жырау.

В 1523 году во время Астраханского похода отряд разведчиков, возглавляемый Доспамбетом жырау, попал в засаду, в результате чего поэт-сказитель получил тяжелое ранение и погиб.

АРУ им. К.ЖУБАНОВА
90 лет со дня основания (1935)

История Актюбинского регионального государственного университета им.Жубанова в г. Актобе начинается с открытия МКК КазССР в августе 1931 года в качестве Актюбинского двухгодичного учительского института высшего образования на основании постановления Наркомата КазССР №163 от 13 декабря 1934 года, Бюро Актюбинского областного ВКП(б) от 13 декабря 1934 года.

Основной задачей института являлась подготовка высококвалифицированных педагогических кадров для средних школ.

На должность первого директора был назначен Залиев Нугман.

В 1935 году первый профессорско-преподавательский состав института был сформирован всего из 12 человек: 1 профессора, 1 доцента и 10 преподавателей.

Деятельность института по подготовке специалистов началась 1 января 1935 года с открытия двухлетнего отделения истории, физико-математического и подготовительного отделений. На первый учебный год из запланированных 70 студентов принят 81 студент, на исторический – 33, физико – математический – 35 и на подготовительное отделение – 13 человек.

14 апреля 1945 года институту Указом Президиума Верховного Совета Казахской ССР присвоено имя заслуженного деятеля культуры Казахской ССР, поэта, земляка Нурпеиса Байганина.

В 1947 году в соответствии с постановлением Совета Министров СССР от 16 ноября 1947 года №75 «О развитии специального и высшего образования в Казахской ССР» на базе Актюбинского учительского института им.Н.Байганина был открыт 2-летний женский педагогический институт.

Актюбинский государственный педагогический институт был закрыт приказом Совета Министров Казахской ССР от 4 августа 1958 года №1293-Р и министра образования Казахской ССР от 6 августа 1958 года №169 «Об Актюбинском педагогическом институте».

В 1966 году Центральный комитет Компартии Казахстана и постановлением Совета Министров Казахской ССР № 261 от 15 апреля были преобразованы в Актюбинский педагогический институт.

На первых двух факультетах: физико – математическом и филологическом по специальностям физика и математика, русский язык и литература, русский язык и литература в казахской школе, на дневном отделении обучались 250, на заочном-100 студентов. Занятия вели 23 преподавателя, в том числе 4 кандидата наук и доценты.

Постановлением Совета Министров Казахской ССР от 23 февраля 1990 года № 72 Актюбинскому педагогическому институту присвоено имя первого профессора казахского языкознания, ученого - лингвиста Кудайбергена Куановича Жубанова.

Постановлением Кабинета Министров Республики Казахстан от 7 мая 1996 года № 573 Актюбинский педагогический институт им.К. Жубанова реорганизован в Актюбинский университет им. К.Жубанова.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 31 января 2001 года № 163 Актюбинскому университету им.К. Жубанова присвоен статус государственного.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 3 февраля 2004 года №128 в связи с выходом из состава Актюбинского государственного педагогического института был реорганизован Актюбинский государственный университет им.Жубанова.

Постановлением Правительства Республики Казахстан №529 от 29 мая 2013 года Актюбинский государственный университет имени К. Жубанова и Актюбинский государственный педагогический институт были преобразованы в Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова.

Постановлением Правительства Республики Казахстан № 752 от 11 октября 2019 года Республиканское государственное предприятие на праве хозяйственного ведения «Актюбинский государственный университет имени К.Жубанова» реорганизован в Некоммерческое акционерное общество «Актюбинский региональный университет имени К.Жубанова».

КАЗАХСКОГО ХАНСТВА **560 лет со дня образования (1465)**

Казахское ханство, государственное образование в Центральной Азии. Возникло в 1470 г. в Семиречье при распаде Узбекского улуса, образовавшегося на руинах Золотой Орды. Основателями Казахского ханства были соправители Гирей (Керей) и Джанибек (Жанибек). Наивысшего расцвета Казахское ханство достигло при ханах Касыме (правил в 1510 или 1511 – 1518/1519), Хакк-Назаре (правил в 1537/1538 – 1580), Тевеккеле (Таваккуле) (1583–1598), Есиме (Ишиме) (1598–1613 и 1627–1628), когда казахские ханы в ходе войн со среднеазиатскими узбекскими ханствами и Ногайской Ордой распространили свою власть на города Туркестан и Ташкент и ногайские земли вплоть до реки Яик (Урал). С именами ханов Касыма и Есима предания связывают создание сводов законов «Светлый путь хана Касыма» и «Древняя дорога хана Есима», не сохранившихся до наших дней. В 17 в. в Казахское ханство выделились, согласно русским источникам, три этнотерриториальных объединения – орды, или жузы, – Старший (Большой), Средний (Серединный) и Младший со своими районами кочёвок.

Заметного подъёма Казахское ханство достигло при хане Тауке, в годы правления которого был составлен свод обычного права казахов «Жеты-Жаргы», частично дошедший до наших дней и введённый в научный оборот в начале 19 в. российским учёным Г. И. Спасским.

После смерти Тауке в 1715/1718 г. Казахское ханство утратило единство, жузы, по сути, стали отдельными ханствами. С 1723 г. в течение почти трёх десятилетий они вели изнурительную кровавую борьбу с Джунгарским ханством, подчинившим себе также Восточный Туркестан и Западную Монголию. Этот период в народной памяти казахов получил название «Ақтабан шубырынды» («Годы великого бедствия»).

Угроза джунгарского владычества, а также вторжения правителя Персии Надир-шаха, захватившего Хиву, побудили казахского хана Абулхайра – предводителя казахского ополчения и героя войн с джунгарами – в 1731 г. присягнуть на верность российской императрице Анне Ивановне. Бóльшая часть возглавляемых им казахских родов Младшего жуза стали подданными России.

В 1758 г., после падения Джунгарского ханства под натиском маньчжуро-китайской империи Цин, появилась новая угроза для существования казахских жузов, побудившая казахскую знать искать покровительства Российской империи. Последним ханом казахов, власть которого признавалась во всей Казахской степи, был Аблай (хан Среднего жуза в 1771–1781), в 1740 г. он принял российское подданство.

Проводил политику лавирования между Россией и Китаем, что некоторое время позволяло Казахскому ханству сохранять относительную самостоятельность. После смерти Аблая его сын Вали-хан (хан Среднего жуза в 1781–1819) отказался от проведения независимой политики и признал верховную власть России.

В 1822 г. институт ханской власти в казахских жузах был упразднён «Уставом о сибирских киргизах» от 1822 г., что привело к восстанию в 1824–1827 гг. султана Касима (Касыма). Последнюю попытку восстановить ханскую власть на территории казахских жузов предпринял султан Кенесары Касымов, выступление которого против российских властей началось в 1837 г. Он объявил себя ханом и с переменным успехом вёл вооружённую борьбу вплоть до своей гибели в 1847 г.

МАХМУД КАШКАРИ
995 лет со дня рождения (1030-1126)

Махмуд Кашгари - полное имя - Махмуд ибн аль-Хусейн ибн Мухаммад. Он считается одним из выдающихся среднеазиатских филологов XI века. Родился в Кашгаре, жил и занимался наукой в городе Баласагуне.

Махмуд Кашгари - представитель высших кругов караханидской знати. Отец - Хусейн ибн Мухаммад, внук завоевателя Мавераннахра Богра-хана.

Кашгари был визирем Барыс-хана (южный берег оз. Иссык-Куль), затем переселился в Кашгар. Там получил образование, продолжив его в Бухаре и Нишапуре. В процессе обучения проявил интерес к языкам, фольклору, этнографии, географии, менталитету тюркских народов. Накопленный опыт и наблюдения он обобщил в своем главном труде «Диван лугат ат-турк» («Словарь тюркских наречий»). Этот труд автора является энциклопедией тюркских народов раннего средневековья. В нем заключены ценные, в некоторых случаях и единичные, сведения о многочисленных тюркских племенах, живших в XI веке. Словарь содержит этнонимы, топонимы, термины родства, различных должностных лиц, названия блюд и напитков, домашних и диких животных, птиц, месяцев и дней недели, народный календарь, названия лекарственных средств, астрономические, военные, медицинские, религиозные и другие термины. Запечатлены этические нормы и ценности, нормы поведения, мировосприятие тюркских народов того времени. Есть важные сведения об историко-культурных связях между различными племенами, упоминания о некоторых исторических событиях, имевших место на территории Казахстана и Средней Азии. Например, о походе Ескендира (Александра Македонского). Большой интерес для исследователей представляет сохранившаяся в сочинении самая старая тюркская карта мира. Книга содержит более 400 пословиц, поговорок и устных изречений, которые Махмуд Кашгари собрал в 1072–1074 годы в честь Халифа Аль-Муктади.

О своей книге Махмуд Кашгари пишет: «Эту книгу я составил в алфавитном порядке, украшал ее пословицами, саджами (рифмованная проза), поговорками, стихами, раджазами (стихи воинственного содержания) и отрывками из прозы. Я облегчил трудное, разъяснил неясное и трудился годами... Я рассыпал в нем из читаемых ими стихов для того, чтобы ознакомить с их опытом и знаниями, а также пословицы, которые они употребляют в качестве мудрых изречений в дни счастья и несчастья с тем, чтобы сказитель передавал их передатчику, а передатчик другим.

Вместе с этим я собрал в книге упоминаемые предметы и известные слова и, таким образом, книга поднялась до высокого достоинства и достигла отличного превосходства».

По Махмуду, человек должен стремиться «к добродетели, приобретая ее, не быть гордым». Все зло Кашгари видит в мещанстве. «Вещи и имущество человека - его враги... Собрал богатство, думай, что низвергся поток воды - словно валун, катит оно своего обладателя вниз... Все мужи испортились из-за вещей. Увидев имущество, они кидаются на него, словно гриф на добычу... Они держат свое имущество, заперев его, сами не пользуются, плача от скупости, они собирают (копят) золото. Из-за имущества, не памятуя о боге, сыновей, родственников они на самом деле все душат». Махмуд Кашгари хотел, чтобы его книга «передала потомкам наследие народа в неизменной форме, обрела крылья в далекий и прекрасный мир, оставила неизгладимый след».

«Диван лугат ат-турк» Махмуда Кашгари является единственным памятником тюркской диалектологии раннего средневековья. Впервые в мире он переведен на русский язык ученым-востоковедом, кандидатом философских наук Зифой-Алуа Муратовной Ауэзовой.

БОКЕНБАЙ БАТЫР КАРАУЛЫ ***345 лет со дня рождения (1680-1774)***

Родиной Бокенбая были места, где в настоящее время находится ставший российским город Акбулак (Оренбургская область). В 1710 году в районе Каракум состоялся первый курултай и батыр произносил знаменитую речь, когда было принято первое решение оказывать сообща отпор неприятелю. Принял участие в походе Абилхаира в 1726 году против волжских калмыков. Он был близким другом и родичем легендарного Есет батыра, который тоже был военным предводителем в войсках хана Абилхаира.

Обоими хан очень дорожил и почитал их воинскую доблесть, зная их огромный авторитет в степи. Бокенбай батыр был сторонником принятия казахами Младшего жуза подданства Российской империи.

В октябре 1731 года дал клятву верности России и повторил эту клятву в октябре 1740 года в Орской крепости. Получил от российской императрицы Анны Ивановны (Иоанновны) звание тархана (высший чин воинской службы) и меч, украшенный серебряными узорами, не раз принимал участие в кровавых битвах и сражениях. В 1741 году организовал поход против туркмен и погиб в бою. На территории Иргизского района Актюбинской области есть место, называемое в народе Бокенбай шоқысы (место где сражался Бокенбай батыр). Источник: Казахстан, Национальная энциклопедия, том 1.

МОНКЕ БИ *350 лет со дня рождения (1675)*

Выдающийся философ, мудрец, предсказатель Монке-би Тлеуулы оставил в памяти своего народа добрый след. В казахских степях о нем слагали легенды. Заветы знаменитого бия и поэта полны прозорливости и поныне служат путеводной звездой. Многие его предсказания и предположения, как известно, сбылись.

Монке-би – сын Тлеу-батыра, героя битвы с джунгарами на Сайраме, полководца, влиятельного политика, участвовавшего в выборах хана Тауке, имел огромный авторитет во всей казахской степи. Он внес немалый вклад в общественную жизнь своего времени. Помнят и чтут память великого предка и ныне потомки, а в одноименном родном его ауле, в селе Монке-би Шалкарского района, жители по собственной инициативе воздвигли недавно ему памятник. Собирали средства всем миром, помогли и спонсоры, привлекли известных скульпторов, художников, архитекторов.

Официальное открытие памятника стало большим событием не только для одной округи. Съехались в село почетные гости, потомки Монке-би из соседних районов, областного центра, других городов страны.

Великий прорицатель, казахский философ увековечен в граните. На постаменте высотой в два с лишним метра установлен бюст знаменитого бия. Работа выполнена скульптором Алтаем Бисеновым.

Как было отмечено на церемонии открытия, главными спонсорами памятника выступили профессор, первый проректор КазНУ им. аль-Фараби Мухамбеткали Буркитбаев, предприниматели Бакытжан Ержанов, Сагитжан Серикбаев, архитектор Бакытжан Косанов.

ТАУКЕ ХАН

345 лет со дня рождения (1680-1718)

Тауке хан родился в 1630 году в семье хана Салкам Жангира, преемника Жанибек хана, и ойратской наложницы Бану Ханым. Его дед - Есим хан. Тауке с детства отличался целеустремленностью и организаторскими способностями. Уже в 17 лет он стал ханом Младшего жуза. В 15 лет отец отправил его как посла-мироотворца к правителю Кашгарии Абдаллах хану. К началу 1670-х годов на счету у Тауке было несколько победных сражений с джунгарами. В 1652 году в походе на казахские улусы Жангир хана убивает джунгарский военачальник Галдама. Доктор исторических наук, востоковед Владимир Моисеев в книге «Джунгарское ханство и казахи (XVII-XVIII вв.)» пишет, что Жангир погиб в 1680-х годах. Старшины родов Младшего и Среднего жузов возвели на престол Тауке и провозгласили его старшим ханом.

Он получил почетные воинские звания бахадур и гази. Титул гази означает 'организатор успешных военных походов против неверных', объясняет кандидат исторических наук Ирина Ерофеева во вступительной статье к книге «Эпистолярное наследие казахской правящей элиты 1675-1821 годов». Тауке хан добавлял этот титул в письмах к правителям других государств.

Когда правил Тауке хан? Правление Тауке хана тремя жузами Казахского ханства обозначено с 1680 по 1715 год. Это было время набегов врагов на земли казахов: на севере - сибирских казаков, на юге - хивинцев и бухарцев, из-за Яика - башкиров, на западе - волжских калмыков и яицких казаков. Но наиболее опасными врагами были восточные соседи - джунгары. Их набеги усилились с приходом к власти в Джунгарском ханстве Галдана-Бошогу.

До 1685 года он провел семь военных походов против казахов и киргизов, чтобы завоевать их и заставить принять ламаизм вместо ислама. Также он хотел собирать дань с жителей городов Казахского ханства, пишет Владимир Моисеев. К тому же Галдан был обеспокоен объединительной и законотворческой деятельностью Тауке хана. Препятствовать укреплению Казахского ханства он пытался с помощью войн. В 1683 году Галдан-Бошогту захватил в плен сына хана Тауке. На родину тот вернулся через 14 лет, когда к власти в Джунгарии пришел Цэван-Рабдан. Осенью 1710 года Тауке хан собрал Каракумский курултай - собрание казахских биев и батыров трех жузов в Каракумах. Нужно было определиться с общей политикой относительно Джунгарского ханства. Одни выступали за подчинение, другие выжидали, третьи настаивали на дальнейшей борьбе. После выступления Богенбай батыра участники собрания договорились продолжать вести совместную борьбу против джунгар. Богенбая назначили главнокомандующим армиями жузов. Из ханов верховным командующим избрали хана младшего жуза Абулхаира. Тауке хан ушел из жизни в 83 года, в 1718 году. Он был последним ханом Казахского ханства. После него у каждого жуза был свой хан, и не было того единения, которого достиг Тауке.

ДАУЛЕТКЕРЕЙ ШЫГАЙУЛЫ
205 лет со дня рождения (1820-1887)

Даулеткерей Шыгайулы родился приблизительно в 1820-х годах в Ординском районе Уральской области в состоятельной семье. И отец Шыгай, и хан Боккееской орды Жангир с детства приучали его к правлению народом, к судебной деятельности. Вначале он пробовал управлять отдельными родами.

Но своей чуткой душой рано понял, что власть ожесточает людей. Гнев Даулеткерей вызывало также и то, что его родственник Жангир хан отбирал у простых казахов лучшие земли, служившие пастбищами для скота, и передавал их набиравшим силу колонизаторам.

Есть данные, что, хотя Даулеткерей и не участвовал непосредственно в восстании Исатая и Махамбета, но всей душой был на их стороне. Это можно заметить и по его кюю «Жігер».

По словам известного исследователя музыки академика Ахмета Жубанова племянник Даулеткерей Науша Бокейханов, живший в советское время, играл около 50 его кюев. Большинство сведений о прославленном композиторе получены благодаря исследованиям Жубанова. В детстве Даулеткерей учился у муллы мусульманской грамоте.

Хан Жангир, получивший образование в России, создавал возможности для получения детьми в Орде русского образования. Даулеткерей научился говорить по-русски, умел по-русски читать и писать. Его прозвали образованным мальчиком. Мастерству игры на домбре он научился у превосходного домбриста Мусирали. Ко всему, в Орду, ставшую зимним центром султанов, вначале 1840-х годов из Саратова приглашали артистов драмы и музыкантов. Есть предположение, что Даулеткерей с детства был знаком с русской и европейской музыкой. Он хорошо играл на русской балалайке, умел играть на гитаре и мандолине. На рисунке акварелью Чередеева, сделанном по наброскам французского путешественника Паули в 1854 году, изображены Даулеткерей, исполняющий кюй, и другие музыканты. Что интересно, в центре изображен танцующий мужчина.

Среди представителей народа, участвовавших в торжествах по случаю коронации царя Александра II в 1855 году, был и Даулеткерей. В состав делегации его включили с целью приучить к мысли, что он будет править народом. Но он поехал не для того, чтобы побывать в царском дворце, а чтобы познакомиться с передовыми мыслителями России, с родиной А. С. Пушкина. В этом путешествии он услышал и увидел много интересного, чего не видел и не слышал раньше, услышал произведения европейских композиторов в оркестровом исполнении.

Хотя стихов он не писал, но тонко чувствовал их душой. Он первым внес взнос, когда в Бокеевской орде собирали пожертвования, чтобы построить памятник Пушкину возле лицея, где учился поэт.

В 1861 году Даулеткерей назначили правителем рода в Кызылкурт, там он через год встретился с «отцом» кюев — Курмангазы. Ахмет Жубанов пишет: «На музыкальное творчество Даулеткерей большое влияние оказали беседа его с Курмангазы, встречи с другими домбристами, исполнявшими кюи в традиционно народной манере».

Кюи Курмангазы и его учеников отличаются порывистым темпом, твердым звучанием, смелостью, широкомасштабностью.

Кюи «Топан», «Жигер», выражающие стремление народа к свободе, вместе с тем отражают раздумья человека, много выстрадавшего в жизни, мужественного, сдержанного, серьезного. О кюе «Жигер» А. В. Затаевич пишет: «В этом кюе звуки превышают возможности домбры, бьют через край, бурлят. Это произведение, написанное в приподнято-возвышенном темпе, имеет большое значение». Даулеткерей скончался в 80- годах XIX века. Он оставил после себя духовное наследие, имеющее большое значение для потомков.

КАЗТУГАН СУЙИНШИУЛЫ 605 лет со дня рождения (1420)

Казтуган-жырау (годы рождения и смерти точно неизвестны) — казахский поэт-импровизатор, сказитель, один из создателей народного эпоса. Согласно народным легендам, Казтуган жырау являлся полководцем-батыром. Родился приблизительно в 1420 году в местности Кызылжар близ города Кажи-Тархан (Астрахань). О месте и времени его смерти сведений не сохранилось. Вырос на берегах Едиля (Волги) и его притоков — рек Ахтуба, Бодан. После 1480 года Казтуган жырау вместе с племенем алшин присоединился к Казахскому ханству и перекочевал на восточный берег Едиля.

Казтуган-жырау оставил после себя творческое наследие, состоящее из множества песен, описывающих жизнь, бытие, родную землю и военный быт казахов.

Многие из них не сохранились. До наших дней дошли только три толгау: «Два выпуклых лба», «Беспокоится и тревожится мой народ», «Видимый, но недостижимый пик». Тем не менее, эти произведения Казтуган жырау позволяют ему занять определенное место в истории литературы.

Стихи Казтуган-жырау позволяют заглянуть в его эпоху. В толгау «Два выпуклых лба» он предстает в образе поэта-жырау и батыра.

В произведении «Беспокоится и тревожится мой народ» поется о том, как его народ покинул родные края на Едиле и перекочевал в другие места.

В стихотворении же «Видимый, но недостижимый пик» автор выступает уже в роли воина-жырау.

Поэзия Казтуган-жырау с ясностью показывает номадическое сознание воинов, их мировоззрение и отражает их бытие, жизнь, мысли об окружающей их природе. Острота, широта фантазии поэта-сказителя, богатство и красота его художественных приемов говорят не только о высоком уровне поэтического искусства казахов того времени, но и о его самобытности. Будучи национально ярко окрашенными, возвращенными созидательной романтикой, богатыми на афористические размышления и художественные сценки, песни Казтуган-жырау на многие века остались в качестве школы искусства и литературных образцов. Его творения относятся к избранным примерам древней казахской поэзии. Сохранившиеся в устном народном творчестве песни поэта были опубликованы в сборниках «Турецкая хрестоматия» (в 2-х томах) И. Березина в 1862 году, «Шайыр или основные стихи казахских поэтов» Габдуллы Муштака в 1910 году, и «Алдаспан» в 1970 году.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРАЗДНИК РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

16-17 декабря День независимости Республики Казахстан

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ ПРАЗДНИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

1-2 января Новый год

8 марта Международный женский день

21-23 марта Наурыз мейрамы

1 мая Праздник единства народов Казахстана

7 мая День защитника Отечества

9 мая День Победы

6 июля День Астаны

7 июля Национальный день домбры - первое воскресенье июля

30 августа День Конституции Республики Казахстан

25 октября День Республики

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ И ИНЫЕ ПРАЗДНИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

<i>21 февраля</i>	Международный день родного языка
<i>1 марта</i>	День благодарности
<i>7 апреля</i>	День геолога – первое воскресенье апреля
<i>12 апреля</i>	День работников науки
<i>21 апреля</i>	День Службы государственной охраны Республики Казахстан
<i>23 апреля</i>	Национальный день книги
<i>21 мая</i>	День работников культуры и искусства
<i>26 мая</i>	День работников химической промышленности – последнее воскресенье мая
<i>31 мая</i>	День памяти жертв политических репрессий и голода
<i>4 июня</i>	День государственных символов Республики Казахстан
<i>5 июня</i>	День эколога
<i>9 июня</i>	День работников легкой промышленности - второе воскресенье июня

<i>16 июня</i>	День медицинского работника – третье воскресенье июня
<i>23 июня</i>	День государственного служащего
<i>23 июня</i>	День полиции
<i>28 июня</i>	День работников связи и информации
<i>2 июля</i>	День дипломатической службы
<i>13 июля</i>	День сотрудников органов национальной безопасности
<i>21 июля</i>	День металлурга – третье воскресенье июля
<i>4 августа</i>	День работников транспорта – первое воскресенье августа
<i>10 августа</i>	День Абая
<i>11 августа</i>	День строителя – второе воскресенье августа
<i>18 августа</i>	День пограничника
<i>18 августа</i>	День спорта – третье воскресенье августа
<i>25 августа</i>	День шахтера – последнее воскресенье августа
<i>1 сентября</i>	День знаний

<i>1 сентября</i>	День работников нефтегазового комплекса – первое воскресенье сентября
<i>5 сентября</i>	День языков народа Казахстана
<i>8 сентября</i>	День семьи – второе воскресенье сентября
<i>15 сентября</i>	День матери – третье воскресенье сентября
<i>28 сентября</i>	День работников атомной отрасли
<i>29 сентября</i>	День труда – последнее воскресенье сентября
<i>29 сентября</i>	День машиностроителя - последнее воскресенье сентября
<i>30 сентября</i>	День работников органов юстиции
<i>5 октября</i>	День учителя
<i>18 октября</i>	День духовного согласия
<i>19 октября</i>	День спасателя
<i>24 октября</i>	День библиотекаря
<i>27 октября</i>	День работников системы социальной защиты
<i>8 ноября</i>	День статистики

<i>15 ноября</i>	День национальной валюты – тенге, профессиональный праздник работников финансовой сферы Республики Казахстан
<i>17 ноября</i>	День работников сельского хозяйства – третье воскресенье ноября
<i>6 декабря</i>	День прокуратуры
<i>12 декабря</i>	День сотрудников таможенных органов
<i>15 декабря</i>	День энергетика – третье воскресенье декабря

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ

<p>А Абу Насыр Ал-Фараби. 111, 177-179 Айжанов Ж. 108, Айнабков К. 109, 157-158 Айтулы Т. 111, 173 Айшуак хан. 111, 173-174 Акдаулетов М. 106, Актан батыр. 111, 176 АРУ им. К.Жубанова. 111, 185-186 Алимжанов А. 107, 137-138 Ана тілі 106, 130 Ассамблеи народа Казахстана 106, 125-127</p> <p>Б Байбосынов К. 107, 140 Байганин Н. 111, 179-181 Байжанов С. 105, Байзаков И. 109, 154-156 Баймагамбетов С. 111, 181-182 Баласагун Ж. 111, 182-183 Бегалин С. 109, 163-164 Бекмаханов Е. 106, 123-125 Бектаев К. 110, 166 Былшык би. 111, 183</p> <p>В Великая победа 107, 136</p> <p>Г Габдуллин М. 109, 161-163</p> <p>Д Досанов С. 105, 120 Дасмамбет жырау. 111, 184 Дуйсенбаевич Е. 107, 138-139 Дулатов М. 110, 164-166</p> <p>Е Есенберлин И. 105, 117-119</p> <p>Ж Жазиков К. 108, 150-151 Жубанов К. 108, 145-146</p> <p>К Казахстанская правда 105, 112-113 Казахского ханство. 111, 187-188 Кайырбеков А. 104, Калдаяков Ш. 108, 149-150</p>	<p>Каратаев М. 110, 170-172 Караулы Б. 112, 190-191 Кашкари М. 112, 188-190 Керейулы А. 111, 177 Конституция РК 108, 151-152 Кунанбаев А. 108, 147-149 Кутуев Р. 107, 135-136</p> <p>М Магауин М. 106, 120-121 Мекебаев А. 106, 132-133 Молдагалиев Ж. 108, 152-154 Молдагалиев Т. 106, 127-128 Молдагулова А. 107, 140-142 Момышулы Б. 110, 169-170 Монке би. 112, 191-192 Муканов М. 109, 156-157 Муканов С. 107, 133-135 Мырзалиев К. 105, 116-117</p> <p>Н Нажимеденов Ж. 110, 166-168 Назарбаев Н. 108, 142-143 Нурғали Р. 106, 138-139 Нурлыбаев И. 107, 139-140</p> <p>С Сарсенбаевич А. 109, 158-160 Сарыулы А. 111, 174-175 Сатпаева Ш. 108, 144-145 Суйенишұлы К. 112, 195-196</p> <p>Т Тасмамбетов Ж. 105, 114-116 Тауке хан 112, 192-193 Тлендиев Н. 106, 131-132 Тлепбергенов Ж. 109, 160-161 Токтаров Т. 110, 168</p> <p>У Уайдин У. 109, 161</p> <p>Х Хасангалиев Е. 106, 121-123</p> <p>Ш Шанов У. 106, Шангьтбаев К. 106, 128-130 Шығайұлы Д. 112, 193-195</p>
--	--

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Предисловие</i>	104
<i>Календарь знаменательных и памятных дат Республики Казахстан и Актыобинской области на 2025 год</i>	105
<i>Список деятелей, учреждений и исторических событий, дни которых не установлены</i>	111
<i>Краткое определение к юбилейным датам</i>	113
<i>Национальный праздник Республики Казахстан</i>	197
<i>Государственные праздники Республики Казахстан</i>	197
<i>Профессиональные и иные праздники в Республике Казахстан</i>	198
<i>Алфавитный указатель</i>	202

***Қазақстан Республикасы және Ақтөбе облысы бойынша
2025 жылы аталып өтілетін және еске алынатын
күндер тізбегі***

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің
Маркетинг және коммуникациялар департаменті
(Ақтөбе қ., Ә.Молдағұлова даңғылы, 34)